

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ

ДЕМ'ЯН ЯРОСЛАВА ЮРІЇВНА

Студентка II курсу

Освітня програма: спеціальності «035 «Філологія»

(Українська мова і література)»

Ступінь вищої освіти: магістр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ
Протокол № 103 /23 листопада 2022 року

Науковий керівник:

Маргітич Катерина Євгенівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології

Завідувач кафедри:

Берегасі Аніко Ференцівна

доктор габілітований, професор

Робота захищена на оцінку _____, «____» _____ 2023 року
Протокол № _____ /2023

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Кваліфікаційна робота

КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ

Ступінь вищої освіти: магістр

Виконала: студентка II курсу

ДЕМ'ЯН ЯРОСЛАВА ЮРІЇВНА

Освітня програма: 035 «Філологія (Українська мова і література)»

Науковий керівник:

Маргітич Катерина Євгенівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології

Рецензент:

Розман Ірина Іллівна

Доктор педагогічних наук, професор,

Мукачівський державний університет

Берегове

2023

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. КУЛЬТУРА НАУКОВОЇ МОВИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА	8
1.1. Актуальні проблеми культури наукової мови: європейський контекст.....	8
1.2. Культура української наукової мови у вимірі української науки.....	14
1.3. Культура української наукової мови як навчальна дисципліна.....	25
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. НАУКОВИЙ СТИЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ	33
2.1. Мовні засоби наукового стилю.....	33
2.2. Наукове «Я» здобувача освіти як автора наукового тексту.....	41
2.3. Практичний вимір культури української наукової мови	46
2.4. Екологія української наукової мови як актуальна проблема сьогодення.....	54
Висновки до розділу 2.....	59
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	66
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

У зв'язку з бурхливим розвитком науки, наукових технологій актуалізується проблема культури наукової мови. Не тільки українські, а й зарубіжні вчені увиразнюють цю проблему як у теоретичному, так і практичному аспектах. Окрім цього, зі збільшенням в освітніх програмах університетів кількості годин на самостійну роботу здобувачів навички письмового реферування, написання тез, статей, доповідей, підготовки усного публічного (наукового) мовлення стають особливо важливими. Утім, як засвідчують результати досліджень учених, а також наші спостереження за науковим процесом у закладі вищої освіти, ці навички в студентів сформовані на недостатньо належному рівні.

Тому задля формування ключових компетентностей майбутнім фахівцям необхідно добре оволодіти науковим стилем сучасної української літературної мови. Перед здобувачами вищої освіти та наукового ступеня нині з-поміж іншого стоїть низка завдань: підвищити особисту культуру письмового та усного наукового спілкування, закласти основи професійних навичок та умінь у цій галузі, що передбачає досконале володіння культурою української наукової мови, а саме: формування умінь чітко викладати думки та будувати текст наукового стилю в усній та письмовій формі адекватно вимогам наукового стилю та жанрів наукової мови та ін. У цьому контексті простежуємо певні суперечності: з одного боку, актуалізуються питання ефективної підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації, оскільки від особистості викладача, його фаховості, загальної культури, ерудиції, наукового та професійного рівнів, рівня методологічної рефлексії тощо залежить практичний вимір підготовки майбутніх фахівців у галузі науки, освіти, з іншого боку, на тлі кількісного зростання дисертацій, монографій, статей, підручників тощо їх якість не завжди виправдовує вимоги: чималий відсоток наукової продукції характеризується «присутністю мовних огріхів, розпливчастим методологічним обґрунтуванням, їм не властиві евристичність і прогностичність, а деякі з них безбарвно-невиразні за стилем» [59], що зумовлено недостатньою увагою до цієї галузі мовної підготовки здобувачів освіти та наукових ступенів, неналежним рівнем підготовки майбутніх фахівців у сфері культури фахового і наукового мовлення; з-поміж причин такого стану мовознавці та педагоги називають і недостатню мовнокомунікативну, мовнотермінологічну, стилістичну, дослідницьку компетентності. Тому українська мова повинна істотно посилювати свою позицію в галузі науки. Нагальною нині є потреба не тільки в загальнонаціональній стратегії мовного розвитку, удосконалення галузевих стандартів вищої освіти, а й у підвищенні ціннісно-мотиваційного статусу української мови як наукової, оскільки невпинно надалі зростатиме потреба у висококваліфікованих фахівцях, які володіють навичками наукового пізнання, дослідницькими вміннями, мовною здатністю грамотно

оформити результати власних наукових пошуків, оприлюднити їх в усному та писемному мовленні тощо.

Одне із завдань, яке стоїть перед закладом вищої освіти, – формування мовно-комунікативної компетентності та культури української наукової мови як складника ключових компетентностей здобувачів вищої освіти та наукового ступеня, їхня ґрунтовна мовнокомунікативна підготовка. З-поміж численних визначень поняття «культура української мови» слідом за вченими Л. Мацько і Л. Кравець під цим поняттям розуміємо мовознавчу науку, «яка на основі даних фонетики, лексики, граматики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови та оцінювання мовних одиниць і явищ, випрацьовує механізми нормування та кодифікації (уведення до словників та мовної практики)» [52, с. 6].

Лінгвістичні риси наукового стилю досить докладно вивчені та описані як у спеціальних функціонально-стилістичних дослідженнях (праці Н. Бабич [3], А. Коваль [36-39], Л. Кравець [40-44], Л. Мацько [51-54], Г. Онуфрієнко [67-68], М. Пентилюк [72-73], О. Пономаріва [80-81], П. Селігея [87], О. Семенов [88-89], О. Сербенської [1; 91-91] та ін.), так і в численних підручниках і навчальних посібниках з української наукової мови, культури мови, стилістики [1; 2; 4; 6; 8; 9; 10; 15; 17; 19; 22; 26; 27; 34; 46-49; 50; 55; 58; 59; 60; 64-65; 69; 70; 91; 94; 98; 109; 112; 113; та ін.]. І українські вчені, і науковці закордоння [115; 116; 117; 118; 120; 121; 124-125; та ін.], характеризуючи письмову наукову комунікацію, наголошують, що вона має виразну функціональну підставу, тобто враховує призначеність тих чи інших мовних одиниць для вираження істотних атрибутів наукової діяльності та її реалізацію в спеціальному продукті – науковому тексті.

В Україні активне вивчення наукової мови припадає на 1960-ті рр. Біля витоків стояли вчені Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні М. Жовтобрюх, С. Єрмоленко, А. Коваль, А. Пилинський, В. Русанівський та ін. [28; 76; 100; 101; 103; та ін.]. Виокремлюємо здобутки відомої української мовознавиці із Київського університету А. Коваль, докторки філологічних наук, професорки, яка впродовж 1972-1989 рр. очолювала кафедру стилістики факультету журналістики, авторки понад 30 книг із мовознавства [36-39]. У цьому контексті наголосимо на працях учених (М. Жовтобрюх, А. Пилинський, В. Русанівський та ін.) [25; 74; 84; та ін.]), які актуалізували поняття «культура мови». Декілька поколінь українців зросло на мовностилістичних порадах відомого вченого О. Пономаріва, які лунали з 1990-х рр. на хвилях Українського радіо (радіожурнал «Слово»), у телепрограмах, уміщувалися в друкованих та електронних виданнях, у книгах, які витримали декілька перевидань [80; 81]. Учений дбав про екологію українського слова,

про чистоту наголошування слів та слововживання, піклувався про очищення української мови, зокрема й наукової, від накиннутих русифікаторами форм і одиниць.

За 1970-2000-их рр. українські вчені започатковують та активно розвивають такий напрям досліджень, як нормативність української мови, зокрема й наукової (Б. Антоненко-Давидович [2], І. Вихованець [11], М. Жовтобрюх [25-26], А. Загнітко [27], С. Єрмоленко [19; 24], А. Коваль [36-39], А. Пилинський [74], О. Пономарів [80] та ін.), культуромовні дослідження Б. Антоненка-Давидовича [2], С. Єрмоленко [19; 46; 47], М. Жовтобрюха [25], А. Коваль [36-37], Л. Кравець [41], Л. Мацько [51-54], А. Погрібного [77], О. Пономаріва [80-81], О. Семенов [88-89], О. Сербенської [1; 91-91], В. Русанівського [83], Є. Чак [105-106] та інших учених істотно збагатили українську мовознавчу науку в цій галузі та донині становлять її золотий фонд. Мовознавці уклали низку довідників з культури української мови [19; 46; 47; 48; 49; 82; 112; та ін.].

Крізь призму функціональної стилістики сьогодні проблему культури наукової мови вивчають О. Авраменко, Н. Бабич [3], Ф. Бацевич [4], Г. Білавич [5-7], М. Білоус [3; 8], А. Загнітко [27], В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький [33], Л. Кравець [40-44], Л. Мацько [51-54], О. Олійник [64-65], Г. Онуфрієнко [67-68], М. Пентилюк [72-73], П. Селігей [87], О. Семенов [88-89], О. Сербенська [90-91], М. Стахів [94], Є. Чак [105-106], С. Шевчук [109], І. Ющук [112], Т. Яхонтова [114] та ін. [9; 15; 21; 22; 30; 31; 45; 55; 57; 58; 66; 71; 95; 96; 97; 98; 107; 113], що дає підстави стверджувати про глибоке і всебічне дослідження української наукової мови.

Напрацювання вчених (Б. Ажнюк, Г. Білавич, О. Бондар, О. Жихарева, М. Калько, В. Калько, С. Ключко, Л. Лисиченко, Л. Масенко, М. Мірченко, В. Пасинок, А. Раду, П. Селігей, О. Семенець, О. Сербенська, О. Скочинець, О. Шевчук, Ю. Шелюх та ін.) засвідчують, що нині в мовознавчій науці окреслився новий вектор дослідження проблем української мови – еколінгвістичний. Науковці, порушуючи проблему екології української наукової мови (Г. Білавич [5], С. Ключко [35], М. Калько, В. Калько, І. Погрібний [34], О. Селіванова [86], П. Селігей [87], О. Сербенська [8], Ю. Шелюх [110] та ін.), увиразнюють прикладний аспект української наукової мови, розглядають наукові тексти як носії функціонально-стильової специфіки, що уможливорює пояснювати мовленнєві помилки/огріхи/покручі, їх психологічну природу, чинники, що зумовлюють вплив на їх появу, очищення української наукової мови від росіянізмів, надмірних англіцизмів, наукового жаргону тощо. Мовознавці означають такий напрям досліджень, як «лінгвістика помилок»/«помилкознавство», «девіатологія».

Ці та інші чинники, а також означені суперечності, які склалися в теорії і освітній практиці, спричинили вибір теми наукового дослідження «Культура української наукової мови».

Мета дослідження – проаналізувати проблему культури української наукової мови крізь вимір теорії і освітньої практики.

Для реалізації мети дослідження поставлено такі **завдання**:

- схарактеризувати культуру наукової мови як наукову проблему, проаналізувати стан її дослідження в сучасній українській та зарубіжній науці;
- відстежити генезу української наукової мови, виокремити основні етапи розвитку, проаналізувати здобутки українських мовознавців;
- розглянути культуру української наукової мови як навчальну дисципліну, проаналізувати чинні підручники та навчальні комплекси курсу «Культура української наукової мови» (на прикладі низки ЗВО);
- схарактеризувати мовні засоби наукового стилю сучасної української мови, науковий портрет автора дослідження;
- проаналізувати наукові праці здобувачів освіти та наукових ступенів на предмет володіння ними українським науковим мовленням;
- схарактеризувати еколінгвістику як новий напрям розвитку української та світової науки.

Об’єкт дослідження – українська наукова мова.

Предмет дослідження – культура української наукової мови як наука та навчальна дисципліна.

Сукупність науково-теоретичних і практичних завдань слугувало підставою для визначення комплексу теоретичних і емпіричних **методів дослідження**: 1) теоретичні: аналіз праць українських та зарубіжних учених, які вивчають проблеми культури наукової мови; контент-аналіз навчально-методичного забезпечення, підручничкового фонду курсу «Культура української наукової мови»; 2) емпіричні: анкетування й опитування здобувачів освіти та наукових ступенів для з’ясування рівня володіння ними науковим стилем української мови, культурою наукової мови, дотриманням нормативності мовлення; оцінка культуромовного рівня наукової продукції (тематичних статей у періодичних фахових виданнях), аналіз наукових робіт здобувачів магістерського рівня задля вивчення мовного аспекту наукових текстів; індивідуальне спостереження й аналіз комунікативної поведінки здобувачів вищої освіти й наукових ступенів; спостереження за процесом і результатом комунікативної взаємодії суб’єктів мовної освіти у ЗВО; аналіз комунікативних ситуацій; методи математичної статистики результатів дослідження.

Наукова новизна здобутих результатів полягає насамперед у: постановці проблеми, оскільки, як показав аналіз джерельної бази, питання розвитку культури української наукової мови, попри численні напрацювання української мовознавчої науки, крізь вимір теорії і практики не було предметом наукових пошуків українських учених, а також у розв'язанні важливих питань вивчення культури української наукової мови у ЗВО; з'ясовано генезу культури української наукової мови, виокремлено ключові етапи розвитку, проаналізовано основні здобутки українських мовознавців, які репрезентують кожен із періодів: добу зародження та становлення науки про культуру мови (1960–1980-ті рр.), активного розвитку культури української наукової мови (1990–початок ХХІ ст.); новітню добу, яку характеризують розвиток еколінгвістичних студій, вивчення курсу «Культура української наукової мови» у ЗВО, поява серйозних праць зі стилістики, культури, екології української наукової мови тощо; розглянуто культуру української наукової мови як навчальну дисципліну, проаналізовано навчально-методичне забезпечення (навчально-методичні комплекси, силабуси, робочі програми тощо) низки ЗВО, де здобувачі освіти вивчають цей предмет, здійснено контент-аналіз підручників з культури української наукової мови; укладено та систематизовано перелік рекомендованої літератури до курсу «Культура української наукової мови»; схарактеризовано мовні засоби наукового стилю сучасної української мови, увиразнено наукове «Я» автора дослідження; проаналізовано наукові праці, розміщені в періодичних фахових виданнях, на предмет дотримання авторами вимог до структурування наукових текстів, мовно-стилістичного оформлення їх; виокремлено типові помилки в науковій діяльності здобувачів освіти та наукових ступенів, розміщено словничок нормативного слововживання; схарактеризовано еколінгвістику як новий напрям розвитку української та світової науки, укладено бібліографію наукової проблеми «Екологія наукової мови: міжнародний та український виміри»; уточнено поняттєво-термінологічний апарат (еколінгвістика, екологія мови та ін.); окреслено перспективні вектори розвитку екології української мови тощо.

Практичне значення дослідження: здійснений аналіз навчально-методичного забезпечення (навчально-методичні комплекси, силабуси, робочі програми тощо) курсу «Культура української наукової мови», контент-аналіз підручників із цього предмета, укладений та систематизований перелік рекомендованої літератури до курсу «Культура української наукової мови» слугуватимуть удосконаленню процесу практичної підготовки здобувачів вищої освіти та наукових ступенів. Запропонований словничок нормативного слововживання в науковому тексті, у якому зафіксовано типові порушення, які трапляються в мовній діяльності студентів та аспірантів, стане корисними не тільки здобувачам середньої та вищої освіти, наукових ступенів, а й носіям української мови, які дбають про

підвищення рівня мовної культури; результати дослідження будуть корисними для розроблення окремих тем курсів із «Сучасної української мови», «Української мови за професійним спрямуванням» тощо та численних курсів за вибором, де розглядаються проблеми, дотичні до наукового стилю української мови, стилістики та культури української мови; матеріали виконаного дослідження слугуватимуть для вдосконалення та оновлення навчально-методичного забезпечення дисципліни «Культура української наукової мови», результати наукового пошуку окреслюють нові вектори дослідження цієї проблеми, зокрема у вимірі мовноекологічних студій у царині наукового стилю тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження апробовано на наукових конференціях різного рівня: міжнародних, усеукраїнських та щорічній звітній студентській науковій конференції.

Публікації. Основні результати дослідження оприлюднено в 2 наукових публікаціях:

1. Дем`ян Я. Культура української наукової мови як наукова проблема. Молодь і ринок. 2023. №3(211). С.108-112. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277510>.

2. Demyan Ya. Current problems of scientific language culture through the prism of research by foreign scientists. Organization of scientific research in modern conditions: conference proceedings. Series«SW-USConferenceproceedings». USA, Seattle, 2023. P. 86-90. DOI : <https://doi.org/10.30888/2709-2267.2023-17-01-012>.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, висновків, списку використаної літератури (130 найменувань, із них 20 іноземними мовами), 2 додатків, викладених на 11 сторінках. У роботі вміщено 1 рисунок та 1 таблицю. Загальний обсяг роботи – 85 сторінок, основного тексту – 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1. КУЛЬТУРА НАУКОВОЇ МОВИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

1.1. Актуальні проблеми культури наукової мови: європейський контекст

Нині у зв'язку з розвитком науки, технологій актуалізується проблема культури наукової мови. Європейські вчені, як і вітчизняні, увиразнюють цю проблему як у теоретичному, так і практичному аспектах. Зі збільшенням в університетських програмах числа годин на самостійну роботу навички письмового реферування, написання статей, тез, доповідей, підготовки усного публічного (наукового) мовлення стають особливо важливими. Однак, як засвідчують результати досліджень учених [5-7; 9; 16; 17; 27; 29-31; 32-34; 40; 40-44; 51-54; 55; 57; 58; 66; 67-68; 69; 70; 71; 72; 73; 74; 75; 77; 80-81; 83; 87; 88-89; 90-91; 95; 96; 98; 99; 109; 113; 114; та ін.], а також наші спостереження на науковим процесом у закладі вищої освіти, де ми очолюємо міжнародний відділ і маємо можливість часто аналізувати наукові тексти студентів та аспірантів, саме ці навички сформовані недостатньо в здобувачів вищої освіти та наукового ступеня. Науковці наголошують: задля формування ключових компетентностей майбутнім фахівцям необхідно оволодіти й науковим стилем. Колишнім випускникам шкіл, сьогоднішні здобувачам вищої освіти, потрібно опанувати основи наукових знань, сформувати навички та уміння роботи з письмовим науковим текстом. Саме тому перед усіма здобувачами освіти ставляться завдання підвищити особисту культуру письмового та усного наукового спілкування, закласти основи професійних умінь у цій галузі. Культура наукової мови полягає в умінні чітко викладати думки та будувати текст наукового стилю в усній та письмовій формі адекватно вимогам наукового стилю.

Мова в процесі наукового спілкування виконує низку функцій: комунікативну – передача наукової інформації та спілкування зайнятих у сфері науки людей; епістемічну – накопичення та зберігання знань, когнітивну – здобуття нового знання та його поширення з-поміж членів мовної спільноти. Ми виокремлюємо когнітивну функцію, крізь призму якої мова науки виступає і в письмовій, і в усній формах (пор., до прикладу, характерні для навчально-наукового підстилю жанри підручника та курсу лекцій), епістемічну — мова науки виступає у своїй письмовій (друкованій) формі, у комунікативній функції усна форма наукової мови посідає ключове місце. Подібна комунікативна структура використання професійної мови є результатом тривалої еволюції самого наукового знання та способів його зберігання та передачі. Поширеним засобом накопичення, передачі наукових знань, а також засобом спілкування вчених та фахівців у різних галузях професійної діяльності виступають сьогодні нові інформаційні (комп'ютерні) технології. Сучасна мова

професійного спілкування має внутрішню стилістичну неоднорідність і включає два основних пласти: мову науки, що реалізується головним чином у книжково-письмовій формі, та професійну розмовну мову (виробнича мова, професійний жаргон та ін.), що слугує для повсякденного спілкування людей, що працюють у тій чи тій галузі.

Мова науки як об'єкт лінгвістичного дослідження має специфіку змісту, який визначає конкретну адресованість наукової літератури, її жанрово-стилістичну своєрідність. Лексико-семантичний апарат мови науки виступає його головним диференціювальним чинником та забезпечує лінгвістичну гомогенність засобів мовного вираження [48, с. 37]. Науковий стиль обслуговує різноманітні галузі науки та техніки, забезпечує освітній процес у закладах вищої освіти різного профілю (гуманітарного, природничого, технічного тощо). Головна функція цього стилю - повідомлення (передача) наукової інформації, найбільш точно, логічне та однозначне вираження думок у тій чи іншій галузі знання. Специфіка професійної мови полягає також і в тому, що інформація передається в цій сфері спілкування не тільки в словесній формі, а й невербальними засобами.

З-поміж актуальних проблем культури наукової мови вчені виокремлюють низку питань, що стосуються функціонування української наукової мови. Так, авторитетна дослідниця О. Семенов наголошує: з одного боку, саме за доби бурхливого розвитку новітніх нанотехнологій особливо загострюються питання ефективної підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації, позаяк від особистості викладача, його ерудиції, науково-методичного рівня професійної діяльності, методологічної рефлексії, професійної культури залежить рівень розвитку науки та вищої освіти загалом, з іншого боку, на тлі кількісного зростання наукової продукції її якість не завжди виправдовує вимоги [59]. Відтак численні мовні помилки, надлишковість, перекручення, повтори тощо «псувають враження і знижують теоретичну і практичну цінність виконаного дослідження». Учена робить слушний висновок: такий рівень мовної культури здобувачів освіти і наукового ступеня зумовлений недостатньою увагою до цієї галузі мовної підготовки в закладах не тільки вищої, а й середньої освіти, невиправдано неналежним рівнем підготовки майбутніх фахівців у сфері культури фахового і наукового мовлення [59].

З-поміж причин такого стану вчені (мовознавці, педагоги) називають і недостатню мовнокомунікативну, стилістичну компетентність здобувачів вищої освіти та наукового ступеня [89].

Як українські [5-6; 22; 34; 52; 55; 67; 71; 77; 87; 88; 90; 98; 113; та ін.], так і зарубіжні вчені [115; 116; 117; 118; 120; 121; 124-125; та ін.] виокремлюють як актуальну проблему домінування в науковому просторі англійської мови як глобальної мови науки. Звісно,

треба зважати на той факт, що у світі англійською мовою публікується 80-85 % наукових досліджень [88, с. 6], понад те, чимало країн усіяко заохочують, окрім іншого, і фінансово такі публікації. Проте це певним чином асимілює національні мови як мови науки, послаблює їх значення, за такої мовної інтервенції англійської мови є загроза того, що національна мова перестас бути мовою наукового мислення, оскільки знижується використання їх науковомисленнєвої, комунікативної, епістемічної, когнітивно-творчої, креативної функцій не тільки для задоволення наукових, а й комунікативно-прагматичних, когнітивних, соціальних, гносеологічних потреб особистості та соціуму. У зв'язку із цим кожна національна мова, зокрема й українська, повинна істотно посилювати свою позиції в галузі науки. Це дуже важливо насамперед тому, щоб науковий продукт «не втратив свого самобутнього «мовного обличчя» [88, с. 6]. Учена О. Семеног. Доречно зауважує, що за таких умов є потреба в загальнонаціональній стратегії мовного розвитку, удосконалення галузевих стандартів вищої освіти, підвищення ціннісно-мотиваційного статусу української мови як наукової, розроблення змісту і методів неперервної мовної наукової освіти тощо [89].

Ми ж продовжимо цю думку: за умов бурхливого розвитку науки, освіти потреба у висококваліфікованих фахівцях, що володіють навичками наукового пізнання, дослідницькими вміннями, мовною здатністю оформити грамотно результати своїх наукових пошуків та оприлюднити їх в усному та писемному мовленні, тощо, дедалі зростатиме. Грунтовна мовнокомунікативна підготовка майбутнього фахівця – одне із завдань, яке сьогодні стоїть перед закладом освіти, який готує здобувачів вищої освіти та наукового ступеня.

Лінгвістичні риси наукового стилю досить докладно вивчені та описані як у спеціальних функціонально-стилістичних дослідженнях, до прикладу, праці Н. Бабич [3], А. Коваль [36-39], Л. Кравець [40-44], Л. Мацько [51-54], Г. Онуфрієнко [67-68], М. Пентиліук [72-73], О. Пономаріва [80-81], П. Селігея [87], О. Семеног [88-89] та ін., так і в підручниках та навчальних посібниках з української мови та культури мови [1; 2; 4; 6; 8; 9; 10; 15; 17; 19; 22; 26; 27; 34; 46-49; 50; 55; 58; 59; 60; 64-65; 69; 70; 91; 94; 98; 109; 112; 113; та ін.] (див. додаток А). І українські вчені, і науковці закордоння, характеризуючи письмову наукову комунікацію, наголошують, що вона має виразну функціональне спрямування. Для наукового стилю української мови характерні певні стилістичні риси, а саме: об'єктивність (виклад різних точок зору на проблему, відсутність суб'єктивізму при передачі наукового змісту, безособовість мовного вираження); логічність (послідовність та несуперечність викладу); доказовість (аргументація певних положень та гіпотез); точність (використання термінів, однозначних слів, чітке оформлення синтаксичних зв'язків у

реченні та тексті); узагальненість і абстрактність (використання загальнонаукової лексики, іменників з абстрактним значенням, уживання особливих граматичних форм (переважання безособових дієслів, використання 3-ї особи дієслова, неозначено-особових речень, пасивних конструкцій тощо).

Використання мови в науці, як зазначає німецький учений Г. Біркеншток [116], може бути осмислено проаналізовано лише в тому випадку, якщо зазначений об'єкт дослідження. Наукові тексти різняться залежно від галузі науки та дисципліни, а також залежно від груп авторів та адресатів. Хоча вони мають деякі риси, спільні для всіх наукових текстів, вони також мають особливі характеристики і в деяких випадках власний «жаргон». До прикладу, стиль гуманітарних текстів відрізняється від стилю технічних наукових текстів, а стиль лекційних матеріалів (вступна частина) для студентів відрізняється від стилю підручників чи технічних статей, написаних для вчених. Тому завжди необхідно враховувати специфіку наукового тексту. Німецькі вчені слушно зауважують, що поняття «культура мови» є складне та багатовимірне. Змістовне значення поняття «культура» варіюється від суспільства до суспільства, і цей термін також по-різному використовується в окремих науках [115; 116]. Письмові та усні тексти одного й того ж типу з різних культур часто демонструють великі відмінності в структурі тексту. Ці відмінності можуть призвести до значних труднощів та непорозуміннь як при продукуванні текстів іноземною мовою, так і при сприйнятті тексту. Між культурою та мовою існує тісний зв'язок: «ідеї, способи мислення тощо будь-якої соціальної групи проявляються в мові, тобто мова стає засобом, якою культура висловлює себе». Інакше кажучи, культура формує форми мовного висловлювання [118]. Таким чином, тексти не виникають у вакуумі – вони є продуктом свого контекстуального оточення і схильні до впливу багатьох чинників. Комунікативна поведінка автора наукового дослідження визначається його культурою в найширшому розумінні цього поняття, зокрема й культурою наукової мови [120, s. 17].

Проблема національної наукової мовної ідентичності особливо актуалізувалася у світі в 1960-ті роки, коли в американських та західноєвропейських університетах був великий наплив студентів різних національностей, тоді стало зрозуміло, що те, що писали ці іноземні студенти, не обов'язково було неправильним, а просто іншим [115].

Сьогодні, наголошують учені К. Флеттум, Т. Дагл, Т. Кінн [120], англійська мова широко прийнята як лінгва-франка майже в усьому світі, і в академічних колах вона також відіграє привілейовану роль. Англійська мова є рідною мовою для громадян у Великій Британії, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії та Південній Африці і є основним засобом спілкування в багатьох інших країнах. Тому неправильно припускати, що всі носії англійської мови належать до однієї й тієї самої нації. Однак при порівнянні англійської

мови різних країн здається, що між національними кордонами є багато спільного. Те саме, мабуть, правильне для франкомовного та німецькомовного світу, які дотримуються відповідно французьких та німецьких норм [120, s. 17]. Проте припускати повну однорідність у межах наукового стилю суспільства та наукової дисципліни було б недоцільним. Можна тільки констатувати, що в межах кроскультурного стилю домінують певні особливості текстової структури і композиції.

Науковці актуалізують особливості наукової мови, підкреслюють: якщо вчений хоче поділитися своєю теорією з науковим співтовариством і записує її, він робить це, використовуючи наукову мову; повсякденна мова, «гнучка як засіб спілкування», не придатна для наукових повідомлень через велику кількість слів, емоційність, образність тощо [115]. У повсякденній мові трапляються полісемні слова, метафори тощо, їхнє значення часто розмите. Звичайна мова містить синоніми, інші емоційно-забарвлені слова, фразеологізми тощо. Терміни, що використовуються в науковій мові, повинні бути чіткими та точними. Мова науки намагається подолати ці недоліки повсякденної мови, використовуючи спеціальну термінологію, яка описує терміни, які точно визначені для відповідної науки. Якщо об'єктом дослідження не є конкретна галузь науки, наукова мова означає передбачуваний набір форм і функцій, спільних для всіх окремих наук, що характерно відрізняється від інших галузей комунікації, таких як повсякденна мова, літературна мова або рекламна мова [115]. Дослідниця А. Душак актуалізує проблему чистоти наукової мови [117, s. 1]. Заради наукової чистоти рекомендовано послуговуватися «безособовою мовою, мовою, вільною від емоційних і особистісних характеристик, вільною від нечітких виразів і вільною від односторонніх уявлень» [117, s. 2]. Усе це сприятиме формуванню образу «знеособленої мови» в науці та пов'язаного з нею образу «знеособленого автора». На думку соціолога науки Дж. Гасфілда, мова науки, на відміну від літературної, має бути прозорою, як прозоре скло, щоб привернути увагу читача безпосередньо до викладених наукових фактів та тез [125]. Європейські вчені наголошують на трьох засадах, які слугують наближенню «до цього ідеалу». Ці три фундаментальні елементи можна назвати абсолютними, невисловленими та безперечними «табу»: «табу его», «табу метафори» та «табу оповідання» (нарративу) [115]. Кожен текст актуалізується лише в конкретному процесі комунікації між партнерами, які відводять один одному дві розмовні ролі, які Х. Вайнріх та Г. Кретценбахер називають адресантом і адресатом. Конкретними мовними висловлюваннями цих ролей є граматичні особи, саме 1-а особа – «обличчя для відправника» і 2-а особа – «обличчя для одержувача». На відміну від цих двох граматичних осіб, третя особа позначає розмовну роль референта, яка єдина блокує партнерів спілкування і яка, висловлюючись науковою мовою, має переважну перевагу над

двома іншими розмовними ролями. За словами Г. Кретценбахера, близько 90% усіх дієслів стоять у 3-й особі. 2-а особа взагалі не з'являється і 1-а особа лише зрідка, зате в більшості випадків у множині – ми [124]. Іншими методами для «табу еґо», мовного відчуження автора наукової праці (його розуміємо як деперсоналізацію) є деактивація дієслів, які приховують «людську сутність» за допомогою пасивних, зворотних або інфінітивних доповнень, та загальна девербалізація, тобто зміщення інформації в номінальну ділянку [125]. Метафора також є табу в науковій мові [125, р. 29]. Образність «засуджується в науковому стилі через її мальовничість і емоційне забарвлення», оскільки, як прийнято вважати, вони не можуть бути узгоджені з необхідною точністю та об'єктивністю. Одне з табу, яке останнім часом дещо послабило свою «жорсткість» у деяких науках, але залишається незмінним у природничих науках, – це наративне табу [125, s. 30]. «Учені не повинні розповідати історії», – упевнені мовознавці. Наративні часи (особливо час, що давно минув, для позначення дієслів) дуже рідко зустрічаються в наукових текстах. Дискусійні часи, особливо нині, значно переважають» [125, s. 31]. Табу на розповідь припускає, що факти в тексті говорять самі за себе, без автора як посередника. Таким чином, Г. Кретценбахер стверджує, що «табу на еґо», «табу на метафори» і «табу на оповідання» є найважливішими лінгвістичними стратегіями, що уможливають зробити мову прозорою. Основними цілями, які переслідує комунікація в науковій сфері, є повнота та точність повідомлення; крім того, лаконізм мови та тенденція до її стандартизації.

З перших днів існування Королівського товариства (заснованого в 1660 р.) в англійській науковій традиції розвинулася глибока недовіра до природної мови. У той час як спроби уникнути природної мови в науках робилися по всій Європі в епоху бароко, такі спроби були поширені і в Королівському суспільстві. Занепокоєння, з яким члени Королівського товариства спостерігали за непрозорістю природної мови як засобу спілкування в академічних цілях особливо очевидні в такій цитаті з «Історії Королівського товариства» Т. Спрата 1667, що стала відомою: «...відмовитися від будь-яких розширень, відступів і пихатого стилю: повернутися до первісної чистоти та стислості, коли люди висловлювали так багато майже рівною кількістю слів. Вони отримали від усіх своїх членів точну, неприкрашену та природну манеру говорити; позитивні вирази; ясні почуття; вроджена легкість: вони наближали всі речі до математичної простоти, як могли; і вони віддавали перевагу мові ремісників, селян і торговців мові мудреців чи вчених» [127]. Підозри в «недовірі до природної мови» як до засобу академічного спілкування, які згодом стали характерними для англійського дискурсу, присутні і в «Історії Королівського товариства» Т. Спрата: мова має бути якомога простішою і ненав'язливою, щоб читач міг бачити речі безпосередньо через слова [124].

Англійська мова німецьку академічну мову замінити не може – у цьому переконані німецькі вчені. Так, до прикладу, у резолюції наукової конференції «Німецька мова в науці» з цим погодилися всі вчені, які взяли участь у форумі, організованому спільно з Німецькою службою академічних обмінів (DAAD), Гете-Інститутом (GI) та Інститутом німецької мови (IDS) у Zeche Zollverein в Ессені, де, зокрема, ухвалено: «Німецька як наукова мова має бути збережена». Учені зазначили, з огляду на те, що німецька мова все частіше замінюється англійською не тільки в природничих науках, а й у гуманітарних сферах (германістика, філософія тощо), часто наукові статті розглядаються лише в тому випадку, якщо вони написані англійською мовою, що стає явною кар'єрною перешкодою для всіх, хто публікує результати своїх досліджень мовами, відмінними від англійської, яка здебільшого веде до поверхневості передачі змістового наповнення наукового тексту й неадекватності розуміння його читачем, є потреба в захисті німецької мови як мови науки, урахування при перекладі різних мовних традицій. «Ніщо не замінить читання мовою оригіналу», – наголошували у виступах Г. Біркеншток, Л. Хайнц, Г. Кретценбахер, лінгвіст з Мельбурнського університету в Австралії, мовознавець К. Райхертом та ін. [115].

Отже, сьогодні у зв'язку з бурхливим розвитком науки, новітніх технологій актуалізується проблема культури наукової мови. Учені закордоння увиразнюють цю проблему як у теоретичному, так і практичному аспектах. Науковці актуалізують проблему збереження національних академічних наукових мов. Виокремлюють як актуальну проблему домінування в науковому просторі англійської мови як глобальної мови науки. Характеризуючи письмову наукову комунікацію, зарубіжні вчені наголошують на стилістичних особливостях наукової мови, необхідності дотримання ключових рис наукового стилю під час написання наукових текстів. Проблема національної наукової мовної ідентичності – одна із ключових у напрацюваннях європейських лінгвістів. Англійська мова не може замінити академічну національну мову – такий лейтмотив багатьох мовознавчих праць. Ці та інші проблеми властиві й українській науковій мові, їх вивчають провідні вітчизняні мовознавці та педагоги.

1.2. Культура українського наукового мовлення у вимірі української науки

Науковий стиль використовується в галузі науки і техніки в неоднорідних за жанрами видах літератури, різноманітних за призначенням та змістом. Сьогодні науковий стиль активно вивчається, і можна назвати окремі найцікавіші праці, присвячені його всебічному вивченню [7; 10; 12; 13; 14; 16; 20; 23; 29-31; 32; 34; 44; 45; 51; 55; 57; 58; 59; 60; 62; 63; 66; 67-68; 69; 75; 87; 88; 93; 95; 96; 97; 98; 99; 104; 107; 108; 111; 113; 114; та ін.],

зокрема й стилістики наукового стилю, його мовному аспекту. Укладений «Бібліографічний покажчик літератури» (Умань, 2013) частково увиразнює здобутки українських учених у царині культури української наукової мови [50].

У цій галузі мовознавчої науки сьогодні плідно працюють цілі наукові школи за керівництва знаних учених (С. Єрмоленко, Л. Кравець, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, М. Пентилюк, О. Сербенської, П. Селігея, О. Семенов та ін.), а також послідовники наукових шкіл А. Коваль, В. Русанівського, О. Пономаріва та ін. Учені обстоюють думку про те, що володіння науковим стилем української літературної мови істотно підвищує ефективність інтелектуальної праці особистості, забезпечує перспективи самоосвіти в подальшому професійному зростанні, активізує механізми функціонування української наукової мови, що слугує формуванню й удосконаленню індивідуальної програми пізнавальної діяльності через самостійну роботу з різними джерелами наукової інформації та ін.

Понад те, наукова культура, сформовані мовні навички – запорука правильного, продуктивного мислення, майбутньому науковцеві вони потрібні не лише для оприлюднення, але й для народження ідей, а сучасна українська літературна мова уможливорює авторові ефективно передавати власні думки адресатові, а адресатові/читачеві забезпечує глибоке розуміння й засвоєння їх. Написані науковим жаргоном тексти, у яких є термінологічні зловживання, присутня надмірна кількість віддієслівних іменників, немотивоване вживання запозичень, занадто довгі речення, багатослів'я, марнослів'я, зазвичай незрозумілі навіть для фахівців, і це суперечить комунікативній сутності української наукової мови, позаяк не повідомляє нові знання, а, навпаки, приховує їх. Як ми зазначали вище, це не тільки хвороба української наукової мови, а й цілісне явище, поширене в багатьох країнах і науках. Водночас причини наукового жаргону варто шукати не тільки в особистості автора-науковця, а й інших позамовних чинниках. Така мовна недбалість автора загрожує звести нанівець усю співпрацю автора й читача, понад те, знецінює здобутки української науки та певним чином дискредитує її, слугує поганим узірцем для здобувачів вищої освіти. Тому є потреба в екології української наукової мови, необхідності продукувати стилістично довершений науковий текст. Для створення такого тексту авторові необхідно дотримуватися усталених комунікативних якостей (нормативності, логічності, ясності, стислості тощо), стильових норм (послугуватися мовними засобами осмислено), уникати стильових помилок, лексичних аномативів, що заважають швидко й однозначно розуміти написане, дбати про досконалу композицію наукового тексту, випрацьовувати яскраве авторське «Я», пильнувати про помірну

експресивність [87]. Добре знання мови однаковою мірою потрібне як для популяризації наукових здобутків, так і для їх творення [87, с. 24].

Мова науки – синтетичне поняття методології науки, що поєднує в собі всі мовні засоби, які вживаються в науці для виразу здобутих знань на конкретно-історичному етапі її розвитку. При аналізі мови науки вичленовують дві підмови – мову спостереження і мову теорії. До мови спостереження включають ті твердження науки, які формулюють результати спостереження й експерименту; до мови теорії відносять твердження, які є наслідком логічних міркувань. Мовою спостереження виражають властивості предметів, що виявляються органами відчуттів чи експериментальними засобами (напр., властивості “холодний”, “твердий”, “зелений” тощо). Мовою теорії формулюють твердження про властивості предметів, які не можна безпосередньо спостерігати [56, с. 389-390].

Науковий стиль (від грец. – паличка для писання) – функціональний різновид літературної мови, що обслуговує сферу науки, отже, передає наукову інформацію аргументовано і доказово, за допомогою властивої йому сукупності мовних засобів, використовується в літературознавстві, теорії й історії літератури. Для текстів-розвідок із цих дисциплін характерні орієнтація на книжну лексику, логічний виклад спостережень та доведень, застосування класифікаційних прийомів при осмисленні досліджуваного матеріалу, використання термінологічного апарату тощо. Призначення наукового стилю зумовлює добір специфічних синтаксичних і граматичних засобів, зокрема переважне вживання абстрактних іменників із суфіксами -ство, -изм, -ація, використання іменних складених присудків, безособових форм дієслів на -но, -то, складних речень із різними типами підрядного зв'язку тощо. Логіку наукового тексту відображає рубрикація наукового стилю, у ХІХ ст. він представлений переважно в писемній формі, що зумовило його надмірну книжність, а у ХХ ст. із поширенням обміну інформацією на семінарах, конференціях диспутах у ньому виробляються засоби, зорієнтовані на використання в усному мовленні, на встановлення контакту з аудиторією [24; 25; 61].

Під науковою літературою розуміють твори, які з'являються внаслідок наукових досліджень, теоретичних узагальнень і розробок і публікуються з метою інформувати вчених або фахівців про останні досягнення науки або просто дослідження, незалежно від того, дали вони практичний результат чи ні [24]. Предметом змісту наукової літератури є сама наука – її ідеї, факти, закони та категорії, здобуті чи відкриті вченими внаслідок експериментів, спостережень, теоретичних пошуків. Основна громадська сфера використання наукової літератури – передусім наука, сфера наукової діяльності.

Науковий стиль української мови належить до письмово-книжкового типу мови (хоча може виявлятися і в усній у вигляді доповідей, лекцій та ін.) та функціонує за певних

умов. До основних особливостей української наукової мови можна віднести сувору визначеність меж предмета висловлювання, об'єктивне ставлення до нього. У науковому мовленні головним стилем/визначальним чинником є його змістовний бік. Саме змістовною стороною наукової мови, комунікативними вимогами змісту визначається і споконвічна форма її існування – письмова (усна форма тут вторинна), і її монологічний характер, і принципова безпідтекстність, і її логічна завершеність тощо. Основними змістовними одиницями наукової мови, як і логічного мислення, є поняття, судження та висновок [88, с. 28-56].

Таким чином, науковий стиль, як і будь-який інший стиль, характеризується особливими стилеоутворювальними (чи внутрітильовими) рисами, такими, як: абстрактність – узагальнений характер, об'єктивність викладу, точність, логічність й у зв'язку із цим часто – безособовість викладу.

Науковий стиль української мови пройшов складні етап становлення і розвитку. Становлення наукового стилю української мови певною мірою визначається станом самої науки, яка відчувала вплив європейської науки. Відомо, що, скажімо, за доби середньовіччя у Європі була незначна диференціація галузей науки, недостатній розвиток літературної мови призвели до того, що в Західній Європі «вченою мовою» стала латинська, яку тривалий час вважали мовою науки, це заважало формуванню власне наукового стилю в кожній країні [29; 38; 115]. Невипадково в різних державах науковий стиль складається в різний час. Оформлення та подальший розвиток наукового стилю визначалися станом науки в цій країні, розвитком літературної мови. Авторитетна вчена О. Семенов зазначає, що витoki наукового стилю простежуються ще в давній книжній українській мові доби Київської держави (історичні переклади про Давні Грецію, Рим, Візантію, Ізборник Святослава тощо) [88, с. 12].

Формування мови української науки відносимо до першої третини XVI століття – періоду діяльності Острозької академії, де працювали знані мовознавці Л. Зизанія, П. Беринда та інші вчені, укладачі перших підручників граматики, тощо. Доба Києво-Могилянської академії – ренесанс української науки, яка збагатилася працями в ділянці мовознавства, риторики. Проте за того часу науковий стиль не був відокремленою мовною системою, як сьогодні. Учені Л. Мацько, Л. Кравець зауважують, що як окрема галузь мовознавства культура мови оформилася в 50–60-х рр. XX ст. та була пов'язана зі стилістикою, опирається на факти граматики, історії української літературної мови, лексикології, лексикографії тощо [52, с. 6].

Наукова мова неоднорідна за своїм складом. Відмінності між видами наукової літератури зумовлені специфікою об'єктів, що описуються. Можна виокремити науково-

технічну, науково-гуманітарну, науково-природничу літературу зі своїми численними підмовами: мовознавство, літературознавство, математика, педагогіка, біологія, юриспруденція, психологія, історія, економіка та ін.

Учені виокремлюють різні види наукового стилю: власне науковий (академічний) стиль (монографія, стаття, наукова доповідь та ін.), науково-інформативні чи науково-реферативні (вторинні інформаційні матеріали) [51; 88]. Виокремлюють науково-довідкову (довідники, каталоги та ін.), навчально-наукову (підручники та навчальні посібники для закладів вищої освіти, шкіл), науково-популярну (біографія вчених, історії відкриттів та ін.), науково-рекламну (промислова реклама) та ін. наукову літературу. Певну дискусію викликають науково-популярна, науково-рекламна література, які навряд чи можна віднести до власне наукового функціонального стилю. У першому з них, покликаному навчати, викладаються лише основи наук, що (за винятком підручників для вишів) значною мірою змінює характер викладу, який тут рясніє ілюстративним матеріалом, порівняннями, прикладами, роз'ясненнями, повтореннями та іншими дидактичними, методичними та навчально-пізнавальними прийомами.

Позаяк ключовими ознаками наукової мови є нормативність (правильність), ясність (зрозумілість), точність, лаконічність висловлювань, логічна послідовність викладення матеріалу, його аргументованість, переконливість тверджень, предметність тлумачень, узагальненість понять і явищ, об'єктивний аналіз, однозначне пояснення причинно-наслідкових відношень, докладні й аргументовані висновки, тому традиційно вважається, що науковий стиль притаманний таким жанрам, як монографія, наукова стаття, тези, дисертація, анотація, рецензія/відгук, лекція, підручник тощо.

Добір мовної форми навчальної літератури для вишів визначається тим, що підручник має бути оцінений насамперед з погляду сприйняття, засвоєння та запам'ятовування пропонованого в ньому матеріалу студентами. Основне завдання навчальної літератури – донести до читача навчальний предмет, а не науку загалом. Тому від наукової літератури навчальна відрізняється передовсім особливим добром та цілеспрямованістю викладу знань, наявністю матеріалу виховного призначення та адресатом – читачем-нефахівцем. Така література включає максимальну суму знань із певного навчального предмета. Наука як така представлена в ньому в необхідному для оволодіння науковою спеціальністю або підвищення кваліфікації обсягу через набуття певних наукових знань. Добір матеріалу, зміст та форма навчальної літератури визначається характером адресата: для вищої школи, для середньої спеціальної школи, для початкової та неповної середньої загальноосвітньої школи, для шкіл профтехосвіти, для інших типів шкіл (підготовки та підвищення кваліфікації та ін.). Науково-популярна література, основне

завдання якої – у популярній, доступній та зрозумілій нефахівцеві формі ознайомити читача з науковими знаннями, рясніє такими мовно-стилістичними характеристиками, які не представлені у власне науковому стилі. Відрізняється науково-популярна література і щодо добору матеріалу, системи доказів, манері викладу та ін. Основні відмінності між суворо науковим викладом та науково-популярним визначаються різницею взаємин між (адресантом та адресатом наукової комунікації) автором та читачем. Погоджуємося з думкою науковців [20; 23; 34; 63; 96; 98; 107; 108; 111; 118; та ін.] про те, що адекватність сприйняття автором і читачем, їх "інформативна" однорідність у мовному акті наукового стилю є обов'язковою, а науково-популярний виклад розрахований на неоднорідність та неадекватність авторського та читацького сприйняття: автор (спеціаліст) знає більше від читача (неспеціаліста), до якого адресується наукове мовлення. Організація висловлювання в тому та іншому мовному акті тому різна.

Науковий стиль використовується і в усній формі. Це доповіді, повідомлення, виступи, запитання, репліки в дискусії, лекції викладачів тощо.

Українська наукова мова – це відокремлена, дещо замкнута система, що характеризується прагненням стандартизації засобів висловлювання. За рівнем стандартизації науковий стиль поступається місцем лише офіційно-діловому. До прикладу, стандартними є звороти: *ідеться про проблему, варто зазначити, що, дані зумовлюють такі висновки, висновки носять попередній характер, зі сказаного раніше випливає, перейдемо до розгляду* і т. ін. Наукова інформація може передаватися за допомогою так званої "штучної" мови – графічної. У цій ролі виступають: 1) графіки, креслення, малюнки та ін.; 2) математичні, фізичні символи та ін.; 3) назви хімічних елементів, математичних знаків та ін. Характерною рисою наукового стилю української мови є широке застосування різноманітних покликань, приміток, цитат із обов'язковим покликанням на джерело тощо [22, с. 76].

Українська наукова мова використовує певний набір мовностилістичних засобів: терміни та поняття (спеціальні слова), що становлять наукову термінологію, складні синтаксичні конструкції (у яких має місце суворо впорядкований зв'язок, до прикладу, завдяки вставним конструкціям); речення, ускладнені узагальнювальними родовими найменуваннями [10; 16; 22, с. 76-77; та ін.], тощо.

В українській науковій мові слова здебільшого використовуються в прямому значенні, емоційно-забарвлена, експресивна лєксика вживається доволі рідко, широко використовуються іменники з абстрактним значенням, з погляду походження слів – слова іншомовного походження, за останніх двох десятиріч зазвичай англіцизми, з погляду стилістики української мови – професіоналізми, книжна лєксика, з погляду морфології –

українська наукова мова відзначається наявністю дієслівних форм, зазвичай безособових, неозначених, дієслів теперішнього часу, що констатують певні явища й факти; з погляду синтаксису – переважають різнотипні складні речення, стандартні вирази (кліше, специфічна монологічність текстів, наявність виразної композиційної структури тексту (послідовний поділ на розділи/підрозділи, частини, пункти, підпункти, параграфи, абзаци із застосуванням цифрової або літерної нумерації), здебільшого відсутність авторської індивідуальної манери та ін. [88, с.11-28]. Таким чином, науковий стиль має такі функціональні ознаки, як: узагальнено-абстрактний характер, об'єктивність, логічність, безособовість, точність викладу.

Українська наукова мова зорієнтована на читача як професіонала, підготовленого до сприйняття інформації. Змістом наукового тексту є наукове знання. Оскільки науковому знанню притаманні онтологічність, методологічність, аксіологічність, комунікативність, отже, і науковому тексту властиві ті ж риси. Зміст наукової мови відображає певну часову послідовність різноманітних фактів, подій і думок. Звичайно, не можна створити наукового тексту без попередньо зібраного матеріалу, проведення певного (констатувального, формувального) дослідження, обдумування фактів, аналізу тощо. В іншому випадку такий текст нагадуватиме огляд, реферат прочитаних книг, текст, написаний з такою установкою, виконуватиме лише інформативну, а не дослідницьку функцію. Науковці увиразнюють принципи укладання наукових текстів: змістовна насиченість, наукова інформативність, новизна, змістова закінченість, проблемність, доступність фахівцеві однієї чи кількох галузей. А також акцентують на принципах професійної значущості, що виявляється в повідомленні необхідних відомостей з галузі професійної сфери діяльності; науковості, що полягає в дослідженні об'єктивного (істинного) змісту речей і явищ та їх взаємодії; новизні професійно орієнтованої інформації, її пізнавальної цінності, що характеризується наявністю теоретичних положень, нових знань, які обґрунтовані на основі фундаментальних або прикладних наукових досліджень, і розкривається в авторській концепції, оцінці певного явища чи факту; доступності фахівцям однієї чи кількох галузей, що означає зрозумілість, легкість сприйняття інформації, відповідність повідомлення комунікативній сприйнятливості користувача; та ін. [3; 4; 5-6; 10; 13; 14; 16; 34; 38; 51; 58; 60; 67-68; 69; 87; 88; 94; 98; 107; 108; 109; 111; 112; 113; 114; та ін.]. Важливими характеристиками наукового тексту є проблемність, гіпотетичність, цілеспрямованість. Текст обов'язково відображає ту чи іншу проблему, висуває гіпотези, орієнтує на нове знання, характеризується доцільністю й раціональністю всіх положень, орієнтований на досягнення дослідницької мети і завдань. Водночас принцип проблемності передбачає потребу кодування проблемних запитань у назвах, змісті окремих підрозділів і всього

наукового тексту. Зростає вага принципу інтертекстуальності, який характеризують як багатовимірний зв'язок наукового тексту з іншими. Укладачі підручників з культури української наукової мови акцентують на так званому діалозі з певною чужою смисловою позицією, на взаємодії «своїї» і чужої мови (залучення читача до авторського міркування). Цю ознаку наукового тексту визначають як діалогічність, виражену у використанні проблемних запитань, цитат, оцінних мовних засобів тощо. Так, дослідник повідомляє про мету дослідження (*зупинимося на*), кваліфікує свої дії (*розглянемо, проілюструємо, наведемо приклад*), прагне висловити власне бачення стосовно певної проблеми, подискутувати з фахівцями.

Орієнтація на читача-професіонала актуалізує такі основні функції різножанрових наукових текстів: інформативну (функція повідомлення); епістемічну (наукове пояснення явищ, з'ясування, обґрунтування гіпотез, класифікація понять, систематизація знань); комунікативну (передавання спеціальної інформації); перформативну (установлення певних фактів або зв'язків за допомогою мовного матеріалу); гносеологічну (пізнавальну, спрямовану на розширення знань адресата); когнітивну (отримання нового знання); функцію впливу (прагнення автора переконати читачів /слухачів у правильності своєї позиції); аргументованого доказу (наведення доказів або фактів, які підтверджують істинність пояснення і думки); діалогічну (звернення автора до думки читача, зіставлення автором свого погляду з підходами, позиціями інших науковців) та ін. Зокрема, наукові статті виконують дослідницьку функцію, презентаційну (представляють дослідника в науковому товаристві), оцінну (містять оцінку стану наукових досліджень із певної проблеми) та комунікативну (служать засобом спілкування) [17, с. 9]. Ознаками мови наукової статті і кваліфікаційної (дипломної, магістерської, дисертаційної роботи) вважають цілісність, логічну зв'язність, членованість, послідовність, точність наукової термінології, вірогідність вихідної інформації, критичність у відборі фактів, доказовість змісту тексту, наявність міркувань і покликань тощо.

Науковий текст увиразнює особистість автора, його науковий почерк (індивідуальну манеру викладу і побудову думки, здатність надавати конкретним, логічним, науковим відомостям особливої форми словесної творчості, інноваційно оформлювати композицію результатів наукового дослідження тощо [75].

Наукове мовлення – функціонування чинної етнічної мови у сфері наукової комунікації. Погоджуємося з думкою вченої О. Семеног, яка вважає, що термін «культура наукового мовлення» варто вживати тоді, коли йдеться про певні ситуативні мовні норми, тобто конкретний акт мовлення. Якщо мовиться про предмет навчального курсу, доцільно вживати термін «культура наукової мови» [88, с. 6-7]. В основі української наукової мови –

сучасна українська літературна мова, однак на її специфіці позначається та чи інша галузь наукових знань. Ідеться про функціональну/професійну мову. У 1920-1930-х рр., урахувавши потреби мовної культури населення, учені з Празького лінгвістичного гуртка сформулювали поняття «функціональна мова». Її французькі мовознавці трактували як мову, призначену для спеціальних цілей й обслуговування певних сфер спілкування людей. Німецькі вчені послуговувалися поняттям *Fachsprachen* (предметні/професійні мови). На початку 1950-х рр. світ побачило видання англійського вченого Т. Сейворі про мову науки як функціональний різновид мови, що слугувала провісником теорії мов для спеціальних цілей, у тому числі й науки (*languages for special purposes*, пізніше *languages for specific purposes*) [121].

В Україні активне вивчення наукового мовлення припадає на 1960-ті рр. Біля витоків стояли вчені Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні М. Жовтобрюх, С. Єрмоленко, А. Коваль, А. Пилинський, В. Русанівський та ін. [28; 76; 100; 101; 103; та ін.]. Виокремлюємо здобутки мовознавиці із Київського університету А. Коваль, яка впродовж 1972-1989 рр. очолювала кафедру стилістики факультету журналістики. Вона, відома українська вчена, доктор філологічних наук, професор, авторка понад 30 книг із мовознавства, майже сорок років присвятила викладанню української мови, за цього періоду з-під її пера вийшла низка праць у галузі української наукової мови («Культура української мови» (1964), «Науковий стиль сучасної української літературної мови» (1970), «Культура ділового мовлення» (1974), «Практична стилістика сучасної української мови» (1978) та ін. («Слово про слово», «Спочатку було слово», «Життя і пригоди імен», «Знайомі незнайомці» та ін.)) [78]. А. Коваль одна із перших наголосила на специфіці наукового стилю української мови, виокремивши його особливості з-поміж інших стилів мовлення, виявила екстралінгвістичні чинники, що впливають на формування наукових текстів та їхніх стильових рис тощо [36-39]. У цьому контексті згадаймо й інших учених (М. Жовтобрюх, А. Пилинський, В. Русанівський та ін.) [25; 74; 84; та ін.]), які актуалізували поняття «культура мови»; за цього періоду науковці вміщують праці із означених проблем у спеціальному міжвідомчому збірнику "Питання мовної культури" (нині – "Культура слова"), у часописах "Мовознавство", "Українська мова і література в школі" (з 1994 р. – під назвою "Дивослово"). Наприкінці 1980-х рр. з'являються статті О. Пономаріва (Норми літературної мови в засобах масової інформації. *Особливості мови і стилю ЗМІ*. К.: Вид-во при КДУ «Вища школа», 1983. С. 50–52; Слово переконує. *Культура слова*. 1988. Вип. 35. С. 21-25. та ін.). О. Пономарів від лютого 1979 р. розпочинає викладацьку діяльність на кафедрі мови та стилістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (як викладач, старший викладач,

доцент, професор, у 1988-2001 рр. – завідувач кафедри), 1991 р. захищає докторську дисертацію «Проблеми нормативності української мови в засобах масової інформації» [79], а за наступних трьох десятиріч стає мовознавчим просвітителем українців у галузі культури української мови, використовуючи для цього засоби масової інформації, насамперед радіо, телебачення, а відтак і інтернет-ресурси. Декілька поколінь українців зросло на мовностилістичних порадах відомого вченого, які лунали з 90-х рр. ХХ ст. на хвилях Українського радіо (радіожурнал «Слово»), у телепрограмах, уміщувалися в друкованих та електронних виданнях, у книгах, які витримали декілька перевидань [80; 81]. Учений дбав про екологію українського слова, чистоту наголошування слів та слововживання, піклувався про очищення української мови, зокрема й наукової, від накиннутих русифікаторами форм і одиниць.

За 1970-2000-их рр. українські вчені започатковують та активно розвивають такий напрям досліджень, як нормативність української мови, зокрема й наукової (Б. Антоненко-Давидович [2], І. Вихованець [11], М. Жовтобрюх [25-26], А. Загнітко [27], С. Єрмоленко [19; 24], А. Коваль [36-39], А. Пилинський [74], О. Пономарів [80] та ін.); культуромовні дослідження Б. Антоненка-Давидовича [2], С. Єрмоленко [19; 46; 47], М. Жовтобрюха [25], А. Коваль [36-37], Л. Кравець [41], Л. Мацько [51-54], А. Погрібного [77], О. Пономаріва [80-81], О. Семенов [88-89], О. Сербенської [1; 91-91], В. Русанівського [83], Є. Чак [105-106] та інших учених істотно збагатили українську мовознавчу науку в цій галузі та донині становлять її золотий фонд. Українські мовознавці уклали низку довідників з культури української мови [19; 46; 47; 48; 49; 82; 112; та ін.]. Крізь призму функціональної стилістики сьогодні проблему культури наукової мови вивчають О. Авраменко, Н. Бабич [3], Ф. Бацевич [4], Г. Білавич [5-7], М. Білоус [3; 8], А. Загнітко [27], В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький [33], Л. Кравець [40-44], Л. Мацько [51-54], О. Олійник [64-65], Г. Онуфрієнко [67-68], М. Пентиліук [72-73], П. Селігей [87], О. Семенов [88-89], О. Сербенська [90-91], М. Стахів [94], Є. Чак [105-106], С. Шевчук [109], І. Ющук [112], Т. Яхонтова [114] та ін. [9; 15; 21; 22; 30; 31; 45; 55; 57; 58; 66; 71; 95; 96; 97; 98; 107; 113], що дає підстави стверджувати про глибоке і всебічне дослідження української наукової мови (додаток А).

За останніх років науковці порушують проблему екології української наукової мови (Г. Білавич, С. Ключко, М. Калько, В. Калько, І. Погрібний, О. Селіванова, П. Селігей, О. Сербенська та ін.) (більш докладно про це йтиметься в підрозділі 2.4), увиразнюючи прикладний аспект української наукової мови, учені розглядають наукові тексти як носії функціонально-стильової специфіки, що уможливорює пояснювати мовленнєві помилки/огріхи/покручі, їх психологічну природу, чинники, що зумовлюють вплив на їх появу, очищення української наукової мови від росіянізмів, надмірних англіцизмів,

наукового жаргону тощо. Мовознавці означають такий напрям досліджень, як «лінгвістика помилок»/«помилкознавство», «девіатологія».

Варто наголосити: попри те, що нерідко поняття «наукова мова» ототожнюється з поняттям «фахова мова», «функціональна мова», «професійна мова», вони не тотожні, позаяк поняття «фахова мова» зазвичай тлумачать як сукупність усіх мовних засобів, які використовуються в професійно обмеженій сфері комунікації задля досягнення порозуміння між фахівцями певної галузі [62].

Культура української наукової мови – складне, багатовимірне поняття, яке включає три аспекти: нормативний, комунікативний, етичний. Нормативність передбачає знання літературних норм сучасної української літературної мови, уміння застосовувати їх у науковому мовленні. Комунікативний аспект передбачає добір саме тих мовних засобів, що найкраще слугують реалізації завдань наукового спілкування. Важливим є й етичний аспект, щ передбачає дотримання норм поведінки, повагу до учасників спілкування, володіння етикетними формулами, а також наявність таких якостей у мовця, як доброзичливість, тактовність, гречність мовної поведінки, академічна доброчесність, що становить етичний аспект наукової мови.

З-поміж численних визначень поняття «культури української мови» виокремлюємо те, яке подане в працях мовознавців Л. Мацько і Л. Кравець: «Культура мови – це мовознавча наука, яка на основі даних фонетики, лексики, граматики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови та оцінювання мовних одиниць і явищ, випрацьовує механізми нормування та кодифікації (уведення до словників та мовної практики)» [52, с. 6].

Зазначимо, що в науковій літературі зазвичай паралельно вживається термін «культура мовлення», під якою розуміють нормативність та доцільність викладу інформації, іншими словами, філологічне та психолого-педагогічне обґрунтування застосування граматичних структур відповідно до умов і вимог конкретної ситуації. До особливостей культури українського мовлення вчені (С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, О. Семенов та ін.) відносять нормативність/правильність, мовну майстерність, стилістичне чуття слова, доречність використання варіантних мовних форм тощо.

Наголосимо: «культура мови» і «культура мовлення» - це взаємопов'язані лінгводидактичні поняття, але вони відрізняються. За слушним визначенням українського лінгводидакта О. Біляєва, ці терміни співвідносяться між собою так само, як мова (загальне) і мовлення (конкретне) [9; 88, с. 7]. Адже культура мовлення узалежнена від кожного мовця, зокрема від того, «яку він створює навколо себе вербальну комунікативну ситуацію, мовну

ауру, що формує мовний смак чи несмак» [54; 88, с. 6-29]. Дослідниця А. Коваль акцентує на різних вимірах діяльності: культурі мови властивий об'єктивно-історичний, культурі мовлення – інструктивно-регулятивний план / програма діяльності. Завдання культури мови – визначення мовних норм на всіх рівнях мовної системи, завдання культури мовлення – аналіз усієї повноти сучасного мовного життя в його відповідності із системою мови, визначенням різних композиційних форм мовних побудов з уточненням меж уживання слів, виразів, конструкцій. Учені виокремлюють такі різновиди, як культура розмовного, полемічного, наукового, професійного, ділового мовлення.

Отже, об'єктом дослідження культури української наукової мови є наукова мова (мова наукових текстів). З-поміж завдань, які ставлять перед собою науковці в цій царині досліджень, - мовно-жанрові особливості наукового стилю, етичні норми наукового спілкування на сучасному етапі тощо. Поняттям «мова науки» зазвичай послуговуються під час вивчення закономірностей побудови наукового тексту різних рівнів: фонетичному, морфологічному, синтаксичному. Мова української науки – це не тільки засоби української мови, що характеризують усі функціонально-стильові різновиди наукової сфери спілкування, а й специфічна система граматичних і семантичних засобів вираження знакових одиниць, що становлять ядро та периферію наукового стилю української мови. Поняття «мова науки» має низку синонімічних понять, які зустрічаємо в публікаціях: «мова наукового стилю викладу», «наукова/спеціальна мова», яка виконує епістемічну, когнітивну, комунікативну функції та слугує для задоволення соціальних, гносеологічних, комунікативно-прагматичних потреб як особистості, так і соціуму. Науковий стиль є складником мови науки. Українські вчені впродовж 1960-2020-х рр. глибоко та всебічно дослідили проблеми української наукової мови, збагатили мовознавчу науку численними ґрунтовними працями в ділянці культури української мови, стилістики наукової мови, довідниками з українського слововживання та наголошування тощо, що становлять її золотий фонд.

1.3. Культура української наукової мови як навчальна дисципліна

Як показали результати аналізу спеціальних посібників, присвячених науковому стилю української мови (див. додаток А), у більшості з них ставиться завдання сформулювати в здобувачів вищої освіти уявлення про лінгвістичні особливості наукового стилю, природу наукового тексту та його смислової структури, що сприятиме розвитку навичок до самостійного пошуку наукової інформації як основи наукової та професійної діяльності.

Опанування основ культури української наукової мови відбувається паралельно з розвитком професійної (предметної) компетенції майбутнього фахівця і тому передбачає: знайомство з методологією та технологією наукової роботи, а саме: специфікою наукової сфери діяльності, формами та методами наукового дослідження; специфікою мови науки, підстилями та типологією наукових жанрів; особливостями науково-технічної підмови: сферою вживання, характером викладу та подання наукової інформації; ознайомлення з особливостями письмової наукової комунікації: призначенням та характером обробки текстової інформації; вторинними (репродуктивними) науковими жанрами: планом, тезами, конспектом, інструкцією, рефератом, рецензією; первинними (продуктивними) науковими текстами та етапами їх створення; структурою та компонентами наукової роботи (логічна схема, композиція, рубрикація та ін.); правилами мовного оформлення окремих видів текстового та ілюстративного матеріалу, зокрема й стандартизацією подання довідково-бібліографічного апарату наукової роботи тощо.

Автори посібників з культури української наукової мови, характеризуючи письмову наукову комунікацію, наголошують на функціональному призначенні тих чи інших мовних одиниць для вираження істотних атрибутів наукової діяльності та її вираження в спеціальному продукті – науковому тексті [5; 6; 17; 38; 52; 58; 60; 68-69; 71; 88; 96; 98; 109; 114; та ін.], виокремлюють такі ознаки: об'єктивність (виклад різних точок зору на проблему, відсутність суб'єктивізму під час передачі наукового змісту, безособовість мовного вираження); логічність (послідовність та несуперечність викладу); доказовість (аргументація певних положень та гіпотез); точність (використання термінів, однозначних слів, чітке оформлення синтаксичних зв'язків у реченні та тексті); узагальненість і абстрактність (використання загальнонаукової лексики, іменників з абстрактним значенням, уживання особливих граматичних форм (переважання безособових дієслів, дієслівних форм на –но, використання 3-ї особи дієслова, уживання дієслів 1-ї особи множини, неозначено-особових речень, пасивних конструкцій та ін.). Зазначений вище матеріал є типовим у проаналізованій нами науковій та навчально-методичній літературі (додаток А) і покликаний слугувати формуванню комунікативної компетенції здобувача вищої освіти як мовної особистості.

До рівня комунікативно-мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців науковці (Л. Кравець, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, О. Семенов та ін.) висувають певні вимоги. Так, здобувач повинен:

- мати уявлення: про специфіку наукової сфери діяльності, культуру професійного спілкування та лінгвістичні особливості наукового стилю в письмовій та усній формах мови; первинних та вторинних жанрах наукової літератури та закономірностях їх створення

та оформлення; структуру (композиції), стиль та оформлення наукової роботи (курсової, бакалаврської, магістерської роботи, дисертації), про правила написання вступу, основної частини та висновків наукової праці; вимоги до оформлення бібліографії, про правила цитування, про оформлення ілюстративного матеріалу (таблиць, графіків, малюнків) у тексті роботи та додатках, знання про академічну доброчесність;

- **уміти:** здійснювати пошук, обробку, аналіз та систематизацію наукової інформації з теми проведених досліджень та з питань професійної діяльності; редагувати, реферувати, рецензувати наукові тексти; скласти власне резюме; описати експериментальне дослідження та оформити його результати, огляди та звіти (доповіді) за результатами досліджень; коротко, логічно та аргументовано викладати матеріал у статтях, повідомленнях, доповідях та виступах з теми своєї роботи; брати участь у конференціях, круглих столах, семінарах з актуальної наукової тематики тощо;

- володіти нормами наукового стилю в його письмовій та усній формах; навичками участі в науковій дискусії; навичками складання довідково-бібліографічного апарату наукової праці тощо [5; 6; 17; 38; 52; 58; 60; 68-69; 71; 88; 96; 98; 109; 114; та ін.].

Слушними, на нашу думку, є й інші знання та уміння здобувачів вищої освіти в галузі опанування науковим стилем української мови (і як покажемо далі, ці компетентності є важливими, позаяк є складником ключової компетентності майбутнього фахівця – володіння державною українською мовою), виокремлені, до прикладу, авторкою навчального посібника з культури української наукової мови Г. Білавич, як-от: володіння системою наукових знань із дисциплін загальної та професійної підготовки, знання сучасних теоретичних основ освітніх галузей, визначених Державним стандартом початкової освіти; уміння проектувати зміст і методичний інструментарій проведення виховних заходів у початковій школі; здатність до здійснення ефективної комунікації у процесі розв’язання професійно-педагогічних завдань; здатність прогнозувати, проектувати та коригувати педагогічну комунікацію із суб’єктами освітнього процесу початкової школи на засадах етики професійного спілкування; здатність набуті у вищій школі знання з української мови, основ наукових досліджень застосовувати відповідно до своїх наукових потреб, самостійно мислити, робити ґрунтовні висновки. Здобувач повинен **знати:** основні вимоги до написання наукових робіт у вищій школі, написання наукової статті, оформлення результатів наукових досліджень, списку використаних джерел відповідно до міжнародного стилю АРА; загальні й спеціальні наукові терміни українською мовою; **уміти** мовноекологізувати науковий текст; основні різновиди наукових текстів; правила мовної організації різних наукових текстів; основи культури наукового спілкування; здобувач повинен **уміти:** створювати власне наукове повідомлення відповідно

до теми дослідження; науково грамотно будувати наукове висловлення; визначати особливості різних наукових текстів; володіти мовноекологічними навичками; користуватися спеціальною науковою термінологією; складати академічну промову на будь-яку тему, знаходити аргументи для підтвердження або спростування будь-якої тези; здатність емоційно, ментально та фізично підготуватися до промови завдяки оволодінню мовними, дихальними тощо техніками; здатність долати страх перед аудиторією; оволодіти механізмами емоційного та логічного впливу на аудиторію; правильно добирати матеріал для виступу, аналізувати специфіку аудиторії; здатність ефективно використовувати мову жестів, тіла та міміку; здатність бути екологом українського наукового мовлення в усній і писемні формах [92].

Отже, провідними завданнями дисципліни «Культура української наукової мови» – навчити здобувачів освіти та наукового ступеня коректно, вільно будувати свою мовленнєву поведінку в ситуаціях науково-професійного спілкування, брати участь у наукових заходах (обговореннях, конференціях, дискусіях, обговореннях тощо) та ін.

З огляду на особливості процесу освоєння змісту навчального курсу здобувачі освіти знайомляться з основних функціональними стилями української мови (насамперед науковим, публіцистичним, офіційно-діловим), а також специфікою усної та письмової форм наукового стилю сучасної української літературної мови; розвивають свої навички та вміння для професійно орієнтованої комунікації, такі як: встановлення та підтримання контакту, обмін інформацією в усній та письмовій формах у навчально-науковій сфері, використання мовних тактик та жанрів академічного спілкування, дотримання правил мовленнєвого етикету та ін.; удосконалюють навички інформаційно-аналітичної роботи, а саме: використання різних джерел інформації для пошуку та систематизації інформації, володіння прийомами оглядового викладу наукових даних за обраною спеціальністю та вміннями працювати з текстовим джерелом (аналізувати його смислову структуру, стискати або розширювати його інформацію, цитувати, коментувати або інтерпретувати його); випрацьовують навички створення власного наукового тексту певного жанру тощо.

Стисло схарактеризуємо Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Культура наукової мови», укладений авторитетним фахівцем О. Семеног для магістрантів Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова та література) Додаткова спеціалізація 014.02 Мова і література (англійська / німецька) [59].

Навчально-методичний комплекс складається зі вступу, програми навчальної дисципліни, що має таку структуру: Розділ 1 «Теоретичні засади курсу (Тема 1 Наукова мовна культура – основа професійної діяльності дослідника. Тема 2 Науковий стиль

української мови у професійному спілкуванні. Тема 3. З історії становлення і розвитку наукового стилю української мови. Тема 4-5 Мовні засоби української наукової мови), Розділ 2 «Культура писемного наукового мовлення» (Тема 6 Наукові тексти різних жанрів: властивості і структурно-сміслові компоненти. Тема 7 Композиція писемного наукового тексту. Тема 8 Культура читання наукового тексту. Тема 9 Компресія наукового тексту. Тема 10 Мовне оформлення наукового тексту (магістерської роботи). Тема 11 Бібліографічний опис і спеціальні графічні засоби. Тема 12 Редагування наукового тексту. Тема 13 Наукова стаття як самостійний науковий твір. Тема 14 Наукова рецензія і науковий відгук). Розділ 3 «Культура усної наукової комунікації» (Тема 15 Виступ із науковим повідомленням: структура, етапи підготовки. Тема 16 Публічне виголошення доповіді, виступу. Тема 17 Мовленнєва поведінка в усній науковій дискусії, полеміці. Тема 18 Культура аудіювання наукового тексту. Тема 19 Комп'ютерна презентація наукового виступу). Вивчення курсу розраховане на 30 год лекційних занять та 34 год практичних занять. Вид контролю - залік. До аналізованого нами Навчально-методичного комплексу з дисципліни «Культура наукової мови» входить також Робоча програма, Конспект лекцій, Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять з курсу, Програмові вимоги, Пакет комплексної контрольної роботи з дисципліни «Культура наукової мови». Текст Навчально-методичного комплексу з дисципліни «Культура наукової мови» має 231 с. [59].

Як бачимо з тематики змістових модулів, курс охоплює широкий спектр наукових проблем у галузі культури української наукової мови: не тільки теоретичних засад курсу, культури писемного наукового мовлення, а й культури усної наукової комунікації, що забезпечує розвиток мовнокомунікативної компетентності викладача-дослідника для успішної презентації результатів наукової діяльності.

Узяті для аналізу понад 15 навчальних посібників [6; 17; 38; 52; 58; 60; 68-69; 71; 96; 98; 109; 114; та ін.] відображають зміст навчальної дисципліни «Культура української мови» та призначені для аудиторної та позааудиторної роботи здобувачів вищої освіти. Робота з навчальним посібником уможлиблює розвинути навички письмової та усної мовної діяльності в науковій сфері. Теоретичний матеріал та практичні завдання курсу допомагають слухачам опанувати мовні засоби наукового стилю сучасної української мови, удосконалювати навички створення та оформлення власних наукових текстів (тез, статей, доповідей, повідомлень, наукових робіт, зокрема випускних кваліфікаційних робіт, тощо). Зазвичай навчальні книги складається з декількох розділів, кожен з яких включає інформаційний блок, практичні завдання та питання для самоконтролю. Курс здебільшого розрахований на 30 годин лекційно-практичних занять. У виданнях містяться теоретичні відомості, а також практичні завдання щодо низки розділів дисципліни: «Мова як засіб

професійного спілкування»; «Норми та стилі сучасної української літературної мови»; «Науковий стиль та його особливості»; «Основні види компресії наукового тексту: вторинні наукові тексти»; «Усна наукова мова та її жанри»; «Структура, стиль та оформлення наукової роботи» та ін. Зміст посібників складено з урахуванням вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців. Завдання взятих для аналізу посібників – познайомити здобувачів освіти з особливостями мови наукової літератури, зі структурою усного та письмового наукового тексту різних жанрів, з правилами цитування та оформлення бібліографії, з вимогами до мови та стилю наукової роботи, розвинути вміння анотування, реферування та рецензування наукової літератури, підготувати до написання власного наукового твору (статті, доповіді, кваліфікаційної наукової праці тощо) та до виступу з науковою доповіддю (повідомленням). Зазвичай вони побудовані на матеріалі науково-популярної літератури, а також текстів гуманітарної спрямованості з культури та стилістики наукового мовлення. Важливою особливістю текстів гуманітарної спрямованості є те, що їх зміст, на відміну від спеціальних текстів, до прикладу, технічного профілю, є цікавими всім майбутнім фахівцям незалежно від профілю навчання. У процесі розробки курсу автори часто спираються на результати багаторічних власних досліджень у галузі усної та письмової форм наукового мовлення (див., наприклад [5; 6; 17; 38; 52; 58; 60; 68-69; 71; 88; 96; 98; 109; 114; та ін.].

Прикладом може слугувати навчально-методичний посібник Г. Білавич, укладений для студентів спеціальності «Початкова освіта» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника [6]. Навчальна книга присвячена теоретичному й практичному аспектам проблеми культури української наукової мови, під якою розуміється досконалий рівень мовнокомунікативної підготовки здобувачів вищої освіти, яка передбачає дотримання нормативності української літературної мови, володіння науковим стилем, вміння висловлюватися правильно й виразно, використовуючи за призначенням різні стилістичні мовні засоби наукового стилю, вільно послуговуючись нормативною українською науковою мовою в усіх підстилях у письмовій та усній формах. Авторка порушує проблеми екології української наукової мови. Підкреслює, що чи не найбільше проблем при укладанні наукового тексту виникає у студентів, молодих науковців у ділянці терміносистеми, доборі потрібних термінів, правильного перекладу українською того чи іншого слова з російської чи англійської мов, урешті, редагування наукового тексту. Великий відсоток помилок зумовлений інтерференційними явищами внаслідок інтенсивного впливу російської мови. Авторка навчального посібника, а також численних праць у галузі екології української мови [6], акцентує на цьому. Тому ця навчальна книга, окрім іншого, допоможе оволодіти нормами українського наукового мовлення кожному,

хто цікавиться механізмами функціонування сучасної української наукової мови, прагне сформулювати й удосконалити індивідуальну програму наукової діяльності. Посібник Г. Білавич має типову структуру: Передмову, Теоретичний блок, що включає вивчення таких тем: Тема 1. Предмет і завдання курсу «Культура українського наукового мовлення», його наукові основи. Тема 2. Українська термінологія в науковому спілкуванні. Тема 3. Мовні і жанрові особливості наукового стилю. Тема 4. Компресія як членування наукового тексту. Тема 5. Мовне оформлення композиції наукового тексту. Тема 6. Наукова стаття як різновид наукового тексту. Наукова рецензія. Відгук. Тема 7. Проблеми перекладу наукових текстів. Тема 8. Тема 9. Академічне красномовство. Публічний виступ. Паралінгвістика, а також Практичний блок, що вміщує завдання для практичних занять та самостійної роботи студентів. Авторка посібника доречно вмістила в додатках низку матеріалів, які слугуватимуть формуванню здобувача освіти як мовно компетентної особистості: до прикладу, Основні зміни до Нового українського правопису (2019), Словничок наголосів, Словничок нормативного слововживання тощо [6]. Як і інші посібники [38; 52; 58; 60; 68-69; 71; 88; 96; 98; 109; 114; та ін.], це навчальне видання теж забезпечує реалізацію мети курсу «Культура української наукової мови».

Отже, курс «Культура української наукової мови» належить до професійно зорієнтованих навчальних дисциплін, вивчення яких допоможе глибше опанувати фахові дисципліни. Узяті для аналізу навчальні книги (понад 15) є своєрідним навчально-методичним комплексом, що включає: навчальний план занять із курсу; лекції з культури української наукової мови; практикум зазвичай із назвою «Культура усного та письмового наукового мовлення»; різні довідкові матеріали (правила складання та оформлення наукових текстів, словники, узірці оформлення результатів дослідження, написання різних форм наукових робіт тощо); завдання для аудиторної роботи; завдання для самостійної роботи з курсу; тестові завдання; теми проєктів/доповідей/повідомлень для участі в круглому столі, науковій конференції на підсумковому занятті, додатки (робочу програму курсу, словник-мінімум «Основні поняття курсу», контрольні запитання з розділів дисципліни для самостійної роботи, список тем для написання рефератів, есе, усних виступів (презентацій), тестові завдання тощо).

Висновки до розділу 1

Грунтовна мовнокомунікативна підготовка майбутнього фахівця – одне із завдань, яке сьогодні стоїть перед закладом освіти, який готує здобувачів вищої освіти та наукового ступеня. З огляду на це зростає потреба в розгляді проблеми культури української наукової мови.

Питання культури наукової мови є об'єктом дослідження не тільки українських, а й зарубіжних учених. Лінгвістичні риси наукового стилю досить ґрунтовно проаналізовано в спеціальних дослідженнях Н. Бабич, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, М. Пентиліук, О. Пономаріва, П. Селігея, О. Семенов, О. Сербенської та ін. Проблеми культури української мови присвячені численні підручники та навчальні посібники, довідники з нормативного слововживання та наголошування слів. І українські вчені, і науковці закордоння, характеризуючи письмову наукову комунікацію, наголошують, що вона має виразну функціональну спрямованість, актуалізують проблему національної наукової мовної ідентичності.

Культура української наукової мови пройшла шістдесятирічний шлях розвитку як напрям мовознавчої науки. Об'єктом дослідження культури української наукової мови є наукова мова (мова наукових текстів). З-поміж завдань, які ставлять перед собою науковці в цій царині досліджень, – мовно-жанрові особливості наукового стилю, етичні норми наукового спілкування на сучасному етапі тощо.

Провідні завдання дисципліни «Культура української наукової мови» - навчити здобувачів вищої освіти та наукового ступеня коректно, вільно будувати свою мовленнєву поведінку в ситуаціях науково-професійного спілкування, брати участь у наукових заходах (обговореннях, конференціях, дискусіях, обговореннях тощо). Проаналізовані понад 15 навчальних посібників із курсу «Культура української наукової мови» дають підстави для висновку, що ці видання забезпечують реалізацію мети цієї дисципліни - вивчити основні науково-теоретичні й мовно-прагматичні засади оформлення наукових праць різних жанрів, забезпечивши в такий спосіб належний рівень підготовки й захисту магістерської роботи – та завдань цього предмета: опанувати основну загальнонаукову термінологію, поняття про екологію українського наукового тексту; засвоїти різні види наукового дискурсу; систематизувати спеціальну наукову термінологію; з'ясувати особливості формально-наукової й мовно-прагматичної організації наукового документа; вимоги до написання наукової статті; сучасні вимоги до оформлення наукового тексту, бібліографії; засвоїти особливості писемного наукового мовлення; опрацювати структуру наукової статті, яку подають до міжнародного наукового видання; усвідомити особливості культури наукової мови, наукового етикету тощо.

РОЗДІЛ 2. НАУКОВИЙ СТИЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ

2.1. Мовні засоби наукового стилю

Комунікативна досконалість наукового тексту багато в чому зумовлюється його відповідністю жанру – історично стійкого типу наукової літератури, що склався, якому властива функціонально стильова специфіка і стереотипна композиційно-смілова структура. Науковий стиль реалізується у великих та малих жанрах. До перших належить монографія (індивідуальна та колективна), дисертація, енциклопедія, словник, довідник, підручник, навчальний посібник; до других – стаття в періодичному чи неперіодичному виданні, реферат, анотація, тези, огляд, рецензія, хроніка та ін. Малі жанри виокремлюють не лише за кількісною ознакою. Зазвичай вони не мають рис так званої окремоті: тези, статті, рецензії, хроніки, реферати містяться в часописах та збірниках. У великих жанрах, до прикладу в підручнику, частини/розділи підпорядковані цілому, навіть за різного авторства, тобто пов'язані як логіко-смісловим, так і зовнішнім лінійним зв'язком. Залежно від ступеня узагальнення наукових відомостей виокремлюють первинні та вторинні жанри. У первинних жанрах викладається знання, отримане в процесі дослідження, вторинні жанри інформують тільки про кінцеві результатах досліджень, уже опублікованих у первинних текстах. Науковці зазвичай класифікують наукові тексти залежно від комунікативно-прагматичних функцій тексту так: 1) власне науковий (академічний) тип, який репрезентують монографії, статті, дисертації, тези, доповіді, повідомлення, виступи, науково-технічні звіти; 2) інформаційно-реферативний – реферати, огляди, анотації, резюме; 3) довідково-енциклопедичний – енциклопедії, словники, довідники; 4) науково-оцінний – рецензії, відгуки, експертні висновки, полемічні виступи, дискусії; 5) науково-навчальний – підручники, навчальні посібники; курси лекцій; 6) науково-методичний (інструктивний) – методичні посібники, програми, рекомендації, інструкції; 7) науково-діловий – патенти, авторські свідоцтва, описи винаходів, стандарти, технічні умови тощо [5; 6; 17; 38; 52; 58; 60; 68-69; 71; 88; 96; 98; 109; 114; та ін.].

Стилістичні риси наукового стилю знаходять вираження в структурі мови, у доборі мовних засобів із загальнонаціональної української мови. Специфіка використання ресурсів української мови в науковій сфері спілкування торкається різних лінгвістичних рівнів – фонологічного, лексичного, морфологічного, синтаксичного та ін. Утім, насамперед ідеться про лексичний та синтаксичні засоби української наукової мови, меншою мірою використовуються відмінності фонетичні та морфологічні.

Фонетико-інтонаційний вимір в усній формі української наукової мови немає самодостатнього значення, він покликаний переважно забезпечувати активність прояву стилістичної специфіки на інших рівнях. Цьому слугує і дещо уповільнений темп вимови слів. Понятійні словосполучення поділяються подовженими паузами, щоб адресат якнайкраще сприймав їхню смислову цілісність. Загальний рівномірно-уповільнений темп мови також покликаний створювати сприятливі умови сприйняття інформації. Фонетичні особливості наукового стилю зводяться до таких: підпорядкованість інтонації синтаксичному ладу української наукової мови, відома стандартність інтонації, деяка уповільненість темпу, стабільність ритмічного та хвилеподібність інтонаційного малюнка, вимова звуків відповідно до чинних фонетичних норм, вимова запозичених слів згідно із їх написанням, яке корелюється з останніми правилами Українського правопису, вимова дзвінких приголосних наприкінці слова та в середині слова перед приголосним дзвінко, асиміляція глухих приголосних перед дзвінками, вимова в окремих словах звука [r], нормативність наголошування слів тощо.

Абстрактний, узагальнений характер наукового тексту проявляється на лексичному рівні в тому, що в ньому широко вживаються слова з абстрактним значенням. Слова побутового характеру також набувають у науковому тексті узагальненого, часто термінологічного значення. Характерною рисою наукового стилю є його висока термінованість. При цьому частка термінів порівняно із загальнонавчальною лексикою не однакова в різних жанрах наукової мови. Необхідною умовою наукового мовлення є правильне, логічне визначення понять, що вводяться термінами. Неправильно вжитий чи зрозумілий термін може дезінформувати адресанта мови. У суто науковому (академічному) стилі терміни не завжди пояснюються. У наукових творах, які орієнтовані на широку аудиторію, терміни зазвичай пояснюються. Може надаватися пряме пояснення терміна, до прикладу: «Просодика – це загальна назва таких ритміко-інтонаційних сторін мови, як висота, гучність голосового тону, тембр голосу, сила наголосу» [85, с. 107]; терміни можуть бути пояснені через синоніми чи через пояснення походження терміна, тобто через етимологічні довідки. Визначення терміна може даватися «попутно», тобто в дужках, у примітках. У навчальній літературі, зокрема, у підручниках, терміни найчастіше набувають прямого пояснення.

Абстрактність наукового стилю проявляється і на граматичному рівні – у доборі форм слова та в побудові словосполучень та речень. Особливо своєрідно вживається в науковому стилі дієслово. У науковому стилі української мови типовим є вживання форм теперішнього часу дієслова, і ці форми, характеризуючи явище, що вивчається, мають узагальнене позачасове значення. Позачасове значення набувають і форми минулого часу.

Чергування форм теперішнього часу в інших стилях робить мову образною, «живописною», у науковому стилі чергування форм теперішнього часу вказують на закономірність явища, що підкреслюється контекстом. Як відомо, у науковому стилі часто вживаються дієслова недоконаного виду (близько 80% від усіх дієслів), тому що від них утворюються дієслівні форми теперішнього часу, які, як сказано вище, мають позачасове узагальнене значення. Дієслова доконаного виду використовуються значно рідше (приблизно 20%) і використовуються часто в стійких мовних зворотах типу: *розглянемо ...; зазначимо, що...; зробимо висновки; покажемо на прикладах* тощо. У науковому стилі часто використовуються зворотні дієслова (з постфіксом –ся, –сь) у пасивному значенні. Утім, варто обмежувати їх уживання, такі форми дієслів доцільно замінити активною формою або формою на –но. У науковому стилі викладу доречно використовується дієслово у формі 3 особи множини теперішнього та форми множини минулого часу без вказівки на суб'єкт дії. Наведемо приклади: *У сучасній філософії та соціології норма визначається як засіб регулювання діяльності суспільства загалом, його інститутів, соціальних груп чи окремих осіб. У цьому сенсі норма сприймається як закон діяльності, правило, якому підпорядковується діяльність* [96, с. 165]. Велике поширення в науковому стилі української мови мають короткі пасивні дієприкметники, які за функцією близькі до зворотних дієслів з пасивним значенням, до прикладу, *«культура мови та норма можуть бути осмислені та осмислюються з різних точок зору...»* [114, с. 43]. У науковому мовленні частіше, ніж у інших стилях, варто уникати вживання активних дієприкметників. Своєрідно проявляється категорія особи: значення особи зазвичай є ослабленим, невизначеним, узагальненим. Пояснюється це тим, що в науковій мові неприйнятно використовувати займенник 1 ос. одн. "Я". Його замінюють займенником "МИ" (авторське МИ). Прийнято вважати, що вживання займенника "МИ" створює атмосферу авторської скромності та об'єктивності: *Ми досліджували та дійшли висновку...* (замість: *Я досліджував і дійшов висновку...*). Однак варто мати на увазі, що вживання авторського МИ може, навпаки, створювати атмосферу авторської величч, особливо коли дослідження немає особливого наукового інтересу. У зв'язку з цим замість форми 1 особи однини і множини займенників Я або МИ в наукових текстах використовуються неозначено-особові та безособові речення. Неозначено-особове значення передається формами 3 особи множини, наприклад: *Горе, смуток, втома зазвичай передають м'яким і приглушеним голосом зі зниженням інтонації до кінця фрази. Характеристику голосу відносять до просодичним та екстралінгвістичних явищ* [96, с. 107].

Безособове значення виражається безособовими дієсловами чи безособово-предикативними словами часто з відтінком необхідності, повинності, до прикладу: *Отже,*

треба вміти як слухати, а й чути інтонаційний лад мови...; У процесі спілкування не варто забувати про...

У навчальній лекції часто зустрічається так зване "ми сукупності", коли мовець-викладач говорить від імені колективу, аудиторії (ми = я та аудиторія, ми з вами), до прикладу: *ми розглянемо питання ...; Розглянемо коротко основні невербальні засоби спілкування.*

З форм дієслівних способів в українській науковій мові явно переважає дійсний. За ним слідує умовний через те, що в науковому пошуку необхідно відобразити (і фіксувати в мові) елемент імовірності. Наказовий спосіб представлено зрідка (переважно при описі дослідів – наприклад, *перевірмо результати..., звірмо дані..., проаналізуємо теорії...*).

У вимірі морфології загалом у науковому стилі над дієсловами переважають іменники та прикметники. Іменний характер наукового стилю – типова його риса, і це пояснюється наявністю в цьому стилі якісних характеристик предметів і явища. Окрім того, часте вживання в науковому стилі іменників у поєднанні з прикметниками до функцій визначення пояснюється стислістю такого поєднання та високою інформативною вагою іменних форм, що надзвичайно важливо для наукового викладу, мета якого – повідомити читачеві велику кількість предметних значень у можливо більш компактній формі [5, с. 77-133].

У зв'язку з цим стисло схарактеризуємо особливості вживання іменників у науковому стилі. Значно рідше, аніж у інших стилях, зокрема, у розмовному і художньому, використовуються абстрактні іменники. Сингулятивні іменники середнього роду, наприклад, з суфіксами –ня, –ство, оскільки ці слова позначають абстрактні поняття. Своєрідно проявляється в науковій мові категорія числа іменників. У науковій літературі поширеним є вживання форми однини замість множини. Ці форми слугують для позначення узагальненого поняття чи неподільної сукупності та спільності. Їх уживання пояснюється тим, що форми множини мають більш конкретне значення, вказуючи на окремі предмети. До прикладу: *Частини мови: іменник, прикметник... Приклади геометричних фігур: трикутник, квадрат, коло; Чотирикутником називається фігура, яка складається з чотирьох точок...* З іншого боку, у науковій мові трапляються форми множини іменників, які в інших типах мови не побачимо – множина від абстрактних і речовинних іменників, наприклад: 1) для позначення сорту або виду речовинних іменників (глини, пшениці, олії, чаї); 2) для позначення одиниць виміру (довжини, теплоти); 3) для найменування видів тваринного та рослинного світу (довгоносики, короїди, капустянки) та ін. [52, с. 102-104].

Для української наукової мови нехарактерне вживання деяких прикметників та дієприкметників у значенні вказівних займенників "цей, такий". До прикладу, ненормативним є вживання слів «даний», «наступний», їх варто замінити на вказівний займенник «цей». У науковій мові велике місце посідають прийменники, прийменниково-іменникові сполучення слів. Високий відсоток використання їх в українській науковій мові частково пояснюється іменним характером наукового стилю. Особливо поширені конструкції з похідними прийменниками *упродовж/протягом, у зв'язку, з огляду на, щодо, унаслідок, на відміну від, завдяки, принаймні, згідно з, у разі, відповідно до, з метою, у процесі, у вигляді, за допомогою, на основі, методом, способом та ін.* Використання емоційно-експресивних та образних елементів загалом не є характерним для сучасної української наукової мови [5, с. 57-1331].

Науковий виклад розрахований на логічне, а не на емоційно-чуттєве сприйняття, тому емоційні мовні елементи не відіграють вирішальної ролі в науковій літературі. Питома вага емоційного елемента в науковій мові різниться залежно від типу наукового твору (проблемно-науковий, аналітичний, полемічний – тут його більше; навчальний, описовий, реферативний – тут його менше), а також від композиційної частини твору (передмова, вступ, критичне зіставлення, обґрунтування проблеми, практичні висновки – тут його більше, аніж у частинах, що власне містять виклад матеріалу) і т. ін. Утім, певна частина експресивних засобів у науковій мові належить до галузі не емоційної, а інтелектуальної експресії (до прикладу, *«нашими видатними мовознавцями», «авторитетні українські дослідники», «автор дуже переконливо доводить», «надзвичайно ефективним засобом є», «можна переконатися за допомогою дуже цікавого досвіду»* та ін.). Використання емоційних елементів у науковому тексті значною мірою визначається галуззю знання, до якої він належить. До прикладу, у наукових працях із математики, механіки, інженерії, архітектури, медицини тощо результати наукових пошуків мають бути викладені так, щоб їх можна було формалізувати, перевірити експериментально, відобразити в схемах, авторська стилістична індивідуальність тут майже не представлена, як і образність мови загалом. У науково-гуманітарній літературі, зокрема й мовознавчій, предметом якої є суспільство, духовна діяльність людини, її мова, емоційні елементи представлені досить широко. Так, до прикладу, у науковій літературі на суспільно-політичну тему є такі експресивні елементи, як розмовні фразеологізми: *альфа і омега цієї теорії..., пальма першості в наукових пошуках належить* та ін. Особливо широко представлені емоційні елементи в розділах, де міститься наукова полеміка. Тут емоційний елемент органічно входить до словесної тканини наукового твору, не порушуючи його стильової однорідності та структурної одноплановості. Таким чином, науково-гуманітарна, а також науково-

природнича література, де предмет дослідження – людина та природа, допускають вживання емоційно-експресивних засобів мови. Науково-технічна література, предмет дослідження якої – машина, не передбачає або передбачає дуже мало використання емоційних елементів. Те ж стосується і математичної науки. Не менше значення тут має і жанр наукового твору. Так, у згорнутій інформації (у рефераті) емоційний елемент зовсім відсутній, у науково-технічних статтях він теж трапляється вкрай рідко, у монографіях – частіше [52, с. 43-53].

Стиль викладу може змінюватися і в межах однієї роботи, переходячи від об'єктивного, спокійного викладу до емоційно-схвильованого, що відображає суб'єктивне ставлення автора до того чи іншого явища. Деякі композиційні частини наукових творів, до прикладу, фрагменти тексту, що викладають історію вивчення питання, можуть включати емоційні елементи.

Чималу роль відіграє і авторська індивідуальність, своєрідність творчої манери автора (про це більш докладно йтиметься в наступному підрозділі). Яскраві приклади емоційного викладу дають нам книги багатьох українських учених у ділянці мовознавства.

Мовними засобами створення експресивного, емоційного тону наукової мови є: 1) форми вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників (тобто форми, що відображають порівняння, та не виражають його), як-от: *найкращого стилю немає, його оптимальність залежить від поєднання трьох зазначених параметрів; групі рішення відрізняються більшою продуманістю можливих наслідків реалізації ухвалених рішень; Найбільш простий спосіб розуміння іншої людини забезпечується ідентифікацією – уподібненням себе їй*; 2) емоційно-експресивні іменники, прикметники та дієслова (слова, які зазвичай містять оцінку): *Розвиток, інновації, прогрес – чудові в сутності явища*; 3) вставні слова, прислівники, підсилювальні та обмежувальні частки; 4) використовуються «проблемні» запитання, які привертають увагу читача, на які автор дає відповідь у наступному тексті. Цей прийом (постановка "проблемного запитання") використовується і в навчальній діяльності (у вишівській лекції, у навчальних підручниках тощо) [5; 12; 13; 14; 20; 23; 29; 32; 52; 57; 58; 62; 63; 71; 75; 97; 107; та ін.].

У науковій літературі широко застосовуються різні види скорочень: графічно (вид-во), літерні аббревіатури (МОН, ЗВО, ТО), складноскорочені слова (Держплан), скорочення без голосних (млрд), скорочення змішаної форми (ЕКу) та ін. Розрізняють за сферою застосування: загальноприйняті скорочення (ДСТУ, НДІ, НТІ, км, ун-т, і-т, с., і т. ін., грн.); спеціальні скорочення, які трапляються в літературі, розраховані на фахівця, у бібліографічних і словникових текстах тощо (к.п.д., доц., проф.); індивідуальні скорочення, прийняті лише для певного видання. У буквених (умовних) скороченнях (їх застосовують

для термінів та слів, які часто повторюються в тексті) скорочення робиться зазвичай за першими літерами терміна. Кожне таке скорочення при першому написанні пояснюється в круглих дужках, далі текстом воно вживається без дужок.

Синтаксичні особливості наукового стилю виявляються досить послідовно незважаючи на те, що синтаксичні конструкції здебільшого загальноживані, нейтральні. Синтаксис (побудова словосполучень та речень) найбільше відображає зв'язок з мисленням. Сучасний науковий стиль характеризується прагненням до синтаксичної компресії – до стиску, збільшення обсягу інформації при скороченні обсягу тексту [88, с. 37-56]. Це проявляється в особливостях побудови словосполучень, особливостях речень. Так, для наукового стилю української мови характерні іменникові словосполучення, у яких у функції означення виступає родовий відмінок іменника, часто з прийменником (*обмін думок, складнопідрядне речення нерозчленованої структури, завдання для повторення*). Прикметники в ролі означення широко використовуються в термінологічному значенні: *голосні та приголосні звуки, умовний спосіб, порядковий числівник, відносний займенник, угоджене означення, прямий додаток* тощо. Для наукового стилю типовим є вживання складеного іменного присудка (а не дієслівного), що сприяє створенню іменного характеру наукового стилю [88, с. 37-56]. Найчастіше складені іменні присудки трапляються в визначеннях і міркуваннях, при цьому зв'язка нерідко відсутня, наприклад: *Іменник - частина мови...; Сполучник – така службова частина мови... Широко вживаними в науковому стилі є складені присудки з дієприкметниками типу "може бути використаний"*.

Для якісної та обставинної характеристики явищ використовуються зазвичай прислівники, до прикладу, *напрочуд, дуже, переконливо, цікаво, значно: Усі ці мовні явища добре описані в науковій літературі ...; зовсім не вивченим є питання...; Автор переконливо зазначає, що... Неможливо уявити сучасне українське мовознавство без напрацювань...*

На рівні речень також виявляється специфіка наукового стилю. Оскільки логічність – одна з основних стильових рис наукового тексту, для його синтаксису характерні структури, які передовсім виражають суто понятійний зміст. Такою основною структурою в багатьох мовах є двоскладне розповідне речення з нейтральним (стильовим) лексичним наповненням, з логічно правильним (нормативним), прямим порядком слів і сполучним зв'язком між частинами речення. За даними вчених [58; 68; 96; та ін.], простих речень у науковій мові стільки ж, скільки складних (49,7% та 50,3%). Середній розмір простого речення – близько 20 слів, складного – близько 30. Серед складнопідрядних переважають речення з одним підрядним [126; 129; 130; та ін.].

Запитання виконують у науковій мові специфічні функції, пов'язані з прагненням адресанта мовлення привернути увагу адресата до викладеного. У такій же незвичайній ролі використовуються і спонукальні (для висловлювання припущень та пропозицій) речення. Наведемо приклади: *Які ж нові пояснювальні принципи несе синергетичний підхід? Яку допомогу може надати в розумінні певних процесів у розвитку ...?*

Науковому стилю властиве широке використання безособових речень різних типів, оскільки в сучасній науковій мові особиста манера викладу поступилася місцем безособовій, що зумовлено прагненням до об'єктивної узагальненості та абстрактності, до прикладу: *Можна сказати, відбувається негласний конкурс проєктів майбутньої соціальної перебудови; Сучасній людині це легко зрозуміти на моделі переходу до ринку...*

Широко вживані в науковому тексті пасивні конструкції, при цьому часто відсутня вказівка на суб'єкта/виконавця дії (*У тексті зазначено... Найменш досліджено такі аспекти проблеми...*).

Для наукової мови характерно з'ясування причинно-наслідкових відносин між явищами, тому в наукових текстах переважають складні речення зі сполучниковим зв'язком (зі сполучними словами, сполучниками). Багато представлені складні сурядні і підрядні сполучники і сполучні слова: *незважаючи на те що, тому що, у зв'язку з тим, що, попри те, що, тоді як, тим часом як, дарма, що та ін.* Найбільш продуктивні в наукових текстах складнопідрядні речення з підрядними причини, умови, часу, наслідку, допусту, з'ясувальні та ін. Часто вживаються в складнопідрядні речення з підрядними означальними, наприклад: *Присудок – головний член речення, який...* Специфічною рисою наукового стилю є вживання складнопідрядних речень, де виражається зіставлення будь-яких явищ, до прикладу: *У цій статті автор розглядає як складносурядні, так і складнопідрядні речення. Засобами зв'язку в складнопідрядних реченнях слугують не тільки сполучники, а й сполучні слова...* Специфікою наукового стилю є вживання приєднувальних речень, які містять додаткові повідомлення щодо сказаного в головній частині, як-от: *Дуже близька до ідентифікації емпатія, тобто розуміння лише на рівні почуттів, прагнення емоційно відгукнутися на проблеми іншої людини.* Додаткове повідомлення, пояснення вносять також дієприкметники, які у зв'язку з цим часто зустрічаються в наукових текстах. Типовим для наукового стилю є вживання однорідних членів речення, які логічно перелічують однорідні поняття [5, с. 57-61]. До прикладу: *Для наукового стилю характерна висока термінованість мови, абстрактність значень, логічність побудови, повнота висловлювання, понятійність, мовленнєва відповідність адресата мови ...*

Учені відзначають насиченість наукових текстів вставними словами, вставленими конструкціями [52, с. 90]. Часто вони починають нове речення чи абзац. Наприклад: *Таким*

чином, експериментальні дані, отримані за допомогою методів ..., Як відомо, залежно від виконуваної функції вставні слова та словосполучення поділяються на групи, або розряди. До прикладу, вставні слова, що вказують на послідовність викладу (по-перше, по-друге тощо – у науково-періодичних виданнях вони нерідко замінюються цифровою нумерацією); вставні слова, що виражають припущення (очевидно, імовірно і т. ін. - вони використовуються в науковій літературі при викладенні матеріалу.

Отже, науковий стиль характеризують такі мовні особливості: чітка нормованість (відповідність нормам літературної мови), точність, ясність та лаконічність у висловленні думок, термінованість мови, широке використання абстрактної лексики, вживання слів у їх предметно-логічних, конкретних значеннях, «безособовість», монологічний характер висловлювання, послідовність, завершеність, повнота висловлювання, тісний зв'язок окремих частин висловлювання, що досягається широким використанням розгорнутих синтаксичних структур, складних речень, відокремлених членів речення тощо.

У науковому стилі взаємодіють елементи різних стилів, наприклад, з офіційно-діловим стилем науковий стиль поєднує широке поширення мовних стандартів, хоча ці стандарти специфічні і в науковому, і офіційно-діловому стилі. Науковий стиль використовує всі засоби загальнонаціональної мови, але специфіка їхнього використання, особлива організація тексту забезпечують функціонально-стильову своєрідність наукового стилю.

2.2. Наукове «Я» здобувача освіти як автора наукового тексту

Кожний здобувач вищої освіти, автор наукового дослідження, є своєрідною мовною особистістю, складниками якої є зазвичай мовні здібності, мовне чуття, мовний смак. Під мовними здібностями розуміють сукупність психологічних і фізіологічних умов, що забезпечують засвоєння, відтворення й адекватне сприйняття мовних знаків, здатність аналізувати мовні явища, лінгвістичну спостережливість, мовне чуття і пам'ять [12; 20; 23; 32; 62; 69; 93; 96; 97; 98; 99; 107; 108; 113; 114; та ін.]. Розвиток мовних здібностей детермінований певною мірою середовищем (побутовим, освітнім), вихованням, самоосвітою, особистісними даними. Мовне чуття/інтуїція, або «дар слова» – це індивідуальна система підсвідомих оцінок, яка ґрунтується на літературних нормах мови та мовних ідеалах, на формування мовного чуття/інтуїції особистості впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники, наявність україномовної картини світу. Мовний смак має важливе

значення для науковця, позаяк забезпечує володіння ним образними порівняннями, сприяє установленню природних смислових зв'язків між реченнями, забезпечує логічність, лаконічність тощо.

Прикметною рисою сучасного стану розвитку науки є діалогова взаємодія викладача-науковця та студента-дослідника. Така діада – не тільки своєрідна діяльна, активна позиція його учасників, а й стимул самовдосконалення, саморозвитку та постійного оновлення, адже саме в процесі діалогової взаємодії відбувається освітня зустріч, яка збагачує як студентів-дослідників, так і викладачів-науковців новими враженнями, ідеями, цінностями, через науковий діалог, який мовознавці Л. Мацько та Л. Кравець трактують як сформовану систему професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальнокультурних показників, культурномовних знань, умінь і навичок, необхідних для якісної професійної діяльності [52], за таких умов відбувається формування самостійності, відповідальності, відкритості, це спонукає до збагачення студентів мовними знаннями, розвитку мовленнєвих умінь представити власну думку в гармонійному поєднанні форми і змісту, володіти вербальними і невербальними засобами мовлення.

У науковому діалозі успішно формується мовнокомунікативна компетенція студента-дослідника. Учена О. Семеног [89] акцентує на методичному аспекті мовнокомунікативної компетенції здобувача освіти, характеризує її як сукупність професійно-комунікативних умінь особистості спілкуватися за типових умов професійної діяльності, репрезентувати нормативні та доступні для сприйняття навчальні тексти, володіти потенціалом дидактичного дискурсу; здатність розв'язувати різні комунікативні завдання в ситуаціях професійного спілкування. Можна виокремити мовнотермінологічну компетенцію особистості, що виявляється в умінні доречно використовувати термінологію певної спеціальності, прагматичну компетенцію, що знаходить вияв в умінні висловлюватися відповідно до комунікативних намірів і ситуативних умов мовлення, мовно-інформаційну, призначення якої – здійснювати самостійний пошук необхідної інформації, зокрема й електронної, аналізувати, зберігати, передавати її тощо.

За кожним науковим текстом стоїть його автор. Проаналізувавши зміст академічного твору, можна побачити наукове «Я» його автора. Наукові тексти не є безособові, хоча ступінь їх особистісності значно варіюється і залежить від багатьох чинників. Проблема «образу автора» наукового тексту багатовимірна та багатоаспектна. Навіть попередній аналіз мовного аспекту тексту дає змогу зробити висновок про те, що авторові наукового твору властиво, можна побачити його науковий стиль, як він веде діалог з адресатом мовлення, розгледіти його як стиліста й редактора власного тексту.

Маркерами авторського наукового почерку є мовні одиниці (слова, словосполучення, речення, а також окремі текстові фрагменти), які допомагають створити науковий портрет автора. Усі одиниці авторизації можна поділити на три групи: 1) его-номінації; 2) номінації ментальних станів; 3) номінації мовної рефлексії [12; 20; 23; 32; 96; 97; 98; та ін.]. Стисло схарактеризуємо їх. Его-номінації представлені словами, що називають автора тексту: автор (*автор не претендує на вичерпність висновків*); ми (рідше я) (*нас цікавить, ми вважаємо, я маю на увазі*); наш, мій, свій (*наскільки можна судити з нашого досвіду, висловимо свої міркування, мій підхід спирається на, наша точка зору полягає в наступному, запропонуємо свій варіант визначення, наші спостереження свідчать про...*).

На авторську приналежність викладеного знання вказують також непрямі его-номінації: *легко / неважко / можна бачити / побачити / зауважити / зрозуміти, що*); *можна / легко / неважко уявити (що)*; *легко / неважко збагнути, що*; *можна згадати (що)*; *треба / необхідно / треба враховувати (що)*; *необхідно / треба / необхідно пам'ятати (що)*; *треба / необхідно / треба мати на увазі (що)*; *треба / необхідно звернути увагу на (те, що)* та ін. Висловлюючи усвідомлену автором можливість / неможливість або необхідність тієї чи іншої пізнавальної операції, ці одиниці також беруть участь у маніфестації особистості автора. У контексті це виглядає приблизно так: *можна стверджувати з нашого досвіду, що...; Легко уявити, що за певних умов ...; Варто інакше трактувати структурно-логічну схему; Неважко зрозуміти, що це визначення...Це вже саме по собі достатньо, щоб пояснити наше бажання уявити тут сукупність лінгвістичних досліджень української мови, виконані за останні роки...*

Поряд з локальними мовними сигналами авторське «Я» іноді отримує розгорнуте мовленнєве вираження в спеціальних комунікативних блоках тексту, що інформують про факти наукової автобіографії автора, обставини, пов'язані з публікацією праці, тощо. Зазвичай така інформація міститься в передмовах до монографій і викликає у читача незмінний інтерес. Наведемо типові мовні моделі, що увиразнюють авторське «Я»: *«Можна вказати два ключові чинники, які підштовхнули мене взятися за підготовку цієї книги. Перший чинник такий. Займаючись лінгвістикою, я працював здебільшого на матеріалі української мови. Не мені судити про те, наскільки цікаві та важливі мої результати, але ... вони були отримані, з огляду на дані українських авторитетних учених. Моя мовна та лінгвістична інтуїція – тобто мій найцінніший дослідницький інструмент - сформувалася цілком в українській мові... Це вже саме по собі достатньо, щоб пояснити моє бажання подати тут сукупність лінгвістичних досліджень української мови, виконаних мною за більш ніж тридцятип'ятирічний період. Другий чинник... був для мене,*

можливо, навіть суттєвішим... Справжня книга адресується не тільки... Я спробував зробити зміст... доступним для дослідників у різних галузях лінгвістики. Вказані чинники досить довго впливали на мене... посилюючи один одного. Результат очевидний...

Як бачимо, «образ автора» набуває тут граничної виразності. Властивий цьому фрагменту «інтимізований» характер викладу сприяє встановленню контакту з читачем, налаштовуючи останнього на сприйняття основної наукової інформації. Інтимізований стиль вступної частини тексту – це свідчення майстерності автора – може оцінюватися як ефективна тактика комунікативної поведінки. Однак в академічних жанрах наукової мови ця тактика використовується зрідка, залишаючись прикметою яскравого індивідуального стилю.

Номінації ментальних станів передають сумнів, упевненість, радість, здивування, жаль – словом, раціональні та емоційні переживання автора, що супроводжують здобуття нового знання. Стереотипними засобами вираження сумнівів є: вставні слова *очевидно, імовірно, мабуть, можливо, мабуть, мабуть, мабуть, здається, здавалося б, можливо, мабуть, на наш погляд, на нашу думку, з нашої точки зору* та ін.; безособові синтаксичні конструкції *здається, що; здається, що; видається, що; можливо, що; мало ймовірно, що; більш ніж ймовірно, що; не виключено, що; очевидно, що; не зовсім ясно, що; невідомо, що; є підстави припускати, що; можна вважати / вважати, що; можна, можливо припустити, що* та ін.

Двоскладні та односкладні речення з дієсловами, що передають процеси мислення: *ми припускаємо; ми припускаємо можливість; припустимо, що; припускаємо, що; припустимо, що та ін.* До прикладу: *У традиційній теоретичній граматиці переважним був, мабуть, усе ж таки принцип опису "від мовної одиниці до її значення"; Ми вважаємо, що ...; Викликає сумнів трактування ...; Імовірно, авторові вдалося ...; Звісно ж, що метод ...*

Емоційне ставлення вченого до змісту мовлення також отримує вираз у науковому тексті [5, с. 134]. Однак наголосимо, що емоції в науці відрізняються. Нерідко вираження «сумніву» супроводжується показниками, які уточнюють ступінь сумніву, порівн.: *малоймовірно, що – ймовірно, що – цілком ймовірно, що – цілком імовірно – цілком можливо, що – більш ніж ймовірно.* Свою впевненість автор наукового тексту передає за допомогою таких одиниць: вставних слів *безумовно, безперечно, безсумнівно, без сумніву, дійсно, дійсно, звичайно, природно, зрозуміло, само собою зрозуміло* та ін.; безособових синтаксичних конструкцій *ясно, що; зрозуміло, що; природно, що; безперечно, що; вочевидь, що; само собою зрозуміло, що; представляється безперечним / очевидним, що; цілком очевидно, що; не підлягає сумніву, що; логічно вважати, що та ін.; речення типу*

ми переконані, що; переконаний, що. До прикладу: *Не викликає сумніву, що найпершим засобом відображення в мові дійсності є лексика; Не підлягає жодному сумніву, що вивчати спілкування можна, лише маючи певне уявлення про соціальну структуру та соціальної психології спілкування; Видається очевидним, що...; Ясно, що спектр вивчення речення...; Дійсно, в експериментах було виявлено, що...; Безумовно, у міру накопичення знань... Майже всі ці засоби мають варіанти, які передають впевненість з різним ступенем категоричності, порівн.: *представляється безсумнівним – поза сумнівом – безсумнівво – не підлягає сумніву – не підлягає жодному сумніву та інших.* Якщо необхідно наголосити, що знання безперечне і очевидне, то автор використовує спеціальні мовні засоби, що маркують констатацію факту: *відомо, що; добре/давно відомо, що; загальновідомо, що; як відомо; як ми знаємо; ми знаємо, що; як (ми бачимо; бачимо, що та інших.**

Емоційне ставлення вченого до змісту мислення також отримує вираз у науковому тексті. Однак наголосимо, що емоції в науці репрезентуються не емоційно-експресивною лексикою, а нейтральними словами, що передають лише поняття про емоції. Ця група одиниць дуже нечисленна: *представляє інтерес, цікаво (що), на жаль, на щастя, дивно (що), (не) дивно (що), виявляється (що), зізнатися, треба зізнатися (що) і т. ін.* Ось як вони виглядають у тексті: *Досліджуючи об'єкт, ми з приємністю зазначаємо, що...; На жаль, панівним у сучасному мовознавстві є надзвичайно спрощений підхід до визначення теми та реми речення; Цікаво, що шлях від форми до змісту розбивається на два етапи; Представляє інтерес дослідження О. Семенова про культуру наукової мови; Не дивно, що постало питання, як співвіднести поняття «мова» та «мовлення».* Як емоційні підсилювачі можуть використовуватися частки *адже, а також*, інтонаційні засоби. Як бачимо, «прояв почуттів» у науковому тексті, дійсно, носить «логізований характер», тобто підпорядковується стилістичним нормам емоційно-нейтрального та об'єктивного викладу. Номінації мовної рефлексії репрезентують автора як коментатора власного тексту та відображають прагнення до продуманого вибору найточнішої словесної форми для вираження знання з метою його максимально адекватного подання адресатові [12; 20; 32; та ін.]. Так, за допомогою зворотів *можна сказати, якщо можна так висловитися, так би мовити, краще сказати, строго кажучи, коротше кажучи та ін.* автор фіксує увагу на значенні вживаних словесних знаків, намагаючись домогтися їх адекватності змісту наукового знання, напр.: *Можна сказати, і це буде адекватно суті справи, що ...*

Отже, автор наукового дослідження – це своєрідна мовна особистість, яка повинна володіти не тільки українською науковою мовою, а й мати відповідні мовні здібності, мовне чуття, мовний смак. Розвиток мовних здібностей детермінований, окрім іншого, і середовищем (побутовим, освітнім), виховання, самоосвітою, особистісними даними.

Мовне чуття/інтуїція, смак мають важливе значення для науковця, позаяк забезпечують володіння ним образними порівняннями, сприяє установленню природних смислових зв'язків між реченнями, логічність, лаконічність тощо. Ступінь авторизованості викладу наукового матеріалу співвідноситься зі стилістичними ознаками наукового тексту. Так, переважно описовим творам радше властиві стандартизація та лаконічність викладу, аніж діалогічність та оцінність. Дві останні ознаки, навпаки, більше притаманні текстам-міркуванням, що зумовлює і більшу міру особистісності теоретичних текстів. Інші чинники, що визначають ступінь виразності авторського «Я», – це змістовні особливості того чи іншого компонента тексту (скажімо, у полемічній частині щільність засобів авторизації зазвичай підвищується), пізнавальний стиль ученого, а також рівень його загальної та мовної культури. Надмірна знеособленість викладу значно послаблює комунікативний потенціал тексту, отже, не може бути рекомендована як загальнообов'язкова норма наукової мови. Здобувач освіти у ЗВО в процесі науково-пошукової діяльності повинен дбати про випрацювання власного наукового стилю та повсякчас удосконалювати мовностилістичну компетентність.

2.3. Практичний вимір культури української наукової мови

Сьогодні обсяг наукових публікацій постійно зростає. За даними торгової асоціації видавців наукової літератури [89], щорічно у світі лише в журналах, що рецензуються, публікується близько 1,8 мільйона наукових статей. Для ознайомлення з новими публікаціями застосовуються реферати статей. Реферат статті є коротким викладом основних результатів роботи. Автоматичне реферування – створення рефератів статей за допомогою комп'ютера – дає змогу оперативно опрацювати великі обсяги публікацій.

Зазвичай для публікації статті часто потрібно надати її реферат англійською мовою. З огляду на обсяг публікацій дуже складно оперативно перекладати вручну реферати, і для перекладу часто використовуються системи автоматичного перекладу. Якість автоматичного перекладу поступається перекладу, виконаному людиною, оскільки переклад з однієї мови (природної, рідної, якою людина послуговується) іншою є важким завданням для автоматизації. При автоматичному перекладі рефератів часто виникають додаткові складнощі, пов'язані з мовою написання. Часто автори статей використовують складні синтаксичні конструкції, велику кількість вставних слів, опускають члени речення. Для майбутніх науковців, які послуговуються тими джерелами, це становить труднощі. З метою оптимізувати цей процес наукового пошуку ми стисло проаналізуємо, з яких

структурних частин статті варто добирати інформацію в реферат, та лінгвістичні явища, що ускладнюють переклад наукового тексту.

До структури наукової статті висуваються різні вимоги. У численних джерелах [5; 6; 17; 38; 52; 58; 60; 68-69; 71; 88; 96; 98; 109; 114; та ін.] зазначається, що загальна структура наукової статті включає зазвичай такі підрозділи: вступ, методи, результати та їх обговорення, окремі автори виокремлюють такі типові частини наукової статті, як вступ, основну частину, висновки, примітки.

Як матеріал для дослідження ми взяли 53 наукові статті та авторські реферати українською мовою за тематикою «педагогічні науки» загальним обсягом 101370 слів. Статті було взято з українських періодичних часописів.

Статті або були суцільним текстом, або були структуровані і включали такі розділи, як «Вступ», «Висновки», а також розділи, названі відповідно до проблеми, що розглядається в них. Для неструктурованих статей ми запровадили умовні розділи «Початок» (перші два абзаци статті), «Кінець» (останні два абзаци) та «Середина» (текст статті, що розташований між «Вступом/Початком» та «Висновком/Кінцем»). Кількість структурованих статей становила 41, неструктурованих – 8.

За чинними вимогами, у рефераті можна назвати такі інформаційні частини: тему, мету, методи, результати. Ми провели порівняльний аналіз речень, що становлять авторські реферати, та відповідні статті, щоб виявити, з яких структурних частин статті варто добирати інформацію для реферату. У таблиці 1 наведено розподіл інформації для включення до реферату з розділів статей.

Таблиця 1

Розподіл релевантної для реферату інформації по розділах статті

Розділ статті з інформацією для реферата	К-ть речень, %
Вступ / Початок	54,2
Середина	32,9
Висновки / Кінець	12,9
Усього речень	100

Ми з'ясували, що значна частина інформації для реферату (близько 33%) наведено в основному тексті статті, для створення реферату необхідно обробляти повний текст статті.

Науковий текст характеризується певною синтаксичною складністю [129], водночас для поліпшення результатів автоматичного перекладу текст повинен мати певні

характеристики перекладності. Зарубіжні вчені перекладність тексту визначають як «властивість тексту, що визначається можливістю бути перекладеною іншою мовою (в іншу систему символів)» [126; 129; 130; та ін.]. Автори праць [129, р. 235; 130, р. 364] визначають перекладність тексту для машинного перекладу як міру, яка відображає якість перекладу наукового тексту за допомогою певної системи машинного перекладу, наводять параметри, що негативно впливають на якість машинного перекладу: занадто довгі (більше 25 слів) або короткі (менше 3 слів) речення, підрядні речення, омонімія, однорідні члени, багатозначна лексика тощо.

У процесі аналізу матеріалу ми виявили певні недоліки наукового тексту, які ускладнюють його переклад (нижче наведено ті випадки, які трапляються в більшості (понад 50%) наукових статей):

- велика кількість відокремлених зворотів у реченнях (у 67% статей);
- багатокомпонентні складнопідрядні речення (56%);
- складні синтаксичні конструкції (63%);
- велика довжина речень (94%);
- метафоризація наукового тексту (69%);
- уживання багатозначних слів, слів-омонімів (57%).

Отже, здобувачам вищої освіти та наукового ступеня варто уникати таких помилок, удосконалювати вміння і навички правильного, безпомилкового вираження думок українською літературною мовою, уміти не тільки аналізувати переклад наукового тексту, редагувати його, а й грамотно продукувати наукові тексти (реферати, анотації наукових статей).

Ми також проаналізували мовний бік не тільки наукових текстів, а й вимог, які оприлюднені на сайтах часописів до написання та оформлення статей. З етичних міркувань не вказуватимемо назви часописів, лише зазначимо, що в 87% в інформації, уміщеній на сторінках періодичного наукового видання, трапляються мовні помилки, з яких 95% - лексичного характеру, 88% – не дотримано пунктуаційних норм. Помітне місце з-поміж анормативів посідають росіянізми, кальки з російської мови, які глибоко вкоренилися в українській науковій мові. Слушною в цьому контексті є думка дослідників Г. Білавич, Б. Савчука про те, що такий стан є «великим ризиком для майбутніх науковців», адже наявність «різних видів помилок, які мандрують з року в рік від часопису до часопису та продукують нові «норми слововживання» [7], у науковій літературі, текстах інформаційних листів про наукові конференції, у вимогах до опублікування наукових статей та інших інформаційних матеріалах, аж ніяк не слугують формуванню мовної особистості здобувача вищої освіти. Авторка праць з екології української наукової мови Г. Білавич [5] наводить

приклади таких анормативів у Бюлетені ВАКу України (2003 р., №1): «аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спирається автор» (треба розв'язання цієї проблеми); «виділення невирішених раніше частин загальної проблеми» (треба виокремлення раніше не розв'язаних аспектів проблеми); «висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку» (треба висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі)» [5, с. 51]. Тому й не дивно, що ці та інші помилки ми зафіксували у вимогах до опублікування наукових статей, уміщених на сторінках періодичних видань із педагогіки, які були взяті для аналізу.

Подаємо словничок типових порушень, які трапляються у кваліфікаційних студентських роботах, укладений дослідницею Г. Білавич [5, с. 51-54]:

«актуальність обумовлена (треба зумовлена), дана проблема – ця (порушена) проблема, ряд вчених вирішують дану проблему у своїх роботах – низка вчених розв'язують цю проблему в працях, виходячи з об'єкту та предмету дослідження – виходячи з об'єкта та предмета дослідження, ціль досягнута – мети досягнуто, у магістерській роботі поставлені наступні задачі – у магістерській роботі поставлено такі завдання, актуальність спричинена наступними факторами – актуальність спричинена такими чинниками, вчені відмічають - учені відзначають, чисельні роботи – численні праці, не дивлячись на те, що ... - попри те, незважаючи на те, у супереччю тому, в експерименті було задіяно 120 чоловік – до експерименту було залучено 120 осіб, констатувальний експеримент – констатуючий – констатувальний, формуючий – формувальний експеримент, оздоровчі технології – оздоровлювальні, експериментальну базу складають – експериментальну базу становлять, біля 20 % - близько 20%, здоров'язберігаючі – здоров'язберігальні, навколишнє середовище – довкілля, експеримент проводився на протязі – експеримент проводили впродовж, 10 чоловік, що складає 8% - 10 осіб (юнаків і дівчат; учнів; школярів), що становить 8%, отримати знання – здобути знання, здобуті навички – сформовані навички, заключення – висновок, характерний учневі – характерний для учня, властивий для школяра – властивий школяреві, притаманний для майбутнього ученого, притаманний майбутньому вченому, з однієї сторони – з одного боку, з другої сторони – з іншого боку, в залежності від – залежно від, у відповідності – відповідно до, в цій області науки – у цій галузі науки, координуюча рада – координаційна рада, згідно закону – згідно із законом, відповідно постанові – відповідно до постанови, завдяки цього – завдяки цьому, автор у праці говорить – автор у праці наголошує, зазначає, підкреслює, вчений відмічає – учений зазначає, ми прийшли до висновку – ми дійшли висновку, дана проблема знаходиться в полі зору – ця проблема є (перебуває) у полі зору,

кидається в око – упадає в око, оточуючі фактори – чинники, що оточують, існуючі теорії (підходи, думки) – відомі теорії (підходи, думки), активізуючі засоби – засоби, що активізують, більш точніший показник – більш точний (точніший) показник, опанувати знаннями – опанувати знання, самий вищий рівень – найвищий рівень, запобігати хворобу – запобігти хворобі, набувати досвід – набувати досвіду, вищий середнього – вищий від середнього, діючі закони – чинні закони, розставити по алфавіту – розташувати за абеткою (алфавітом), за виключенням даних авторів – за винятком цих авторів, ми виділили наступні ознаки – ми виокремили такі ознаки, вузи України - виші (ВНЗ) України, дані приведено в таблиці – дані наведено в таблиці, продовження додатку А – продовження додатка А, закінчення додатку Т – закінчення додатка Т, а іменно – а саме, приймати міри – уживати заходів, учбовий процес – навчальний процес, причини конфлікту – причини конфлікту, питання являється не вирішеним – питання є нерозв’язаним, і так далі – і так далі, аналогічний процесу – аналогічний до процесу, звідси витікає – звідси випливає (виходить), ми вияснили – ми з’ясували, на протязі учбового року – протягом (упродовж) навчального року, учбові програми – навчальні програми, приймали участь у експерименті – брали участь у експерименті, проведені міроприємства – проведені заходи, учена ступінь – учений ступінь, результати по показниках – результати за показниками, займає позицію - обстоює позицію, займає посаду – обіймає посаду, виключення складає – виняток становить, погляди учених співпадають – погляди вчених збігаються, взаємовідносини – взаємини (стосунки), відносини в колективі – стосунки (взаємини) у колективі, запобігати помилок – запобігати помилкам, це протирічить – це суперечить, таке положення справ – таке становище, англійчани – англійці, результати експеримента представлено на рисунку – результати експерименту подано на рисунку, приводити приклад – наводити приклад, відредагувати текст – зредагувати текст, вибрати до слова синоніми – дібрати до слова синоніми, підібрати епітети – дібрати епітети, у цілому - загалом, в даному випадку – у цьому випадку, у більшості – здебільшого, заслуговує високої оцінки – заслуговує на високу оцінку, відношення до навчання учнів – ставлення до навчання, вірну відповідь дали на питання - правильну відповідь дали на запитання, засвідчує про певний рівень – засвідчує певний рівень, в учнівських відповідях зустрічаються – в учнівських відповідях трапляються (простежуються, є), навчатися математиці – навчатися математики, зрадити принципам – зрадити принципи, кращий вчитель – найкращий учитель, задавати питання – спитати (запитати, поставити запитання), комісія по питанням – комісія з питань, військовий – військовик, підняти проблему – порушити проблему, підняте питання – порушене питання, фахового терміну - фахового терміна, терміна проведення експеримента - терміну проведення експерименту, виконує велику роль – має велике

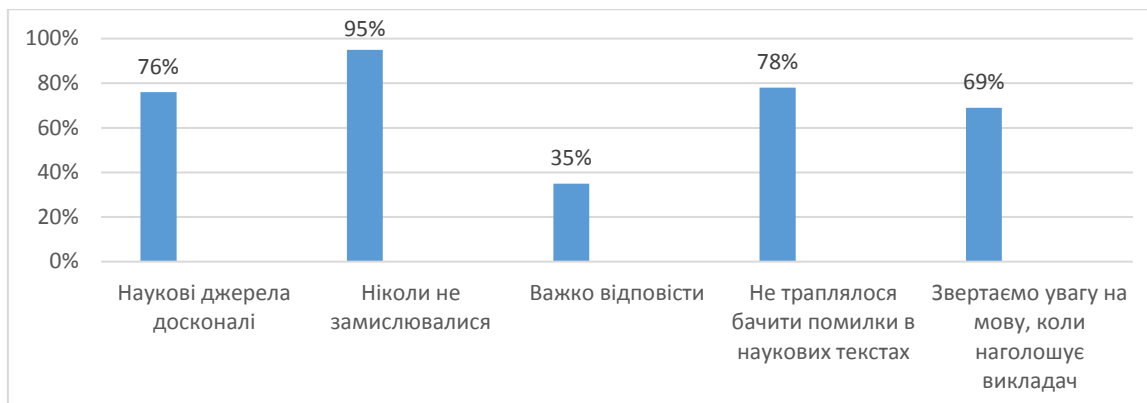
значення, приймати до уваги – брати до уваги, прикласти зусилля – докласти зусиль, один учень із п'ятидесяти – один учень із п'ятдесяти, у порівнянні з минулим роком – порівняно з минулим роком, багаточисленні заходи – численні заходи, уважати необхідним – уважати за необхідне, лишній раз підтверджує – зайвий раз підтверджує, в першу чергу – насамперед, передовсім, експеримент проводився – експеримент проведено, в травні місяці відбувся захід, у травні відбувся захід, завідуючий кафедрою – завідувач кафедри, завідуючий відділом – завідувач відділу, недопустимо – неприпустимо та десятки ін.» [5, с. 51-54].

З огляду на результати аналізу студентських наукових текстів (50 магістерських робіт, з-поміж яких ми виявили 10% «екологічно мовно чистих») стверджуємо: у ЗВО не виправдано мало уваги приділено мовному аспекту написання кваліфікаційних наукових робіт. Тому варто актуалізувати проблеми екологічної лінгвістики, оскільки явища інтерферентних впливів російської мови на українську мову є доволі стійкими, а наявність різноманітних мовних покручів практично в усіх магістерських роботах засвідчує про те, що культура української наукової мови є актуальною проблемою, адже в контексті інших напрямів розвитку українського мовознавства ці питання й досі випускаються з уваги як другорядні. Незважаючи на те, що в науці є численні праці, присвячені різним аспектам організації наукових досліджень (підручники, посібники, наукові статті тощо), проте їхні автори не виправдано мало уваги акцентують на питаннях, які стосуються формування мовно-мовленнєвих, стилістичних знань і умінь під час написання майбутніми магістрами наукових текстів, дотримання мовних норм, редагування наукових текстів, формування національно-мовної особистості та професійного становлення майбутнього фахівця.

З метою увиразнити практичний вимір культури української наукової мови як наукової проблеми ми провели опитування майбутніх магістрів Мукачівського державного університету (далі – МДУ). Як зазначили учасники дослідницького мініпроєкту, зазвичай на мовний бік наукової роботи викладачі (50%) не звертають належної уваги, хоча практично всі (95%) наукові керівники на першій консультації щодо написання магістерської роботи наголошують на важливості дотримання мовних норм. 50% здобувачів освіти зазначили, що керівники їхніх наукових робіт вказували на мовні огріхи в тексті роботи, редагували чи спонукали до редагування їх. Отже, увиразнюємо певну суперечність у практиці формування культури української наукової мови здобувачів вищої освіти: з одного боку, є розуміння того, що науковий текст має бути унормованим, стилістично грамотним, з іншого боку, не всі наукові керівники звертають належну увагу студентів на мовний аспект магістерської роботи. Актуальність цієї проблеми підтвердили відповіді здобувачів освіти на запитання, чи достатньо їм здобутих в університеті знань

для написання магістерської роботи: «частково», «недостатньо», «у курсі вивчення предмета «Основи наукових досліджень» на мовностилістичне редагування наукового тексту зазвичай не звертали увагу», «мовний бік магістерської роботи потребує особливої уваги, а цього в університеті під час вивчення дисципліни «Основи наукових досліджень» не навчали» і под. З огляду на це, вважаємо, що було б доречним у ЗВО навчальну дисципліну «Основи наукових досліджень» викладати саме філологів, який би актуалізував знання здобувачів освіти з екології лінгвістики. Також доцільним видається запровадження таких курсів за вибором, як «Культура української наукової мови», «Науковий стиль української мови», «Переклад наукового тексту», «Основи редагування наукового тексту», «Екологія української наукової мови» і под., де б студенти здобували знання та формували відповідні навички щодо мовностилістичного редагування та перекладу наукового тексту. На нашу думку, варто також призначати додаткового рецензента-філолога для автора магістерської роботи.

Спостереження за мовним педагогічним середовищем у межах МДУ дають підстави для висновку про те, що рівень наукової мови (як усної, так і писемної) є здебільшого середній, а то й низький. Результати аналізу 50 магістерських робіт дали підстави для висновку про те, що в процесі написання роботи в студентів викликає труднощі використання терміносистеми, добір відповідних термінів, уміння грамотно й доречно ними оперувати, коректно перекласти з інших мов українською той чи інший термін. Чи не найбільше проблем виникає під час редагування наукового тексту. Понад 90 % помилок спричинені інтерферентними явищами в українській науковій мові внаслідок інтенсивного впливу російської мови. Це можна пояснити, окрім іншого, і тим, що здобувачі вищої освіти користувалися російськими науковими текстами, терміносистему іншомовного походження запозичували зазвичай не з мови оригіналу, а через мову-посередника. Цікаво, що певна частина респондентів (76%) вважає використані наукові джерела «цілком досконалими» у мовному вимірі, а 95% опитаних магістрантів узагалі над цим не розмірковували. Занепокоєння викликає той факт, що побачити помилки в текстах, розміщених у періодичних наукових виданнях, спроможні тільки 22% здобувачів вищої освіти – 78% осіб зазначили, що їм не доводилося їх бачити, третина респондентів не змогла відповісти на це запитання, що засвідчує про недостатній рівень їхньої наукомовної культури (рис. 1). Водночас відповіді студентів про те, що за умови, коли викладач актуалізує проблему культури української наукової мови, вони відповідно теж звертають на це увагу, упевнило нас у думці, що в закладі вищої освіти необхідно створити екологічно мовне середовище, у якому про культуру української наукової мови дбатимуть усі учасники освітнього процесу, а викладацький склад стане зразком органіки української мови.

Рис. 1. Відповіді здобувачів вищої освіти на запитання про мовний аспект наукових текстів.

Отже, проблема культури української наукової мови є складною. Її практичний бік увиразнює потребу формування в здобувачів освіти необхідних навичок щодо володіння науковим стилем сучасної української мови. Той факт, що за спонукання і допомоги викладача студенти готові стати редакторами власних наукових текстів, засвідчує, що здобувачі-науковці здатні бути екологами української мови, можуть побачити питомі українські конструкції з-поміж іншомовних, спроможні очистити науковий текст від росіянізмів тощо. Тому є потреба в проведенні корекції української наукової мови. Викладачі ЗВО повинні, окрім іншого, сформуванню й усвідомленню готовності щодо оволодіння законами української наукової мови в здобувачів освіти. Однією зі спроб розв'язати цю проблему є запровадження як самостійної навчальної дисципліни курсу «Українська наукова мова», вивчення якої необхідно розпочати вже на бакалаврській програмі. За таких умов майбутній фахівець знатиме не тільки темарій курсів, які вивчає, а й основні характеристики та якості наукової мови, досконало володітиме всіма нормами сучасної української мови (фонетичними, орфоепічними, акцентуаційними, орфографічними, лексичними, синтаксичними, стилістичними, пунктуаційними, стилістичними тощо), упорядкує власну манеру і форму спілкування, випрацює власний науковий стиль, розвине наукову інтуїцію та науковий смак, сформує навички продукувати свою програму наукової комунікації та реалізувати її в практичному житті. Усе це, на наше переконання, слугуватиме процесу формування національно-мовної особистості студента як перспективного високопрофесійного фахівця, майбутнього українського науковця.

2.4. Екологія української наукової мови як актуальна проблема сьогодення

Сьогодні в українській мовознавчій та педагогічній науці сформувався цілий дослідницький напрям – еколінгвістика [34; 86]. Ідеї американського лінгвіста Е. Хаугена [123], оприлюднені в науковому світі 1970 р., були підхоплені світовою науковою спільнотою, у тому числі й українськими мовознавцями, здобутки яких зростають як якісно, так і кількісно (додаток Б). Напрацювання вчених (Б. Ажнюк, Г. Білавич, О. Бондар, О. Жихарева, М. Калько, В. Калько, С. Ключко, Л. Лисиченко, Л. Масенко, М. Мірченко, В. Пасинок, А. Раду, П. Селігей, О. Семенець, О. Сербенська, О. Скочинець, О. Шевчук, Ю. Шелюх та ін.) увиразнюють те, що в мовознавчій науці окреслився новий вектор дослідження проблем української мови. Результати нашого аналізу праць, перелік яких подано в додатку Б, засвідчують те, що еколінгвістичній галузі ще бракує системності досліджень, позаяк насамперед неусталений відповідний термінологічний апарат, а в українському науковому дискурсі наявне розмаїття термінів, які, на перший погляд, видаються синонімічними, однак використовуються для загальної назви науки еколінгвістики та її основних векторів дослідження.

Оскільки еколінгвістика виокремилася в самостійний напрям мовознавства порівняно нещодавно, вона потребує системних та ґрунтовних досліджень. За визначенням науковиці С. Ключко, еколінгвістика – нова, перспективна, міждисциплінарна галузь сучасної мовознавчої науки, яка розвивається на перетині соціолінгвістики, психолінгвістики та лінгвістичної філософії, предметом вивчення якої є мова як компонент складної тріадної системи “людина – природа – суспільство” [35].

Сьогодні тривають наукові пошуки щодо формування теоретичних засад еколінгвістики, можна виокремити два ключові вектори дослідження: екологія мови, або екологічна лінгвістика (дослідники розглядають мову як засіб сприйняття світу та інструмент взаємодії з ним; за таких умов певні екологічні поняття переносяться на мову, зокрема на забезпечення її гармонійного й сталого розвитку в межах певного суспільства за умов дво-/багатомовності (за Е. Хаугеном); 2) мовна екологія, або лінгвістична екологія, де виокремлюється біологічний підхід до мови, який реалізується через вивчення взаємозв'язку між мовою та екологічними питаннями, ролі мови в розв'язанні проблем довкілля, дослідження текстів і мови щодо їхньої екологічності та подальше спрямування результатів наукових пошуків на розвиток і збереження не тільки культури мови і мовлення, а й цілісності національної ідентифікації суспільства (за М. Холлідеем) [35].

За результатами аналізу здобутків учених-еколінгвістів [5; 8; 34; 35; 86; 87; 110; 119; 122; 123; та ін.] дійшли висновку, що в українському мовознавстві найуживанішим є терміни “еколінгвістика” та “лінгвоекологія”. Словотвірний потенціал терміна “мовна екологія”, який поціновуємо як мовознавче поняття, має ширше семантичне поле, ніж семантично споріднений термін “культура мови”. Термін “еколінгвістика” несе в собі більше інформації про зв'язок із лінгвістикою, а не з іншими предметними сферами [86].

Попри те, що українська мова спроможна сама себе захищати, здатна до самоочищення, в еру глобалізації, руйнівних лінгвістичних агресій вона потребує захисту. За сприятливих умов такий захист може забезпечити тільки суспільство, що використовує мову для спілкування; оскільки українство нині перебуває в нестійкому стані трансформації, самоорганізації, воєнного стану, суспільної нестабільності, поступового очищення від впливу російської мови, на нашу думку, воно до кінця ще не спроможне захищати рідну українську мову. Тут додаються й зовнішні чинники, що впливають на стан української мови загалом (глобалізаційні процеси, історично зумовлений зв'язок з іншими мовами, зниження з-поміж дітей та юнацтва інтересу до друкованого слова, недбале ставлення до української мови, «неохайне її використання представниками певних професій, для яких мова є складником фаху» тощо [110].

Отже, з одного боку, в Україні впродовж останніх двох десятиріч розвивається еколінгвістика як напрям мовознавчих досліджень, основний вектор яких спрямований на аналіз проблеми збереження мовної ідентичності українського народу; водночас в українському мовознавстві відсутній систематизований підхід до формування окремого еколінгвістичного напрямку досліджень мовних явищ, не випрацювана поки що термінологічна система еколінгвістики. З іншого боку, є підстави стверджувати, що результати теоретичних здобутків учених-еколінгвістів поступово впроваджуються в освітню практику. Так, до прикладу, у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника працює студентський гурток «Мовні екологи» (керівник – проф. Г. Білавич), члени якого не тільки активно вивчають проблеми екології української мови, нормативності мови в її усній та письмовій формах, формують навички чути й бачити мовленнєві негаразди, уміти їх виправляти, підвищують мовну культуру, оприлюднюють результати своїх досліджень через виступи на наукових конференціях різного рівня, публікації в українських та міжнародних наукових виданнях [18], а й провадять активну мовноекологічну діяльність з-поміж учнів [102]. Гуртківці періодично випускають стіннівку «Так говорять. Так правильно», словник «Наголошуймо правильно!», словник-порадник «Говорімо українською правильно!», так звані «захалаєвні книги» для здобувачів

освіти, покликані сприяти формуванню української наукової мови, розвитку природного мовного чуття в носіїв української мови, екологізації мовного довкілля.

Ми актуалізуємо поняття «екологія» щодо української мови небезпідставно. Мова – найдорожче і сокровенне багатство людини, це не лише зібрання найдорожчих скарбів - людських слів, знаків, що відбивають як сучасне життя, а й минуле кожної популяції; герменевтичне дослідження деяких текстів українською та будь-якою іншою мовою дає змогу дійти найцікавіших відкриттів; такі відкриття не здатна уявити ні археологія, ні етнографія.

Екологічну рівновагу може порушити елементарне порушення мовного правила, важливого для мови, її стилів та форм (усної та письмової). Так, досі носії української мови ігнорують уживання кличного відмінка, літеру г тощо. Немотивованим, до прикладу, видається вживання виразу фізична особа замість приватна особа. Найтипівіші мовноекологічні порушення, які трапляються в науковому стилі, увиразнено в підрозділі 2.3. Ще практично двадцять років тому екологічно чистою вважалася мова, у якій не було орфографічних та інших помилок; на жаль, сьогодні українська мова хворіє не тільки на орфографічні помилки, а й численні анормативи, росіянізми, жаргонізми, англіцизми тощо. Не випадково виникла еколінгвістика – один із сучасних наукових напрямів у галузі мовознавства, який сформувався на стику соціального, психологічного та філософського напрямів у лінгвістиці. Еколінгвістика як новий науковий вектор у вивченні мовної сфери проживання людини і суспільства формується на виявленні законів, принципів і правил, загальних як для екології, так і для розвитку мови, та досліджує роль мови при можливому вирішенні проблем довкілля [119].

Основоположником цього напрямку прийнято вважати американського лінгвіста Е. Хаугена, який 1970 р. у доповіді «Екологія мови» запровадив поняття «екологія мови» та ввів аспект взаємодії в соціолінгвістику та психолінгвістику. Учений зазначав: «Екологію мови можна визначити як науку про взаємини між мовою та її оточенням, де під оточенням мови розуміється суспільство, яке використовує мову як один із своїх кодів. Мова існує тільки у свідомості тих, хто нею розмовляє і функціонує тільки при взаєминах з іншими мовцями і з їхнім соціальним і природним (природним) оточенням. Частково екологія мови має фізіологічну природу (тобто взаємодію Космосу з іншими мовами у свідомості мовців), частково соціальну (тобто взаємодію Космосу, у якому мова використовується як комунікація). Екологія мови залежить від людей, які вчать її, використовують та передають іншим людям» [123]. Ключова ідея Е. Хаугена полягає в тому, що мови, подібно до різних видів тварин і рослин, перебувають у стані рівноваги, конкурують одна з одною, і саме їх існування залежить одна від одної, як усередині держави та інших соціальних груп, так і у

свідомості людини, що володіє декількома мовами [123]. Предметом еколінгвістики є взаємодія між мовою, людиною як мовною особистістю та її навколишнім середовищем. Мова при цьому розглядається як невід'ємний компонент ланцюга взаємин між людиною, суспільством та природою. Функціонування та розвиток мови представляється як екосистема, а навколишній світ – як мовний концепт [123].

У цьому контексті виокремимо напрацювання вченого Х. Хаарманна [122], який у виразив сім екологічних змінних, що визначають мовну поведінку: демографічні, соціальні, політичні, культурні психічні, інтеракційні, лінгвістичні. За його теорією ці змінні неможливо розділити, вони тісно пов'язані і взаємодіють одні з одними, водночас утворюючи «екологічну систему». Отже, екологічна система – це взаємозв'язок семи екологічних змінних, які в результаті становлять одне ціле. Учений А. Філл був першим, хто розробив чітку термінологію для різних галузей еколінгвістики. Усього він виокремив декілька галузей: еколінгвістику – загальний термін для всіх галузей дослідження, які поєднують екологію та лінгвістику; екологію мови – досліджує взаємодію між мовами з метою збереження мовного різноманіття; екологічну лінгвістику, яка переносить терміни та принципи екології на мову (наприклад, поняття екосистеми); лінгвістична (мовна) екологія вивчає взаємозв'язок між мовою та «екологічними» питаннями [119].

Екологія мови вивчає мовленнєву поведінку людини в аспекті її екологічності/якості, що відображає здатність мови та тексту як її результату не завдавати шкоди адресату. Коли говорять про мовне середовище, що оточує людину, то, по суті, мають на увазі комунікативне середовище, зокрема сам процес мовної комунікації та мовні тексти. Тому в межах екології мови можна говорити про екологію тексту та екологію мовної комунікації. Таке осмислення актуалізує ціннісний компонент, важливий на формування екологічного мислення. Об'єктом еколінгвістики є мова, зокрема у вимірі функціонування, мова сприймається як жертва негативних впливів, яку потрібно рятувати та охороняти від впливу негативного довкілля різного масштабу, а також розвивати з метою досягнення максимально ефективної комунікації.

Сьогодні в мовленнєвий побут усе впевненіше входять терміни щодо захисту людини від продуктів інформаційних обмінів, до прикладу: інформаційна продукція – продукція засобів масової інформації, друкована продукція, аудіовізуальна продукція на будь-яких видах носіїв, програми для електронних обчислювальних машин (програми для ЕОМ) і бази даних, а також інформація, що поширюється за допомогою видовищних заходів, за допомогою інформаційно-телекомунікаційних мереж, зокрема й мережі «Інтернет», та мереж рухомого радіотелефонного зв'язку, що заповнила інформаційний простір людини, яка в ньому не завжди відчувається затишно й безпечно; інформаційна

продукція для дітей – інформаційна продукція, що не завжди відповідає за тематикою, змістом та художнім оформленням фізичному, психічному, духовному та моральному розвитку дітей; з огляду на це є потреба в інформаційній безпеці дітей – їх захищеності, створення середовища, де відсутній ризик, пов'язаний із заподіянням інформацією шкоди здоров'ю, фізичному, психічному, духовному, моральному розвитку дітей; тощо. Отже, інформаційна продукція сьогодні розглядається як важливе та необхідне середовище життєдіяльності людини. За аналогією з природним середовищем фізичної природи, якість інформаційного середовища пропонується вимірювати, виявляти ступінь її екологічності для людини. Дослідниками вже розробляється для законодавчого закріплення таке поняття, як інформаційне навантаження – явище, характерне для сучасного інформаційного суспільства, суть якого полягає в тому, що кількість корисної інформації, що надходить, перевищує об'єктивні можливості її сприйняття людиною. При цьому під корисною інформацією розуміється інформація, яка необхідна для розв'язання завдань, які забезпечують життєдіяльність особистості або соціальної організації. Небезпеку цього явища ще 1983 р. афористично сформулював дослідник та співробітник бібліотеки Конгресу США Д. Борстін: «Туман інформації витіснить з наших голів знання», що суперечить цивілізаційним цілям побудови суспільства знання» [122].

Дослідження цих проблем у лінгвістиці є на початковій стадії, і еколінгвістика може стати тим мотивувальним чинником, який би сприяв розв'язанню прикладних завдань мовознавства, з огляду на їхню соціальну важливість, про що дедалі активніше пишуть вчені. Безумовно, лінгвістичні критерії міри споживаної інформації, її новизна та комунікативна форма могли б стати базою для створення об'єктивної, науково обгрунтованої гуманітарної концепції інформаційної безпеки. Інші наукові дослідження, накопичені сучасним мовознавством, стосовно завдань еколінгвістики здатні виконувати функцію соціального моніторингу інформаційного простору, засоби «вимірювання» ефективності комунікації, «здоров'я» національної мови, а також забезпечувати систему лінгвістичного прогнозування.

Резюмуючи вищевикладене, зазначмо, що за всіма ознаками еколінгвістика є продуктом інтегральної наукової парадигми, яка істотно розширює горизонти лінгвістичних досліджень і прогнозує досягнення ще більш цікавих результатів лінгвістичної діяльності в майбутньому. Сама ж лінгвістика все більше набуває рис поліпарадигмальності, оскільки саме їй відводиться ключова роль у розв'язанні цілого спектру загальнолюдських проблем, що перетворює її на загальнонаукову дисципліну. Поступово людство випрацьовує принципово новий підхід до взаємин із природою, який характеризується такими поняттями, як системна, синергетична, холістична, інтегральна

парадигма, що передбачає відмову від дуалістичного сприйняття цих стосунків на користь цілісного сприйняття. Сьогодні екологізація наукового знання набуває масового характеру і вимагає розвитку нових напрямів, що пов'язують екологію з іншими науками, як до прикладу, екологія мови, медична екологія, соціальна екологія, еволюційна екологія, геологічна екологія, радіоекологія, космічна екологія, сільськогосподарська екологія тощо.

Висновки до розділу 2

Комунікативна досконалість наукового тексту багато в чому зумовлюється його відповідністю жанру – історично стійкого типу наукової літератури, якому властива функціонально стильова специфіка і стереотипна композиційно-смілова структура. Науковці зазвичай класифікують наукові тексти з огляду на комунікативно-прагматичні функції тексту. Особливості наукового стилю знаходять вираження в структурі мови, у доборі мовних засобів із загальнонаціональної української мови. Специфіка використання ресурсів української мови в науковій сфері спілкування торкається різних лінгвістичних рівнів: від фонологічного, лексичного, морфологічного до синтаксичного та ін. Для наукового пошуку, оформлення його результатів найбільш важливими є лексичні та синтаксичні засоби української наукової мови, меншою мірою – фонетичні та морфологічні.

Чималу роль у науковій діяльності відіграє авторська індивідуальність, своєрідність творчої манери дослідника. Кожний здобувач вищої освіти, автор наукового дослідження, є своєрідною мовною особистістю. Автор наукового твору - це своєрідна мовна особистість, яка повинна володіти не тільки культурою української наукової мови, але й мати відповідні мовні здібності, мовне чуття, мовний смак. Розвиток мовних здібностей детермінований, окрім іншого, і мовним довкіллям, середовищем (побутовим, освітнім), вихованням, самоосвітою, особистісними даними тощо. Мовне чуття/інтуїція, смак мають для автора наукового дослідження важливе значення. Ступінь авторизованості викладу наукового матеріалу співвідноситься зі стилістичними ознаками наукового тексту.

Проблема культури української наукової мови є складною. Її практичний бік увиразнює потребу формування в здобувачів освіти необхідних навичок щодо володіння науковим стилем сучасної української мови. Той факт, що за спонукання і допомоги викладача студенти готові стати редакторами власних наукових текстів, засвідчує, що майбутні науковці здатні бути екологами української мови, можуть побачити питомі українські конструкції з-поміж іншомовних, спроможні очистити власний науковий текст від росіянізмів, аномативів тощо. Однією зі спроб розв'язати цю проблему є

запровадження як самостійної навчальної дисципліни курсу «Українська наукова мова», вивчення якої варто розпочати вже на бакалаврській програмі, це уможливить формування дослідницьких навичок, мовнокомунікативних умінь, слугуватиме процесу формування національно-мовної особистості студента як перспективного високопрофесійного фахівця, майбутнього українського науковця.

Напрацювання вчених зарубіжних учених (Е. Хауген, А. Філл, Г. Хаарман та ін.), українських науковців (Б. Ажнюк, Г. Білавич, О. Бондар, О. Жихарева, М. Калько, В. Калько, С. Ключко, Л. Лисиченко, Л. Масенко, М. Мірченко, В. Пасинок, А. Раду, П. Селігей, О. Семенець, О. Сербенська, О. Скочинець, О. Шевчук, Ю. Шелюх та ін.) засвідчують, що сьогодні в мовознавчій науці окреслився новий вектор дослідження проблем української мови – еколінгвістичний. Учені, порушуючи проблему екології української наукової мови, увиразнюють її прикладний аспект, розглядають наукові тексти як носії функціонально-стильової специфіки української мови, що дає змогу пояснювати мовленнєві аномалії, природу їх виникнення, чинники, що зумовлюють вплив на появу мовних помилок, актуалізують потребу очищення української наукової мови від росіянізмів, надмірного вживання англіцизмів, наукового жаргону тощо. Українські мовознавці означили такий напрям досліджень, як «лінгвістика помилок»/«помилкознавство», «девіатологія».

ВИСНОВКИ

За умов бурхливого розвитку української науки, освіти зростає потреба в підготовці висококваліфікованих фахівців, що володіють дослідницькими вміннями, навичками наукового пізнання, здатні грамотно оформити результати своїх наукових пошуків, а також оприлюднити їх засобами усного та писемного мовлення. Ґрунтовна мовнокомунікативна підготовка майбутнього фахівця – одне із завдань, яке сьогодні стоїть перед закладом освіти, який готує здобувачів вищої освіти та наукового ступеня. З огляду на це зростає потреба в розгляді проблеми культури української наукової мови.

Питання культури наукової мови є об'єктом дослідження не тільки українських, а й зарубіжних учених. Лінгвістичні риси наукового стилю досить проаналізовано в спеціальних дослідженнях Н. Бабич, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, М. Пентилюк, О. Пономаріва, П. Селігея, О. Семенов, О. Сербенської та ін. Проблемі культури української мови присвячені численні підручники та навчальні посібники. І українські вчені, і науковці закордоння, характеризуючи письмову наукову комунікацію, наголошують, що вона має виразну функціональну підставу, актуалізують проблему національної наукової мовної ідентичності. Культура української наукової мови пройшла шістдесятирічний шлях розвитку як напрям мовознавчої науки. Спеціальне вивчення наукового мовлення розпочалося в 1960-их рр., біля витоків стояла плеяда вчених Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні М. Жовтобрюх, С. Єрмоленко, А. Коваль, А. Пилинський, В. Русанівський та ін. За 1970–2000-их рр. українські вчені започатковують та активно розвивають такий напрям досліджень, як нормативність української мови, зокрема й наукової (Б. Антоненко-Давидович, І. Вихованець, М. Жовтобрюх, А. Загнітко, С. Єрмоленко, А. Коваль, А. Пилинський, О. Пономарів та ін.), культуромовні дослідження Б. Антоненка-Давидовича, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюха, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, А. Погрібного, О. Пономаріва, О. Семенов, О. Сербенської, В. Русанівського, Є. Чак та інших учених істотно збагатили українську мовознавчу науку в цій галузі та донині становлять її золотий фонд. Крізь призму функціональної стилістики сьогодні проблему культури наукової мови вивчають О. Авраменко, Н. Бабич, Ф. Бацевич, Г. Білавич, М. Білоус, А. Загнітко, В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький, Л. Кравець, Л. Мацько, О. Олійник, Г. Онуфрієнко, Л. Паламар, М. Пентилюк, П. Селігей, О. Семенов, О. Сербенська, М. Стахів, Є. Чак, С. Шевчук, І. Ющук, Т. Яхонтова та ін. У цій галузі активно працюють цілі наукові школи за керівництва знаних учених (С. Єрмоленко, Л. Кравець, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, Л. Паламар, М. Пентилюк, О. Сербенської, О. Семенов та ін.), а також учені – послідовники наукових шкіл А. Коваль, В. Русанівського,

О. Пономаріва та ін. За останніх двадцять років науковці активно порушують проблему екології української наукової мови, увиразнюючи її прикладний аспект.

Учені закордоння увиразнюють проблему культури наукової мови як у теоретичному, так і практичному аспектах. Науковці актуалізують проблему збереження національних академічних наукових мов. Виокремлюють як актуальну проблему домінування в науковому просторі англійської мови як глобальної мови науки. Характеризуючи письмову наукову комунікацію, зарубіжні вчені наголошують на стилістичних особливостях наукової мови, необхідності дотримання ключових рис наукового стилю під час написання наукових текстів. Проблема національної наукової мовної ідентичності – одна із ключових у напрацюваннях європейських лінгвістів. Англійська мова не може замінити академічну національну мову – такий лейтмотив багатьох мовознавчих праць. Ці та інші проблеми властиві й українській науковій мові, їх вивчають провідні вітчизняні мовознавці та педагоги.

З'ясовано генезу культури української наукової мови, виокремлено ключові етапи її розвитку, проаналізовано основні здобутки українських мовознавців, які репрезентують кожен із періодів: добу зародження та становлення науки про культуру мови (1960–1980-ті рр.), активного розвитку культури української наукової мови (1990 – початок XXI ст.); новітню добу, яку характеризують розвиток еколінгвістичних студій, вивчення курсу «Культура української наукової мови» у ЗВО, поява серйозних праць зі стилістики, культури, екології української наукової мови тощо.

Об'єктом дослідження культури української наукової мови є наукова мова (мова наукових текстів). З-поміж завдань, які ставлять перед собою науковці в цій царині досліджень, – мовно-жанрові особливості наукового стилю, етичні норми наукового спілкування на сучасному етапі тощо. Провідні завдання дисципліни «Культура української наукової мови» – навчити здобувачів вищої освіти та наукового ступеня коректно, вільно будувати свою мовленнєву поведінку в ситуаціях науково-професійного спілкування, брати участь у наукових заходах (обговореннях, конференціях, дискусіях, обговореннях тощо).

Специфіка використання ресурсів української мови в науковій сфері спілкування торкається різних лінгвістичних рівнів: від фонологічного, лексичного, морфологічного до синтаксичного та ін. Для наукового пошуку, оформлення його результатів найбільш важливими є лексичні та синтаксичні засоби української наукової мови, меншою мірою – фонетичні та морфологічні. Абстрактний, узагальнений характер наукового тексту проявляється насамперед на лексичному рівні. Необхідною умовою наукового мовлення є правильне, логічне визначення понять, що вводяться термінами. Неправильно вжитий чи

зрозумілий термін може дезінформувати адресанта мови. Виокремлено особливості використання іменників, прикметників, займенників, дієслів та їх форм (дієприкметників, дієслівних форм на –но та ін.), інших частин мови. Увиразнено синтаксичні особливості наукового стилю, позаяк побудова словосполучень та речень найбільше відображає зв'язок з мисленням. Підкреслено, що науковий стиль сучасної української мови характеризується прагненням синтаксичної компресії – збільшення обсягу інформації при скороченні обсягу тексту, що відображається в особливостях побудови словосполучень, особливостях речень. Науковий виклад розрахований на логічне, а не на емоційно-чуттєве сприйняття, тому емоційні мовні елементи не відіграють вирішальної ролі в науковій літературі. Питома вага емоційного елемента в науковій мові різниться залежно від типу наукового твору. Відтак використання емоційних елементів у науковому тексті значною мірою визначається галуззю знання, до якої він належить.

Важливу роль відіграє авторська індивідуальність, своєрідність творчої манери дослідника. Кожний здобувач вищої освіти, автор наукового дослідження, є своєрідною мовною особистістю, яка повинна володіти не тільки культурою української наукової мови, але й мати відповідні мовні здібності, мовне чуття, мовний смак. Розвиток мовних здібностей детермінований, окрім іншого, і мовним довкіллям, середовищем (побутовим, освітнім), виховання, самоосвітою, особистісними даними тощо. Мовне чуття/інтуїція, смак мають для автора наукового дослідження важливе значення. Ступінь авторизованості викладу наукового матеріалу співвідноситься зі стилістичними ознаками наукового тексту.

На основі аналізу 53 наукових статей та авторських рефератів українською мовою, уміщених в українських періодичних фахових виданнях, за тематикою «педагогічні науки» загальним обсягом 101370 словоформ, зроблено висновок, що не всі статті були належним чином структуровані. З'ясовано, що значна частина інформації для реферату (близько 33%) наведено в основному тексті статті, для створення реферату необхідно обробляти повний текст статті, виявлено низку недоліків наукового тексту, які ускладнюють його переклад: велика кількість відокремлених зворотів у реченнях (у 67% статей); багатокомпонентні складнопідрядні речення (56%); складні синтаксичні конструкції (63%); велика довжина речень (94%); метафоризація наукового тексту (69%); уживання багатозначних слів, слів-омонімів (57%). Зроблено висновок, що здобувачам вищої освіти та наукового ступеня необхідно уникати таких помилок, удосконалювати вміння і навички правильного, безпомилкового вираження думок українською літературною мовою, уміти не тільки аналізувати переклад наукового тексту, редагувати його, а й грамотно продукувати наукові тексти (реферати, анотації наукових статей). Аналіз мови наукових текстів показав, що у 87% в інформації, уміщеній на сторінках періодичного наукового видання, трапляються

мовні помилки, з яких 95% – лексичного характеру, 88% – не дотримано пунктуаційних норм. Помітне місце з-поміж мовних негараздів посідають росіянізми, кальки з російської мови, які глибоко вкорінилися в українській науковій мові.

За результатами аналізу студентських наукових текстів (50 магістерських робіт) виявлено тільки 10%, у яких дотримано нормативності сучасної української літературної мови. З'ясовано, що в процесі написання кваліфікаційної роботи в здобувачів викликає труднощі використання терміносистеми, добір відповідних термінів, уміння грамотно й доречно ними оперувати, коректно перекласти з інших мов українською той чи інший термін. Понад 90 % помилок, які трапляються у кваліфікаційних роботах, спричинені інтерферентними явищами в українській науковій мові внаслідок інтенсивного впливу російської мови; певна частина респондентів (76%) вважає використані наукові джерела «цілком досконалими» у мовному вимірі, а 95% опитаних магістрантів узагалі над цим не розмірковували; побачити помилки в надрукованих у наукових виданнях текстах спроможні лише 22% респондентів. У практиці формування культури української наукової мови здобувачів вищої освіти простежено певну суперечність: з одного боку, є розуміння того, що науковий текст має бути унормованим, стилістично грамотним, з іншого боку, не всі керівники наукових робіт студентів звертають належну увагу на мовний аспект магістерської роботи. Окреслено рекомендації щодо вдосконалення наукової діяльності здобувачів освіти.

Отримані результати стосуються передовсім оцінки сучасних наукових текстів українською мовою, які зводяться до такого: наукові тексти демонструють порушення екологічної рівноваги в мові та мовленні; найбільш відчутну шкоду екологічній рівновазі української мови завдають такі явища, як наявність росіянізмів, а також немотивоване надмірне використання англіцизмів, науковий жаргон, науковий суржик, аномативи; необхідні нові моделі опису української мови та її мовних втілень, які мають бути динамічними, теоретико-інформаційними, що впливають із природного характеру української мови та духу (менталітету) українства, що слугуватимуть формуванню національно-мовної особистості здобувача освіти, носія органіки української мови, її еколога. Сьогодні в українській мовознавчій та педагогічній науці сформувався цілий дослідницький напрям – еколінгвістика, представники якого розвивають ідеї американського лінгвіста Е. Хаугена, оприлюднені в науковому світі ще 1970 р. Українська еколінгвістика активно розвивається, про що засвідчують напрацювання Б. Ажнюк, Г. Білавич, О. Бондар, О. Жихарева, М. Калько, В. Калько, С. Ключко, Л. Лисиченко, Л. Масенко, М. Мірченко, В. Пасинок, А. Радю, П. Селігей, О. Семенець, О. Сербенська, О. Скоцинець, О. Шевчук, Ю. Шелюх та ін. Результати аналізу актуалізованих праць

засвідчують те, що еколінгвістичній галузі, однак, ще не вистачає системності досліджень, оскільки передовсім неусталений відповідний поняттєво-термінологічний апарат, в українському науковому дискурсі наявне розмаїття термінів, які, на перший погляд, видаються синонімічними, однак використовуються для загальної назви науки еколінгвістики як міждисциплінарної та перспективної нової мовознавчої галузі та її основних векторів дослідження. Тривають наукові пошуки щодо формування теоретичних засад еколінгвістики, виокремлено ключові вектори дослідження: екологія мови, або екологічна лінгвістика; мовна екологія, або лінгвістична екологія. Українські вчені, досліджуючи проблему екології української наукової мови, розглядають наукові тексти як носії функціонально-стильової специфіки української мови, що дає змогу пояснювати мовленнєві аномалії, природу їх виникнення, актуалізують потребу очищення української наукової мови від росіянізмів, надмірного вживання англіцизмів, наукового жаргону тощо. Українські мовознавці означили такий напрям досліджень, як «лінгвістика помилок»/«помилкознавство», «девіатологія».

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні проблем еколінгвістики, що може стати тим мотивувальним чинником, який би сприяв розв'язанню прикладних завдань українського мовознавства, з огляду на їхню соціальну важливість, до прикладу, дослідження такої проблеми, як безпека здобувача освіти в сучасному інформаційному середовищі, лінгвістичні критерії міри споживаної інформації, її новизна та комунікативна форма могли б стати базою для створення об'єктивної, науково обгрунтованої гуманітарної концепції інформаційної безпеки людини у XXI сторіччі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: Посібник [За ред. О. Сербенської]. Львів: Світ, 1994. 152 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. К.: Радянський письменник, 1970. 254 с.
3. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів: Світ, 2003. 434 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. К.: Академія, 2004. 342 с.
5. Білавич Г. Екологія українського наукового мовлення. Монографія. Вид. 2-ге, доп. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 340 с.
6. Білавич Г. В. Культура сучасного українського наукового мовлення: Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2022. 216 с.
7. Білавич Г. В., Савчук Б. П. Українське наукове мовлення в контексті наукової діяльності майбутніх педагогів. *Інноватика у вихованні*. 2017. Вип. 6. С. 67-74.
8. Білоус М., Сербенська О. Екологія українського слова. Практичний словник-довідник. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 88 с.
9. Біляєв О. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посіб. К. : Генеза, 2005. 180 с.
10. Ботвина І. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови: [навч. посіб.]. К.: АртЕк, 1998. 190 с.
11. Вихованець І. Про культуру української мови. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2009. № 7–8. С. 80–82; № 9. С. 88–92; № 10. С. 82–85; № 11. С. 82–85; № 12. С. 124–127; 2010. № 2. С. 110–114; № 3. С. 108–111; № 4. С. 114–117; № 6. С. 106–109; № 7–8. С. 152–156; № 9. С. 120–123; № 10. С. 104–107.
12. Вінніков В. А. Пам'ятка молодим вченим з написання наукових праць. *Український радіологічний журнал*. 2009. № 17. С. 7–9.
13. Гінзбург М. Д. Система правил українського ділового та наукового стилю. *Українська мова*. 2006. № 2. С. 30–43.
14. Городенська К. Г. Синтаксична специфіка української наукової мови. *Українська термінологія і сучасність*. К. : КНЕУ, 2001. Вип. 4. С. 11–15.
15. Грищенко Т. Б. Українська мова та культура мовлення. Вінниця: Нова книга, 2003. 472 с.
16. Грищенко У. М., Грищенко О. М., Борисенко В. А. Основи наукових досліджень. Навч. посібник. К.: Слово, 2001. 250 с.
17. Гуменюк І. М., Білавич Г. В. Базовий курс української мови за професійним спрямуванням. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. 200 с.
18. Гурток «Мовні екологи» поповнився першокурсниками – юними дослідниками проблем української мови. URL: <https://kppo.pnu.edu.ua/category>

19. Довідник з культури мови: Посібник / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, Н. М. Сологубта ін.; Заред. С. Я. Єрмоленко. К.: Вища школа, 2005. 399 с.
20. Довідник офіційного опонента. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань дисертаційних досліджень / Упорядник Ю. І. Цеков; за редакцією Р. В. Бойка. 2-е вид., випр. і доповн. К.: Редакція «Бюлетеня ВАК України», видавництво «Толока», 2008. 64 с.
21. Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської і української мов. Вид. 2-е. Вінниця, 2011. 320 с.
22. Дудик П. С. Стилiстика української мови: Навчальний посiбник. К.: Видавничий центр «Академiя», 2005. 368 с.
23. Євграфова А. Заголовок як актуалiзатор текстової iнформації. *Електронна бiблiотека Інституту журналістики*. URL: <http://www.jorn.univ.kiev.ua/>
24. Єрмоленко С.Я. Науковий стиль. *Українська мова: Енциклопедія*. 3-тє вид., змін, і допов. К., 2007. С 421-422.
25. Жовтобрюх М. Науковий стиль української мови. *Мовознавство*. 1968. №1. С. 3–13.
26. Жовтобрюх, М. А. Українська літературна мова. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наукова думка, 1984. 254 с.
27. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 279 с.
28. Закономірності розвитку українського усного літературного мовлення / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наукова думка, 1965. 312 с.
29. Зелінська Н. Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан: Навч. посiб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Світ, 2002. 268 с.
30. Зелінська Н. В. Сучасний науковий дискурс: парадокси розвитку. *Вісник Київськ. міжн. ун-ту*. 2004. Вип. 3. С. 13–25.
31. Зелінська Н. Який він, науковий стиль? *Культура слова*. 1990. Вип. 38. С. 13–17.
32. Здобувачу наукового ступеня: Методичні рекомендації / Упоряд. С.В. Сьомін. К.: МАУП, 2002. 184 с.
33. Іванишин В., Радевiч-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Відродження, 1994. 218 с.
34. Калько М. І., Калько В. В., Погрiбний І. І. Мовна екологія академічного повсякдення. Словник-довідник. К., 2019. 366 с.
35. Клочко С. О. Поступ еколінгвістики в Україні: аналітичний огляд. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19051/Klochko%20S.%20O.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
36. Коваль А.П. Культура української мови. К. Наукова думка, 1966. 190 с.

37. Коваль А. П. Культура ділового мовлення: писемне та усне ділове спілкування. К.: Вища школа, 1977. 294 с.
38. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. К.: Вид-во Київського ун-ту, 1970. 307 с.
39. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. 3-те вид., допов. і перероб. Київ: Вища шк., 1987. 351 с.
40. Кравець Л., Барань Є. Стилiстика української мови: навчально-методичний посiбник. ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ – ТОВ «РiК-У», Берегове–Ужгород, 2022. 150 с.
41. Кравець Л., Мацько Л. Стилiстика української мови: Практикум: Навч. посiбник для студ. фiлол. спец. вищих навч. закладiв / Любов Іванiвна Мацько (ред.). К.: Вища школа, 2004. 200 с.
42. Кравець Л. Стилiстика сучасної української мови (фоностилiстика, стилi): зб. вправ. К.: ЗАТ «НЕВТЕС», 2002. 48 с.
43. Кравець Л. Стилiстика сучасної української мови (лексична й фразеологiчна стилiстика): зб. вправ. К.: ЗАТ «НЕВТЕС», 2002. 78 с.
44. Кравець Л.В. Стилiстика тексту: навч.-метод. посiбник. Харкiв: Вид-во Іванченко І. С., 2015. 72 с.
45. Кочерга О. Деякi мiркування про шляхи i манiвцi розвитку української наукової термiнологiї. *Сучаснiсть*. 1994. № 399-400. С. 173–182.
46. Культура мови на щодень / авт. кол.: Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко [та iн.] ; за ред. С. Я. Єрмоленко ; рец.: Л. І. Мацько, О. О. Тараненко. Вид. доп. i випр. К. : Довiра, 2002. 169 с.
47. Культура слова / [ред. кол.: В. М. Русанiвський, С. Я. Єрмоленко, Г. М. Колесник, М. М. Пилинський] ; АН УРСР, Інститут мовознавства iм. О. О. Потебнi. К.: Наукова думка, 1976. Вип. 10. 114 с.
48. Культура слова : респ. мiжв. зб. К.: Наукова думка, 1990. Вип. 38. 86 с.
49. Культура слова : респ. мiжв. зб. К.: Наукова думка, 1992. Вип. 43. 101 с.
50. Культура української мови : бiблiографiчний показчик лiтератури / [укл.: дир. Наукової б-ки доц. Т. В. Григоренко, зав. iнформ.–бiблiогр. вiддiлом Т. С. Ткаченко, пров. бiблiотекар А. І. Абраменко, пров. бiблiограф А. П. Пiнковська]. Умань : [Б. в.], 2013. 27 с.
51. Мацько Л.І., Денискiна Г.О. Українська наукова мова (теорiя i практика): Навчальний посiбник. Тернопiль, 2011. 272 с.
52. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посiб. Київ: ВЦ "Академiя", 2007. 360 с.

53. Мацько Л.І., Кравець Л.В., Солдаткіна О.В. Стилїстика ділового мовлення та редагування ділових документів: навч. посібник для дистанційного навчання. К.: Вид-во ун-ту «Україна», 2005. 281 с.
54. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. К. : Вища школа, 2003. 411 с.
55. Михайлова О. Г., Сидоренко А. А., Сухопар В. Ф. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості: [навч. посіб.]. Х., 2000. 97 с.
56. Мова науки. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
57. Можарова Т. М. Культура наукового мовлення. *Вісник КДУ імені Михайла Остроградського*. 2010. Випуск 5. Частина 1. С. 169-174.
58. Левченко О. П. Науковий стиль: культура мовлення: навчальний посібник. Львів: В-во Львівської політехніки, 2012. 204 с.
59. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Культура наукової мови» / О. М. Семенов. Суми, 2017. 231 с. URL: https://fisf.sspu.edu.ua/images/2019/nmk_kultura_nauk_movi.pdf
60. Наконечна Л. Б. Сучасне українське наукове мовлення: Навч. посіб. Івано-Франківськ, 2018. 160 с.
61. Науковий стиль. *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М – Я. С. 108.
62. Наумовець А. Г. Ви віч-на-віч з аудиторією: Дещо про «технологію» наукових доповідей, популярних лекцій, дисертаційних промов і конкурсних проєктів / НАН України; Інститут фізики. К. : Наук. думка, 2003. 56 с
63. Непийвода Н. Автор наукового твору: спроба психологічного портрета. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 11–23.
64. Олійник О. Світ українського слова : навч. посіб. К. : Хрещатик, 1994. 415 с.
65. Олійник О. Б., Шинкарук В. Д. Культура мовлення : навч. посіб. : рек. МОН України як навч. посіб. для студ. ВНЗ. К.: Кондор, 2008. 295 с.
66. Омельчук С. Нормативність культури мовлення в учнівських науково-дослідних роботах з української мови. *Дивослово*. 2014. № 9. С. 2–6.
67. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : [навч. посіб.]. К. : Центр навч. л-ри, 2006. 312 с.
68. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. посібник з алгоритмічними приписами. 3-тє вид. перероб. та доп. Київ: ЦУЛ, 2016. 426 с.

69. Основи наукового мовлення : [навч.-метод. посіб.] / Уклад. Т. В. Симоненко. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2005. 80 с.
70. Пазяк О., Кисіль Г. Українська мова і культура мовлення: Навч. посіб. для вищих навч. закладів. К.: Вища школа, 1995. 239 с.
71. Пасинок В. Г. Мовна підготовка студентів як загальнопедагогічна проблема: Монографія. Х., 1999. 154 с.
72. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика : пробний підручник для гімназій гуманітарного профілю. К.: Вежа, 1994. 237 с.
73. Пентилюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2011. 221 с.
74. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. К.: Наукова думка, 1976. 288 с.
75. Пилипишин С. Роль дисципліни «культура наукової мови» для студентів негуманітарних спеціальностей. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7415/1/27.pdf>
76. Питання мовної культури / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; [ред. кол.: М. А. Жовтобрюх, С. Я. Єрмоленко, Г. М. Колесник [та ін.]. К. : Наукова думка, 1967. 87 с.; Питання мовної культури : АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; [ред. кол.: Й. А. Багмут, С. Я. Єрмоленко, М. А. Жовтобрюх [та ін.]. К. : Наукова думка, 1968. Вип. 2. 101 с.
77. Погрібний А. Випробування суржи́ком : [культура мови]. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та коле́гіумах*. 2006. № 4–5. С. 4–12.
78. Пономарів О. Д. Коваль Алла Петрівна. Енциклопедія Сучасної України. К., 2013. Т. 13 : Київ–Кок. С. 462.
79. Пономарів Олександр Данилович. URL: <https://web.archive.org/web/20201023105626/http://labs.journ.univ.kiev.ua/spring2017/ponomariv-oleksandr-danylovych/>
80. Пономарів О. Культура мови. Мовностилістичні поради. К.: Либідь, 1999. 238 с.
81. Пономарів О. Стилiстика сучасної української мови: Підручник для гуманітарних спеціальностей вищих закладів освіти. 3-є вид., перероб. та доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 247 с.
82. Пульс лінгвістичної науки: Анатолій Загнітко / Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка / І.Р. Вихованець (ред.), В. Ткачук (уклад.), М. Кушмет (уклад.). Тернопіль: Медобори, 2008. 136 с.

83. Русанівський В. М., Лисиченко Л. А., Єрмоленко С. Я., Чередниченко О. І., Бацевич Ф. С. Літературна мова у просторі національної культури / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / Л.І. Шевченко (відп.ред.). К. : ВПЦ "Київський ун-т", 2004. 132 с.
84. Русанівський В. М. Мова в нашому житті. К. : Наукова думка, 1989. 112 с.
85. Сагач Г. Мистецтво ділової комунікації. К. : [б.в.], 1995. 179 с.
86. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
87. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. К.: Вид. дім «Києво-могилянська академія», 2016. 627 с.
88. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. К. : Акад., 2010. 215 с.
89. Семенов О. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): Монографія / За ред. Л. І. Мацько. К.: Педагогічна думка, 2007. 278 с.
90. Сербенська О. Дещо про культуру мови і культуру слова. *Дзвін*. 2001. № 9. С. 137–147.
91. Сербенська О. Культура усного мовлення: Практикум: Навч. посіб. / О. Сербенська. К.: Центр навч. літератури, 2004. 216 с.
92. Силабус навчальної дисципліни «Культура українського наукового мовлення» / Білавич Г. В.. Івано-Франківськ, 2022. 12 с.
93. Ставицька Л. Відгук офіційного опонента. URL: <http://www.jorn.univ.kiev.ua/>
94. Стахів М. О. Український комунікативний етикет: навч.-метод. посібник. К. : Знання, 2008. 245 с.
95. Струганець Л. Красномовство і пустослів'я в науковому стилі. *Дивослово*. 2017. № 3. С. 62-65.
96. Сурмін Ю. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація. К.: НАДУ, 2008. 345 с.
97. Тернавська Т. До проблеми експресивності наукового мовлення. *Вісник Луганськ, держ. пед. ун-ту імені Т. Шевченка. Серія: Філологічні науки*. Луганськ: Альма-матер, 2001. № 3. С. 134–140.
98. Тимкова В.А. Українська мова в науці: навчальний посібник. Вінниця: ВВ ВНАУ, 2018. 212 с.
99. Типологія помилок у науковому тексті: Зб. наук. пр. Черкаси, 2011. 119 с.
100. Українська літературна вимова і наголос : словник–довідник : близько 50 000 слів. К. : Наукова думка, 1973. 724 с.
101. Українське усне літературне мовлення / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наукова думка, 1967. 303 с.
102. Університет обдарованої дитини. URL: <https://kidsuniver.blogspot.com/>

103. Усне побутове літературне мовлення. К. : Наукова думка, 1970. 200 с.
104. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2005. 208 с.
105. Чак Є. Д. Барви нашого слова / ред. А. В. Молодова. К. : Радянська школа, 1989. 176 с.
106. Чак Є. Д. Складні випадки правопису та слововживання. К.: А.С.К., 1998. 272 с.
107. Чепіга І. П. Мовленнєві особливості наукового тексту: текст-міркування, текст-доказ. *Лінгвістичні студії*. Донецьк. 2002. Вип. 10. С. 157–161.
108. Шевченко В. Вимоги до оформлення наукових і науково-популярних видань. *Вісник Київського міжнародного університету. Журналістика. Медіалінгвістика. Кінотелемистецтво*. 2003. Вип. 2. С. 81–114.
109. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. К.: Алерта, 2010. 696 с.
110. Шелюх Ю. Є. “Екологія мови” в контексті проблеми формування особистості. URL: http://ubgd.lviv.ua/konferenc/kon_ikt/sekziya1/Shelyuch.pdf.
111. Шейко В., Кушнаренко Н. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2002. 302 с.
112. Ющук І. П. Практичний довідник з української мови. К. : Рідна мова, 1998. 223 с.
113. Ярема С. На теми української наукової мови. Львів, 2002. 44 с.
114. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 420 с.
115. Bibescu R. Unterschiede in Wissenschaftsstilen Vergleich von deutsch-, französisch- und englischsprachigen Einführungen in die Sprachwissenschaft. URL: <https://www.grin.com/document/89947>
116. Birkenstock G. Wissenschaftssprache Deutsch nicht ersetzbar. URL: <https://www.dw.com/de/wissenschaftssprache-deutsch-nicht-ersetzbar/a-6658885>
117. Duszak A. Culture and Styles of Academic Discourse. Berlin, 1997. 217 s.
118. Eßer R. Etwas ist mir geheim geblieben am deutschen Referat. München, 1997. 145 s.
119. Fill A. Ecolinguistics: State of the Art 1998. A. Fill and P. Mühlhäusler (eds.). *The Ecolinguistics Reader: language, ecology and environment*. London, New York: Continuum, 2001. Pp. 43-53.
120. Flöttum K., Dahl T., & Kinn T. Academic Voices. Amsterdam, 2006, 314 s.
121. Gunnarsson B.-L. Gunnarsson Language for Special Purposes. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-011-4419-3_11

122. Haarmann H. *Language in Ethnicity: A View of Basic Ecological Relations*. Berlin, New York and Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1986. 297 p.
123. Haugen E.I. *The Ecology of Language: essays by Einar Haugen*. Selected and Introduced by Anwar S. Dill. Stanford, California: Stanford University Press, 1972. 368 p.
124. Kretzenbacher H. Looking backward–Looking forward–Still Looking good? On style in Academic Communication. *Mayer, Felix (Hsg.): Language for Special Purposes: Perspectives for the New Millennium*. 2001. Vol. 2. S. 34–50.
125. Kretzenbacher H. Wie durchsichtig ist die Sprache der Wissenschaften?“. In: Kretzenbacher/Weinrich (Hg.). *Linguistik der Wissenschaftssprache*. Berlin. 1995. S. 27–40.
126. Peh W. C. G. Basic structure and types of scientific papers. *Singapore Medical Journal*. 2008. Vol. 49. Issue 7. P. 522–525.
127. Sprat T. *History of the Royal Society*. Nachdr. d. Ausg. London 1667, Repr. St. Louis: Washington University Press, 1966. 206 p.
128. The STM Report. 2012. An overview of scientific and scholarly journal publishing. URL: http://www.stm-assoc.org/2012_12_11_STM_Report_2012.pdf.
129. Uchimoto K., Hayashida N., Ishida T., Isahara H. Automatic Rating of Machine Translatability. *Machine Translation Summit (MTSummit X)*. 2016. Vol. 6. P. 235–242.
130. Underwood N. L., Jongejan B. Translatability Checker: A Tool to Help Decide Whether to Use MT. *Proceedings of MT Summit VIII 18th-22nd September 2001*. Santiago de Compostela. P. 363–368.

ДОДАТКИ

Додаток А

Джерела та література до вивчення курсу «Культура української наукової мови»

Основна література (монографії, навчальні посібники)

- Білавич Г. Екологія українського наукового мовлення. Монографія. Вид. 2-ге, доп. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 340 с.
- Білавич Г. В. Культура сучасного українського наукового мовлення: Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2022. 216 с.
- Ботвина І. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української : [навч. посіб.]. К. : АртЕк, 1998. 190 с.
- Зелінська Н. В. Поетика приголомшеного слова (українська наукова література 19 — поч. 20 ст.). Львів: Світ, 2003. 352 с.
- Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. К. : Вид-во Київського ун-ту, 1970. 307 с.
- Мацько Л.І., Денискіна Г.О. Українська наукова мова (теорія і практика): Навчальний посібник. Тернопіль, 2011. 272 с.
- Михайлова О. Г., Сидоренко А. А., Сухопар В. Ф. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості: [навч. посіб.]. Х., 2000. 97 с.
- Левченко О. П. Науковий стиль: культура мовлення: навчальний посібник. Львів: В-во Львівської політехніки, 2012. 204 с.
- Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія: Історія і сьогодення. Л.: Кальварія, 1999. 110 с.
- Наконечна Л. Б. Сучасне українське наукове мовлення.: Навч. посіб. Івано-Франківськ, 2018. 160 с.
- Наумовець А. Г. Ви віч-на-віч з аудиторією: Дещо про «технологію» наукових доповідей, популярних лекцій, дисертаційних промов і конкурсних проєктів / НАН України; Інститут фізики. К. : Наук. думка, 2003. 56 с
- Непийвода, Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури: (Функціон.-стиліст. аспект). К., 1997. 303 с.
- Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : [навч. посіб.]. К. : Центр навч. л-ри, 2006. 312 с.
- Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. посібник з алгоритмічними приписами. 3-тє вид. перероб. та доп. Київ: ЦУЛ, 2016. 426 с.

- Основи наукового мовлення : [навч.-метод. посіб.] / Уклад. Т. В. Симоненко. Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2005. 80 с.
- Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. К.: Вид. дім «Києво-могилянська академія», 2016. 627 с.
- Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. К. : Акад., 2010. 215 с.
- Сурмін Ю. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація. К.: НАДУ, 2008. 345 с.
- Тимкова В.А. Українська мова в науці: навчальний посібни. Вінниця: ВВ ВНАУ, 2018. 212 с.
- Типологія помилок у науковому тексті: Зб. наук. пр. Черкаси, 2011. 119 с.
- Ярема С. На теми української наукової мови. Львів, 2002. 44 с.
- Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 420 с.

Основна література (наукові статті)

- Білавич Г., Савчук Б., Клепар М., Гнатишин С. Українське наукове мовлення в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців. *Медична освіта*. 2022. №2. С. 76-81.
- Білавич Г. В., Савчук Б. П. Українське наукове мовлення в контексті наукової діяльності майбутніх педагогів. *Інноватика у вихованні*. 2017. Вип. 6. С. 67-74.
- Богдан С. К. Семантична визначеність вставних одиниць у науковому тексті. *Українське мовознавство*. К.: Вища школа, 1988. Вип. 15. С. 124-129.
- Вихованець І. Про культуру української мови. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2009. № 7–8. С. 80–82; № 9. С. 88–92; № 10. С. 82–85; № 11. С. 82–85; № 12. С. 124–127; 2010. № 2. С. 110–114; № 3. С. 108–111; № 4. С. 114–117; № 6. С. 106–109; № 7–8. С. 152–156; № 9. С. 120–123; № 10. С. 104–107.
- Вінніков В. А. Пам'ятка молодим вченим з написання наукових праць. *Український радіологічний журнал*. 2009. № 17. С. 7-9.
- Гінзбург М. Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2004. № 2. С. 22-28.
- Гінзбург М. Д. Система правил українського ділового та наукового стилю. *Українська мова*. 2006. № 2. С. 30–43.
- Городенська К. Г. Синтаксична специфіка української наукової мови. *Українська термінологія і сучасність*. К. : КНЕУ, 2001. Вип. 4. С. 11–15.
- Дротянко Л. Наукова і побутова мови у процесі взаємопроникнення культур. *Вісник НАН України*. 2005. № 11. С. 51-58.

- Дудик П. С. Стилїстика української мови: Навчальний посїбник. К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
- Євграфова А. Заголовок як актуалїзатор текстової інформації. *Електронна бібліотека Інституту журналістики*. URL: <http://www.jorn.univ.kiev.ua/>
- Єрмоленко С.Я. Науковий стиль. *Українська мова: Енциклопедія*. 3-тє вид., змін, і допов. К., 2007. С 421-422.
- Жовтобрюх М. А. Науковий стиль української мови. *Мовознавство*. 1968. № 1. С. 3–13.
- Зелїнська Н. «Риторика науки» як нова модель наукової комунікації. *Наукові записки УАД*. 2001. Вип. 3. С. 60–63.
- Зелїнська Н. В. Сучасний науковий дискурс: парадокси розвитку. *Вїсник Київськ. міжн. ун-ту*. 2004. Вип. 3. С. 13—25.
- Зелїнська Н. Який він, науковий стиль? *Культура слова*. 1990. Вип. 38. С. 13–17.
- Карпіловська Є., Кочерга О., Мейнарович Є. Структурні зміни української наукової термінології протягом двадцятого сторїччя. *Проблеми української термінології*. *Вїсник НУ «Львівська політехніка»*. 2004. № 503. С. 3-8.
- Кочерга О. Деякі міркування про шляхи і манівці розвитку української наукової термінології. *Сучасність*. 1994. № 399-400. С. 173-182.
- Можарова Т.М. Культура наукового мовлення. *Вїсник КДУ імені Михайла Остроградського*. 2010. Випуск 5. Частина 1. С. 169-174.
- Непийвода Н. Автор наукового твору: спроба психологічного портрета. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 11-23.
- Омельчук С. Нормативність культури мовлення в учнівській науково-дослідних роботах з української мови. *Дивослово*. 2014. № 9. С. 2–6.
- Палиця Г. Метамова педагогічної риторики як актуальна проблема комунікативної лїнгвістики. URL: ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/11882/3/24.pdf
- Погрїбний, А. Випробування суржиком : [культура мови]. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2006. № 4–5. С. 4–12.
- Селїгей П. О. Науковець і його мова. *Українська мова*. 2012. № 4. С. 18–28.
- Селїгей П. О. Науковий стиль української мови: ресурси оновлення. *Мовознавство*. 2006. № 2-3. С. 174-186.
- Сербенська, О. Дещо про культуру мови і культуру слова. *Дзвїн*. 2001. № 9. С. 137–147.
- Синиця І. А. Дїалогїчність у науковому тексті. *Мовознавство*. 2004. № 2-3. С. 55-60.
- Ставицька Л. Відгук офіційного опонента. URL: <http://www.jorn.univ.kiev.ua/>
- Струганець Л. Красномовство і пустослів'я в науковому стилї. *Дивослово*. 2017. № 3. С. 62-65.

Тернавська Т. До проблеми експресивності наукового мовлення. *Вісник Луганськ, держ. пед. ун-ту імені Т. Шевченка. Серія: Філологічні науки*. Луганськ: Альма-матер, 2001. № 3. С. 134-140.

Чепіга І. П. Мовленнєві особливості наукового тексту: текст-міркування, текст-доказ. *Лінгвістичні студії*. Донецьк, 2002. Вип. 10. С. 157-161.

Шевченко В. Вимоги до оформлення наукових і науково-популярних видань. *Вісник Київського міжнародного університету. Журналістика. Медіалінгвістика. Кінотелемистецтво*. 2003. Вип. 2. С. 81–114.

Додаткова література (навчальні посібники)

Абрамович С. Д. Риторика. Л. : Світ, 2001. 240 с.

Академічна риторика : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Автор. колектив: Сивачук Н. П., Снігур І. М., Санівський О. М. Умань : Видавничо- поліграфічний цент «Візаві», 2013. 375 с. URL:<http://kursak.net/akademichna-ritorika-sivachuk-n-p-snigur-i-m-sanivskij-o-m/>

Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: Посібник [За ред. О. Сербенської]. Львів: Світ, 1994. 152 с.

Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. К.: Радянський письменник, 1970. 254 с.

Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів : Світ, 2003. 434 с.

Баранник Д. Х. Усний монолог (загальні особливості мовної структури). Дніпропетровськ, 1969. 144 с.

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. К. : Академія, 2004. 342 с.

Білавич Г. Основи риторики і красномовства. Навчальний посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2016. 120 с.

Білавич Г. Основи ораторського мистецтва. Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2008. 180 с.

Bilavych H., Bakhmat N., Pantyuk T., Pantyuk M., Savchuk B. Preparation of Primary School Teachers for Communicative and Rhetorical Activity in School in the Context of Their Practical Training. *Strategies for Policy in Science and Education*. Volume 30, Number 2. 2022. pp. 147-164. URL : <https://azbuki.bg/uncategorized/preparation-of-primary-school-teachers-for-communicative-and-rhetorical-activity-in-school-in-the-context-of-their-practical-training/>

Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К.: Рідна мова, 1998. 476 с.

Волкотруб Г. Практична стилістика української мови: Навч. посіб. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 256 с.

Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: Монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 400 с.

- Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення. Вінниця: Нова книга, 2003. 472 с.
- Гриценко У. М., Гриценко О. М., Борисенко В. А. Основи наукових досліджень. Навч. посібник. К.: Слово, 2001. 250 с.
- Гуменюк І.М., Білавич Г.В. Базовий курс української мови за професійним спрямуванням. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. 200 с.
- Гурвич С., Погорілко В., Герман М. Основи риторики.К., 1988. 248 с.
- Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської і української мов. Вид. 2-е. Вінниця, 2011. 320 с.
- Дудик П. С. Стилістика української мови: Навчальний посібник. К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
- Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). К.: Довіра, 1999. 267 с.
- Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк, 2004. 279 с.
- Закономірності розвитку українського усного літературного мовлення / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наукова думка, 1965. 312 с.
- Зелінська Н. Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Світ, 2002. 268 с.
- Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Відродження, 1994. 218 с.
- Карнегі Д. Учись виступати публічно і впливати на широке коло людей. К., 2000. 421 с.
- Коваль А. П. Культура української мови. К. Наукова думка, 1966. 190 с.
- Коваль А. П. Культура ділового мовлення : писемне та усне ділове спілкування. К. : Вища школа, 1977. 294 с.
- Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. 3-те вид., допов. і перероб. Київ: Вища шк., 1987. 351 с.
- Колотілова Н.А. Риторика. К., 2007. 232 с.
- Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль: Зб. ст. / АПН України; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. К.; Івано-Франківськ : Плай, 2002. 459с.
- Кравець Л., Барань Є. Стилістика української мови: навчально-методичний посібник. ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ – ТОВ «РІК-У», Берегове–Ужгород, 2022. 150 с.
- Кравець Л., Мацько Л. Стилістика української мови: Практикум: Навч. посібник для студ. філол. спец. вищих навч. закладів / Любов Іванівна Мацько (ред.). К. : Вища школа, 2004. 200 с.
- Кравець Л. Стилістика сучасної української мови (фоностилістика, стилі): зб. вправ. К.: ЗАТ «НЕВТЕС», 2002. 48 с.

- Кравець Л. Стилїстика сучасної української мови (лексична й фразеологічна стилїстика): зб. вправ.
- Кравець Л.В. Стилїстика тексту: навч.-метод. посібник. Харків: Вид-во Іванченко І. С., 2015. 72 с.
- Культура мовлення вчителя-словесника / О. М. Горошкіна (уклад.). Луганськ: Навчальна книга, 2007. 111 с.
- Культура слова : респ. міжв. зб. К. : Наукова думка, 1990. Вип. 38. 86 с.
- Культура слова : респ. міжв. зб. К. : Наукова думка, 1992. Вип. 43. 101 с.
- Культура фахового мовлення: Навч. посіб. / За ред. Н.Д. Бабич. Чернівці: Книги ХХ ст., 2005. 572 с.
- Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посіб. Київ: ВЦ "Академія", 2007. 360 с.
- Мацько Л.І., Кравець Л.В., Солдаткіна О.В. Стилїстика ділового мовлення та редагування ділових документів: навч. посібник для дистанційного навчання. К.: Вид-во ун-ту «Україна», 2005. 281 с.
- Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика. К.: Вища школа, 2003. 311 с.
- Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. К. : Вища школа, 2003. 411 с.
- Методика навчання риторики в школі : навч. посіб. /Автор-укладач В. А.Нищета. К. : Центр учбової літератури, 2014. 194 с.
- Миرونюк О. М. Історія українського мовного етикету. Звертання / НАН України ; Інститут української мови. К. : Логос, 2006. 168 с.
- Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилїстичний аспект). К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. 303 с.
- Олійник О. Світ українського слова : навч. посіб. К. : Хрещатик, 1994. 415 с.
- Олійник О. Б., Шинкарук В. Д. Культура мовлення : навч. посіб. : рек. МОН України як навч. посіб. для студ. ВНЗ. К. : Кондор, 2008. 295с.
- Онуфрієнко Г. С. Риторика. Навч. пос. К.: Центр навчальної літератури, 2008. 592 с.
- Ораторське мистецтво: підручник / М. П. Требін, Г. П. Клімова, Н. П. Осипова [та ін.] ; за ред.: М.П. Требіна, Г.П. Клімової. 2-ге вид. Х.: Право, 2015. 208 с.
- Пазяк О., Кисіль Г. Українська мова і культура мовлення: Навч. посіб. для вищих навч. закладів. К.: Вища школа, 1995. 239 с.
- Пентилюк М. І. Культура мови і стилїстика : пробний підручник для гімназій гуманітарного профілю. К. : Вежа, 1994. 237 с.

- Пентилюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2011. 221 с.
- Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. К.: Наукова думка, 1976. 288 с.
- Питання мовної культури / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; [ред. кол.: М. А. Жовтобрюх, С. Я. Єрмоленко, Г. М. Колесник [та ін.]. К. : Наукова думка, 1967. 87 с.
- Питання мовної культури : АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; [ред. кол.: Й. А. Багмут, С. Я. Єрмоленко, М. А. Жовтобрюх [та ін.]. К. : Наукова думка, 1968. Вип. 2. 101 с.
- Пономарів О. Культура мови. Мовностилістичні поради. К.: Либідь, 1999. 238 с.
- Пономарів О. Стилістика сучасної української мови: Підручник для гуманітарних спеціальностей вищих закладів освіти. 3-є вид., перероб. та доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 247 с.
- Риторика : підручник / З. Й. Куньч, Г. П. Городиловська, І. Д. Шмілик; Нац. ун-т "Львів. політехніка". Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. 494 с.
- Русанівський В. М., Лисиченко Л. А., Єрмоленко С. Я., Чередниченко О. І., Бацевич Ф. С.. Літературна мова у просторі національної культури / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / Л.І. Шевченко (відп.ред.). К. : ВПЦ "Київський ун-т", 2004. 132с.
- Русанівський В. М. Мова в нашому житті. К. : Наукова думка, 1989. 112 с.
- Сагач Г. Риторика. К., 2000. 565 с.
- Семенов О. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): Монографія / За ред. Л. І. Мацько. К.: Педагогічна думка, 2007. 278 с.
- Сербенська О. Культура усного мовлення: Практикум: Навч. посіб. / О. Сербенська. К.: Центр навч. літератури, 2004. 216 с.
- Сліпушко О. Українська мова та етапи кар'єри ділової людини. К.: Криниця, 2009. 200 с.
- Спанатій Л.С. Риторика. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 290 с.
- Стахів М. О. Український комунікативний етикет: навч.-метод. посібник. К. : Знання, 2008. 245 с.
- Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Алерта, 2011. 694 с.
- Українське усне літературне мовлення / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наукова думка, 1967. 303 с.
- Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. К: Академвидав, 2005. 208 с.
- Чак, Є. Д. Барви нашого слова / ред. А. В. Молодова. К. : Радянська школа, 1989. 176 с.
- Чак Є. Д. Складні випадки правопису та слововживання. К.: А.С.К., 1998. 272 с.

Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. К.: Алерта, 2010. 696 с.

Шевчук, С. В. Українське ділове мовлення : навч. посіб. : [рек. МОН України як навч. посіб. для студ. ВНЗ]. Вид. 7–ме, випр. і допов. К. : Алерта, 2011. 305 с.

Шейко В., Кушнарченко Н. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2002. 302 с.

Довідникова література

Білоус М., Сербенська О. Екологія українського слова. Практичний словник-довідник. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 88 с.

Головащук С. Українське літературне слововживання: Словник-довідник. К.: Вища школа, 1995. 319 с.

Довідник з культури мови: Посібник / С.Я.Єрмоленко, С.П.Бибик, Н.М.Сологубта ін.; Заред. С.Я.Єрмоленко. К.: Вища школа, 2005. 399 с.

Довідник офіційного опонента. Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань дисертаційних досліджень / Упорядник Ю. І. Цеков; за редакцією Р. В. Бойка. 2-е вид., випр. і доповн. К.: Редакція «Бюлетеня ВАК України», видавництво «Толока», 2008. 64 с.

Культура мови на щодень / авт. кол.: Н. Я. Дзюбишина–Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко [та ін.] ; за ред. С. Я. Єрмоленко ; рец.: Л. І. Мацько, О. О. Тараненко. Вид. доп. і випр. К. : Довіра, 2002. 169 с.

Культура слова / [ред. кол.: В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко, Г. М. Колесник, М. М. Пилинський] ; АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наукова думка, 1976. Вип. 10. 114 с.

Культура української мови : довідник / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина–Мельник, К. В. Ленець [та ін.] ; за ред. В. М. Русанівського. К. : Либідь, 1990. 304 с.

Новий правопис української мови 2019 рік. URL:<https://osvitoria.media/experience/novyj-pravopys-povnyj-tekst-ta-osnovni-zminy/>

Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, 3. Терлак. К.: Знання, 2004. 367 с.

Словники

Білавич Г., Лисечко Т., Стамбульська Т. Наголошуймо правильно! Івано-Франківськ, 2013. 135 с.

Білавич Г., Лисечко Т., Стамбульська Т. Говорімо українською мовою правильно!

Новий правопис української мови 2019 рік. URL:<https://osvitoria.media/experience/novyj-pravopys-povnyj-tekst-ta-osnovni-zminy/>

Нові слова та значення. Словник. К.: Довіра, 2009. 271 с.

Бибик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: Тлумачення, словотворення та слововживання: Близько 35 000 слів і словосполучень / С. Я. Єрмоленко (ред.). Х.: Фоліо, 2006. 623 с.

Бук С. 3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови / Наук. ред. Ф. С. Бацевич. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 192 с.

Бурячок А. А. Орфографічний словник української мови. К.: Наукова думка, 2002. 460 с.

Бурячок А. А. Словник синонімів української мови: У 2-х т. / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні / А. А. Бурячок (ред.). К.: Наукова думка, 1999.

Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики: 253 000 слів / В. І. Бусел (авт., кер. проекту та гол. ред.). К. Ірпінь: Перун, 2004. 887 с.

Гринчишин Д. П., Капелюшний А. О., Пазяк О. М., Сербенська О. А., Терлак З. М. Словник труднощів української мови: Близько 15000 слів / С. Я. Єрмоленко (ред.). К.: Радянська школа, 1989. 336 с.

Демська О. М., Кульчицький І. М. Словник омонімів української мови / Міжнародний фонд «Відродження». Львів: Фенікс, 1996. 223 с.

Дзюбишина-Мельник Н. Я., Дужик Н. С., Єрмоленко С. Я., Ленець К. В., Пустовіт Л. О. Культура мови на щодень / НАН України; Інститут української мови / С. Я. Єрмоленко (ред.). К.: Довіра, 2000. 170 с.

Дядюра Г. М. Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Черкаськ. інжен.-технол. інт. Черкаси, 2001. 18 с.

Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко (ред.). К.: Либідь, 2001. 224 с.

Жайворонок В. В. та ін. Українська мова в професійній діяльності: Навч. посіб. К.: Вища школа, 2006. 431 с.

Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. К.: Видавничий центр «Академія», 1998. 712 с.

Карачун В. Я. Орфографічний словник наукових і технічних термінів: Правопис. Граматика: Понад 30 000 слів. К.: Криниця, 1999. 524 с

Пономарів О. Д. Фонемі г і ґ: Словник і коментар. К.: Вид. центр "Просвіта", 1997. 40 с.

Ющук І. П. Практичний довідник з української мови. К.: Рідна мова, 1998. 223 с.

- Практичний словничок нормативних висловів / Упоряд. А. Сербенська. Львів: НТШ, 2002. 35 с.
- Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
- Словник української мови: В 11-ти т. К.: Наукова думка, 1971— 1978.
- Струганець Л. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан. 2000. 87 с.
- Українська літературна вимова і наголос: словник–довідник: близько 50 000 слів. К. : Наукова думка, 1973. 724 с.
- Українська мова: Енциклопедія / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови / В. М. Русанівський (голова ред. кол.). 2-ге вид., випр. і доп. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
- Фразеологічний словник української мови: У 2-х кн. 2-ге вид. К.: Наукова думка. 1999. Кн. 1, 2.
- Шевчук С. В. Разом, окремо, через дефіс. А— Я: Орфографічний словник: 32000 слів: Найуживаніші слова і словосполучення. Найновіші запозичення. Спеціальна різногалузева термінологічна лексика. К.: А.С.К., 2006. 416 с.
- Широков В. А., Шевченко І. В., Рабулець О. Г., Костишин О. М., Пещак М. М. Словники України - інтегрована лексикографічна система. Електронний ресурс / НАН України; Український мовно-інформаційний фонд. К., 2001. 1 електрон, опт. диск (СОР).

Інформаційні ресурси

Наукова періодика України: <http://www.nbuv.gov.ua>

Сайт Українського мовно-інформаційного фонду: <http://www.ulif.org.ua> 4. Українська мова в інтернеті: <http://www.nowamowa.com.ua>

Культура мови: <http://www.kultura-mowy.wikidot.com>

Додаток Б

Праці українських учених, у яких актуалізовані проблеми екології української мови

- Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: Посібник [За ред. О. Сербенської]. Львів: Світ, 1994. 152 с.
- Білавич Г. Екологія українського наукового мовлення. Монографія. Вид. 2-ге, доп. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 340 с.
- Білоус М., Сербенська О. Екологія українського слова. Практичний словник-довідник. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 88 с.
- Біляєв О. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посіб. К. : Генеза, 2005. 180 с.
- Бондар О. І. Синергетичний підхід як підґрунтя лінгвістичної екології. *Записки з українського мовознавства*. 2013. Вип. 20. С. 4–15.
- Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві: Зб. наук. праць. К. : Видавн. дім Д. Бураго, 2012. 376 с.
- Жихарева О. О. Екологія – лінгвістика – еколінгвістика : розбудова галузі. *Нова філологія : зб. наук. праць*. Запоріжжя : Вид-во ЗНУ. 2012. № 51. С. 46–51.
- Калько М. І., Калько В. В., Погрібний І. І. Мовна екологія академічного повсякдення. Словник-довідник. К., 2019. 366 с.
- Клочко С. О. Поступ еколінгвістики в Україні: аналітичний огляд. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19051/Klochko%20S.%20O.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Коваль А.П. Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві: Зб. наук. праць. К. : Видавн. дім Д. Бураго, 2012. 376 с.
- Лисиченко Л.А., Богданова І. Є., Промська А. С. Екологія мови — запорука сталого розвитку українського суспільства. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/12174/1/55-59-Lysychenko_Bogdanova_Promska.pdf
- Масенко Л. Т. Українська соціолінгвістика : вивчення проблем мовної політики. *Українська мова*. 2008. № 1. С. 18–23.
- Мірченко М. В. Основи екології української літературної мови: проблеми, можливості, перспективи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Серія «Філологічна». Випуск 50. С. 16–19.
- Пасинок В. Г. Еколінгвістичні аспекти у фокусі риторики, стилістики та культури мовлення. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2015. Вип. 81. С. 6–13.
- Петренко І. П. Актуальні напрями еколінгвістичних досліджень. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=9193>.

- Радю А. І. Мовна екологія : напрями та проблеми дослідження. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2013. № 27. С. 191–197.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
- Селігей П. О. Науковець і його мова. *Українська мова*. 2012. № 4. С. 18–28.
- Селігей П. О. Науковий стиль української мови: ресурси оновлення. *Мовознавство*. 2006. № 2-3. С. 174-186.
- Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. К.: Вид. дім «Києво-могилянська академія», 2016. 627 с.
- Селігей П. О. Що нам робити із запозиченнями? *Українська мова*. 2007. № 3. С. 3–16.
- Семенець О. О. Лінгвоекотологія та проблеми мовного вираження суспільних цінностей. *Нова філологія : зб. наук. праць*. Запоріжжя : Видво ЗНУ, 2013. № 58. С. 174–177.
- Сербенська О. Мовний «суржик», його причини.проблеми екології української мови. URL: <https://subject.com.ua/textbook/mova/10klas/4.html>
- Сербенська О. А. Сучасна українська термінографія і проблеми екології мови. *Вісник НУ “Львівська політехніка”*. Проблеми української термінології. 2002. № 453. С. 17–20.
- Сербенська О. А. Телепродукція в контексті засад лінгвоекотології. URL: http://dsl.sf.ukrtel.net/biblio/index.php?a_id=13&r_id=17 &t_f= tele_eco.htm.
- Скочинець О. І. Екологія українського слова : редакторсько-видавничий аспект. *Поліграфія і видавнича справа*. 2007. № 2 (46). С. 194– 198.
- Чередниченко Д. Отже – екологія мови. *Прапор*. 1987. № 10. С. 158–162.
- Шелюх Ю. Є. “Екологія мови” в контексті проблеми формування особистості. URL: http://ubgd.lviv.ua/konferenc/kon_ikt /sekziya1/ Shelyuch.pdf.

Ім'я користувача:
Юдіта Павлович

Дата перевірки:
17.05.2023 15:29:18 CEST

Дата звіту:
17.05.2023 15:56:39 CEST

ID перевірки:
1015132733

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

ID користувача:
100011755

Назва документа: Дем.ян магістерська

Кількість сторінок: 86 Кількість слів: 28727 Кількість символів: 216290 Розмір файлу: 158.28 KB ID файлу: 1014814089

19.8% Схожість

Найбільша схожість: 3.67% з Інтернет-джерелом (<http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/1857/1/%D0%9C%>)

19.8% Джерела з Інтернету 878 ..... Сторінка 88

0.12% Джерела з Бібліотеки 2 ..... Сторінка 109

2.69% Цитат

Цитати 24 ..... Сторінка 110

Посилання 1 ..... Сторінка 111

2.46% Вилучень

Деякі джерела вилучено автоматично (фільтри вилучення: кількість знайдених слів є меншою за 8 слів та 0%)

2.46% Вилучення з Інтернету 13 ..... Сторінка 112

Немає вилучених бібліотечних джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи 11